

दानधर्म

दा०
१

श्रीगणेशायनमः यज्ज्योतिस्तमसः परं महहृदे निर्मोपहृत्पाणितन्मात्मानिद्रविभक्तप्रचक्षवहस्येतैर्गृहायांगतं आनंदैकरसंतरहृयमथो तन्मापयादेवकीकुंतीसमवतीभुज
न्मथ्यतवल्कृष्णत्रयं पातुनः १ गोपालनारायणलक्ष्मणार्यान् श्रीरंगगंगाधरनीलकंठान चिंतामणिं सांबशिवं चनत्वा व्याकुर्महे भारतदानधर्मान २ धर्मत्रिसूद्रविरामहष्ट
काममोक्षाविकत्रपर्वणि निरूपितवान्मुनींद्रः तत्साधनानि सवद्भूनि सहप्रमाणान्यत्रानुशासनिकपर्वणीतानि ३ तत्रपूर्वस्मिन्पर्वणि शोकतरणोपायः ससाङ्गः रूपि
तः तथापि हृष्टद्धः स्वनिदिध्यासनमंतरेणानिवर्तते इति तत्प्रधानं प्रकरणमारभमाणः पूर्वं तावत्कृताकृतसंतापनिमित्तं कर्तृत्वाभिमानं त्याजयितुं प्रथममध्यायमारभते

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् १ युधिष्ठिर उवाच शमो बहुविधाकारः
सूक्ष्म उक्तः पितामह नच मे हृदये शांतिरस्ति श्रुत्वेदमीदृशं १ श्रीरामायनमः॥ ॥श्रीरामनामतारकं॥ ॥

तत्रापि युक्तिशतेनापि कर्तृत्वाभिमानस्य दृढस्य प्रतत्त्वं युधिष्ठिरप्रश्नमुखेनावतारयति युधिष्ठिर उवाच शमो बहुविधाकारस्त्यादिना शमः शोकतरणोपायः बहुवि
धः कालादृष्टेश्वराद्यधीनोयं लोको न किंचित्कर्तास्मीत्यादिविवेकप्रकारः बहुकारः सर्वसंकल्पसन्यासादिस्वरूपः सूक्ष्मो निर्विकल्पक उक्तः तथापि तत्सा
क्षात्काराभावान्हतं गोत्रवधाख्यं पापं मां तपत्येव तस्मात्कर्तृत्वादिदोषमपनेतुं निदिध्यासनाधिकारसिध्यर्थं चेतःशुद्धिकरान्धर्मान्ब्रूहि ये विनाप्येवोक्तं सर्वं स्वहृदयेना
वतिष्ठत इत्यभिप्रायः १ श्रीरामायनमः॥ ॥ ॥ ॥ राम०
१

अस्मिन्निति यद्दिष्टमिति तमेव ज्ञायेतेतत्कालादिकृतमिति मत्वा न धीमतां शोकाय भवति यत्तु बुद्धिपूर्वं पापं कृतं तत्कथं माहशानस्त्यास्तिकानशाह्निकविवेकमात्रेण
न तयेत्अपरोक्षसकर्तृत्वादिप्रपञ्चपरोक्षेण कर्तृत्वादिज्ञानेन निवर्त्तयितुमशक्यत्वादिति भावः २ एतदेव शोककारणं विवृणोति शरेति त्वामिति शेषः ३ सीदे

अस्मिन्नर्थे बहुविधा शान्तिरुक्ता पितामह स्वकृते का नु शान्तिः स्याच्छमाद्बहुविधादपि २ शराचितशरीरं हि तीव्रव्रणमुदीक्ष्य च शर्म नोपलभे
वीर दुष्कृतान्येव चिन्तयन् ३ रुधिरेणावसिक्ताङ्गं प्रस्रवन्तं यथाचलं त्वां दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्र सीदे वर्षास्विवाम्बुजं ४ अतः कष्टतरं किं नु म
त्कृते यत्पितामह इमामवस्थां गमितः प्रत्यमित्रै रणाजिरे ५ तथा चान्ये नृपतयः सहपुत्राः सबान्धवाः मत्कृते निधनं प्राप्ताः किं नु कष्टत
रं ततः ६ वयं हि धार्त्तराष्ट्राश्च कालमन्युवशंगताः कृत्वेदं निन्दितं कर्म प्राप्स्यामः कां गतिं नृप ७ इदं तु धार्त्तराष्ट्रस्य श्रेयो मन्ये जनाधिप
इमामवस्थां संप्राप्तं यदसौ त्वां न पश्यति ८ सोऽहं तव ह्यन्तकरः सुहृद्वधकरस्तथा न शान्तिमधिगच्छामि पश्यंस्त्वां दुःखितं क्षितौ ९
अतः श्रेयो मृतं मन्ये नेह जीवितमात्मनः अहं हि समरे वीर गमितः शत्रुभिः क्षयं १० अभविष्यं यदि पुरा सह भ्रातृभिरच्युत न त्वामेवं सु
दुःखार्त्तमद्राक्षं सायकार्दितं ११ नूनं हि पापकर्माणो धात्रा सृष्टाः स्म हे नृप ११ अन्यस्मिन्नपि लोके वै यथा मुच्येम किल्बिषात् तथा
प्रशाधि मां राजन्मम चेदिच्छसि प्रियं १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सीदामि ४ मत्कृते मन्निमित्तं प्रत्यमित्रैः अमित्राणां प्रतिकूलैरस्मदीयैरर्जुनशिखण्डिप्रभृतिभिः ६ वयं हीति हिश्चार्थे कालईश्वरः मन्युः क्रोधः गतिं ऊर्ध्वलोकं प्राप्स्यामो न
कामयीसर्वः ७ अपशोच्यत्वानामस्माकं त्वयमपि लोको नष्टो न तु परो यास्मिस्याह इदं त्विस्यादिना ८ भविष्यं ईश्वरश्चेत्स्यां ११ अन्यस्मिन्निति जन्मान्तरेऽपि येन किल्बिषात् रागा
दितो यान्मुच्येम तादृशं धर्मं ब्रूहि शोकनाशकस्य तत्त्वज्ञानस्यानेकजन्मसाध्यत्वादिति भावः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दा० यदुक्तं त्वत्कृते कानुशोचतीति तत्राह परेति परतंत्रं कालादृष्टेश्वराधीनमात्मानं त्वं कथं कर्मणां हेतुं पुण्यपापयोः कारणं अनुपश्यसि न कथंचिदात्मनः कर्तृत्वं संभवतीति भावः कुतस्त
२ र्ह्यहं करोमीत्यनुभवस्तत्राशंक्याह सूक्ष्मं हीति आत्मनः कर्तृत्ववदकर्तृत्वेन मानमप्रसक्तं किंत्वतींद्रियं मनस्त्वचक्षुरादिवदुष्टमदन्यथामंतमात्मानमन्यथा प्रतिपद्यत इति भावः
१३ कर्मप्रयोजकं देहेंद्रियादिसंघातः प्रयोज्यः तयोश्च बीजांकुरवदन्योन्य जन्मजनकत्वं परिशेषादात्मनो कर्तृत्वं सिद्धमिति साक्षिणीं आख्यायिकामाह अत्रापीति १४

भीष्म उवाच परतंत्रं कथं हेतुमात्मानमनुपश्यसि कर्म्मणां हि महाभाग सूक्ष्मं ह्येतदतींद्रियं १३ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं संवा
दं मृत्युगौतम्योः काललुब्धकपन्नगैः १४ गौतमी नाम कौंतेय स्थविरा शमसंयुता सर्प्पेणादष्टं स्वं पुत्रमपश्यद्गतचेतनं अथ तं स्नायुपाशेन ब
ध्वा सर्प्पममर्षितः लुब्धकोऽर्जुनको नाम गौतम्याः समुपानयत् १६ स चाब्रवीदयं ते स पुत्रहा पन्नगाधमः ब्रूहि क्षिप्रं महाभागे वध्यतां केन हे
तुना १७ अग्नौ प्रक्षिप्यतामेष छिद्यतां खंडशोऽपि वा न ह्ययं बालहा पापश्चिरं जीवितुमर्हति १८ गौतम्युवाच विसर्जैनमबुद्धिस्त्व
मवध्योऽर्जुनक त्वया को ह्यात्मानं गुरुं कुर्यात्प्राप्तव्यमविचिंतयन् १९ प्लवंते धर्म्मलघवो लोकेंऽभसि यथा प्लवा मज्जंति पापगुरवः श
स्त्रं स्कन्नमिवोदके २० हत्वा वैनं नामृतः स्यादयं मे जीवत्यस्मिन् कोऽत्ययः स्यादयं ते अस्योत्सर्गे प्राणयुक्तस्य जंतोर्मृत्योर्लोकं को नुगच्छेदनंतं

हेतुमेवाह अबुद्धिरिति १८ गुरुपभारेणात्मानं रके मज्जनयोग्यं प्राप्तव्यं लोकं १९ प्लवंते दुःखार्णवं तरंति मज्जंति चलेनैव २० हत्वेति वारणात्वं त्यक्तार्थः मुक्तैव हितं नोऽमृतधीत्येति च
त एनं हतवतस्तव हननेनायं मे पुत्रो नामृतः स्यात्किं तु मृत एव अस्मिन् जीवति तेन तव को पंचत्वपोनाशः स्यात्कोपीसर्थः उत्सर्गे प्राणोत्सर्गे मृत्योर्लोकं नरकं २१ ॥ ॥ दान०
२

सक्तेन्द्रियुक्ताः सर्वेषांपीडयापीडिताः स्वकृतस्यैवनतदुःखितस्य २२ शमेति शमयुक्ताः कालेनैवायंविनाशितइतिमत्वाशोकंत्यजंति अर्थविदः प्रतीकारज्ञाः शत्रुंहत्वैवस्त
द्यः शोकंत्यजंतीत्यर्थः अन्यस्त्वश्रेयः ह्ययंहतुत्स्वनाशंनिसंमोहाच्छोचति २३ आर्त्तिः पुत्रशोकजापीडा नित्यायस्तोनित्यामतः नईशेनसमर्थोस्मि २४ यातनांपीडांपर
स्येतेकुतः कुर्युर्नकुतश्चिदित्यर्थः मार्द्दवात मार्दवमवलंब्य २५ श्रेयः परलोकहितंतदेवअश्रेयोलाभः सचशत्रून्हत्वैवलभ्यइत्यध्याहृत्ययोज्यंपश्यापद्यमानः पशुनिघ्नत्यु

लुब्धकउवाच ज्ञानाम्यहंदेविगुणागुणज्ञेसर्वार्त्तियुक्ताःगुरवोभवंति स्वस्थस्यैतेतूपदेशाभवंतितस्मात्क्षुद्रंसर्पमेनंहनिष्ये २२ शमार्थिनः
कालगतिंवदंतिसद्यः शुचंत्वर्थविदस्त्यजंति श्रेयः क्षयंशोचतिनित्यमोहात्तस्माच्छुचंमुंचहतेभुजंगे २३ गौतम्युवाच आर्त्तिर्नैवं
विधेतेमद्विधानांधर्म्मात्मानः सर्वदासज्जनाहि नित्यायस्तोबालकोप्यस्यतस्मादीशेनाहंपन्नगस्यप्रमाथे २४ नब्राह्मणानांकोपोस्ति
कुतः कोपाच्चयातनां मार्द्दवात्क्षम्यतांसाधोमुच्यतामेषपन्नगः २५ लुब्धकउवाच हत्वालाभः श्रेयएवाव्ययः स्याद्धन्याल्लाभ्यः
स्याद्बलिभ्यः प्रशस्तः कालाद्लाभोयस्त्वसत्योभवेतश्रेयोलाभः कुत्सितेस्मिन्नतेस्यात २६ ॥ ॥ ॥ ॥

मात्मानंचस्वर्गंनयत्येवंयूयंः परंस्वंचेत्यर्थः ततश्चलाभ्योलाभार्हः उभांश्चवलिभ्यः सर्वेभ्यः प्रशस्तः श्रेष्ठश्चस्यात शत्रुवधात्लौकिकहृद्येपिमाभोभवतीत्यर्थः यस्त्वसत्त्वस्तीन्स्यैकुत्सि
तेवह्रूयकारिणिहंतव्यकलाद्लाभोऽस्मरणादिरूपस्तिहि: एवंचमसः शाश्वतः श्रेयोलाभः सचैतेनवस्यंहंतमनिनिर्हिंसाः नस्याततस्माद्हंतव्यएवायमित्यर्थः २६ ॥ ॥

हा० गरुत्वनिगृह्याकामासिः इष्टलाभः नमुक्त्वा दृष्ठं वध्यानोः स्माकमशत्रो भुजंगेकस्मात्वहंनक्षमेत्र्यपितक्षमेपएव मोक्षेणार्थश्रेयः कुर्यामेवेत्सर्थः २७ त्यजंतिनाशयंति २८ मेपत्र
कोजीवितंनसंप्राप्स्यतेशरणांपुराणंजीवं जीवंतं २९ मूलीयज्ञंहत्वेतिसंबंधः ३१ संतम्भ्यधैर्यमालंब्य ३२ अचचुंतप्रेरितवान ३३ किल्विषंचेदस्तितर्हिश्रयोःक्तु
३

गौतम्युवाच कानुप्राप्तिर्गस्यशत्रुंनिहसकाम कामासिः प्राप्यशत्रुंनमुक्त्वा कस्मात्सौम्याहंनक्षमेनोभुजंगेमोक्तार्थवाकस्यहेतोर्नकुर्य्यां २७
लुब्धकउवाच अस्मादेकाद्बहवोरक्षितव्यानैकोबहुभ्योगौतमिरक्षितव्यः कृतागसंधर्म्मविदस्त्यजंतिसरीसृपंपापमिदंजहित्वं २८ गौतम्यु
वाच नास्मिन्हतेपन्नगेपुत्रकोमेसंप्राप्स्यतेलुब्धकजीवितंवैगुणांचान्यंनास्यवधेप्रपश्येतस्मात्सर्प्पलुब्धकमुंचजीवं २९ लुब्धकउवाच वृ
त्रंहत्वादेवराट्श्रेष्ठभाग्वैयज्ञंहत्वाभागमवापचैव मूलीदेवोदेवयज्ञंचरत्वंक्षिप्रंसर्प्पजहिमाभूत्तेविशंका ३० भीष्मउवाच असकृत्सो
च्यमानापिगौतमीभुजगंप्रति लुब्धकेनमहाभागापापेनैवाकरोन्मतिं ३१ ईषदुच्छ्वसमानस्तु कृच्छ्रात्संस्तभ्य पन्नगः उत्ससर्जगिरंमंदांमा
नुषीपाशपीडितः ३२ सर्पउवाच कोन्वर्जुनकदोषोत्रविद्यतेममबालिश अस्वतंत्रंहिमांमृत्युर्विवशंपदचूचुदत ३३ तस्यायंवचनाद्द
ष्टोनकोपेननकाम्यया तस्य तत्किल्विषंलुब्धविद्यतेयदिकिल्विषं ३४ लुब्धकउवाच यद्यन्यवशगेनेदंकृतंतेपन्नगाशुभं कारणांवैत्वमप्यत्रत
स्मात्त्वमपिकिल्विषी ३५ मृत्पात्रस्यक्रियायांहिदंडचक्रादयोयथा कारणात्वेप्रकल्प्यंतेतथात्वमपिपन्नग ३६ ॥ ॥ ॥ ॥

रेवनप्रयोज्यस्यममशरणेवेत्सर्थः ३४ गदीतिप्रयोजकस्यप्रयोज्योपिवधकारणत्वाद्वध्यएवेत्सर्थः ३५ मदितियद्यपिंडादिववर्तत्वंत्र्यन्यवशस्तथापि चेतनत्वात्किल्विषीसव एम०
श्यवध्योसीत्सर्थः ३६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
६
३

३७ सर्व इतिचेतनस्येपि गजादिवत्परवश्यत्वेनावशत्वांदृंगादिकल्पत्वमेवममेत्यर्थः ३८ अथवेति तेपिश्चाप्रधानरूपोपि अयमर्थः आयुर्षहि अपरकांतवस्य हन्तारिप्रयो
जयति तेनायुषकर्त्तापि प्रयोजकत्व स्यायकारपिताप्रहर्त्ता काम प्रयोजकश्चान्योन्यप्रयोज्यत्वान्नकस्यचिद्दुष्टत्वमित्यर्थः ३९ फलीनमाहएवमिति चेतनत्वाद्दुष्य
त्वंममचेन्मन्यसे तर्हि एकस्मिन्वधकार्ये साक्षात्परंपरयावद्बहूनांप्रयोजकत्वमस्तीतिसर्वे सुपद्या विभागंकिल्बिषंनमयोवेत्यर्थः समवायेसमुदाये ४० कर्त्तावक्तनक्रि
यापांत्वमेववध्योसीत्यर्थः ४१ अमतीतिपतः कृतेपिअसमतिदुष्टेकार्येदोषेहेतुः कर्त्तानिलिप्यतेनवमतेतस्मात्चोएदिरत्रेवराजांवध्यापापश्चिन्तीचनस्यात तथा

ते २

किल्बिषीचापिमेवध्यः किल्बिषीचापिपन्नग आत्मानंकारणंह्यत्रत्वमाख्यासिभुजंगम ३७ सर्प्पउवाच सर्वएतेह्यवशादंडु
चक्रादयोयथा तथाहमपितस्मान्मेनैषदोषोमतस्तव ३८ अथवामतमेतत्तेप्यन्योन्यप्रयोजका कार्यकारणसंदेहोभवत्य
न्योन्यचोदनात ३९ एवंसतिनदोषोमेनास्मिवध्योनकिल्बिषी किल्बिषंसमवायेस्यान्मन्येसेयदिकिल्बिषं लुब्धकउवाच का
रणंयदिनस्याद्वैनकर्त्तास्यात्त्वमप्युत विनाशकारणंत्वंचतस्माद्वध्योसिमेमतः ४१ असत्यपिकृतेकार्येनेहपन्नगलिप्यते तस्मान्ना
त्रैवहेतुः स्याद्वध्यः किंवहुभाषसे ४२ सर्प्पउवाच कार्याभावेक्रियानस्यात्सत्यसत्यपिकारणे तस्मात्समेस्मिनहेतोमेवाच्योहेतुर्विशि
षतः ४३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वशात्स्यानर्थकंप्रसस्वादिंतितेचनानिदेशप्रामाण्यंवस्यादितिभक्षः ४२ कार्येति कारणोकर्त्तारिसतिकुठारोघमनादिकार्येणछिदिक्रियाजायते असत्यपिकर्त्तारितस्यशास्त्रांतनि
षेधेणकार्येणतत्तेनाग्निनावनदाहक्रियाजायते तस्माच्छास्त्रायाइवममापिकर्तृत्वेप्रयोजकत्वात्तनदोषहेतुः विरोधाभावादित्यर्थः ४३ ॥ ॥ ॥ ॥

शा० ४

यदीति कारणत्वेनमप्रयोज्यकर्तृत्वेनतवमतोहंनहिंशास्त्रायायावायुरिवममापिप्रयोगेप्रवर्त्तने मोस्तिकर्त्तामिएवजंतुनाशनेत्रकिल्बिषीभवेत्तवस्तुतस्तुवायोरिवतस्यापिनकिल्बिषि
त्वमितिभावः ४४वध्यइतिधीइर्वकारिहिंसास्वभावस्त्वंकुनर्कैर्वृद्धसाधर्म्यमात्मनोब्रुवाणोदुर्बुद्धित्वाद्वध्योसीत्यर्थः ४५ एवमप्यृत्विगादिवदन्यप्रेर्यत्वान्नाहंकिल्बिषीकि
न्तममप्रयोजकएव शास्त्रफलंप्रयोक्तरीतिन्यायादितिसर्पउवाच यथेति ४६ यथास्तेनेंगनोहंतिगजंचमहामात्रः प्रेरयतिमहामात्रंचप्रभुः प्रयुंक्तेप्रभुंवेत्ति

यद्यहंकारणत्वेनमतोलुब्धकतत्वतः अन्यः प्रयोगेस्यादत्रकिल्बिषीजंतुनाशने ४४ लुब्धकउवाच वध्यस्त्वंममदुर्बुद्धेबालघातीन
शंसकृत भाषसेकिंबहुपुनर्वध्यः सन्पन्नगाधम ४५ सर्पउवाच यथाहवींषिजुह्वानामखेवैलुब्धकर्त्विजः नफलंप्राप्नुवंत्यत्रफलयोगे
तथास्म्यहं ४६ भीष्मउवाच तथाब्रुवतितस्मिंस्तुपन्नगेमृत्युचोदिते आजगामततोमृत्युःपन्नगंचाब्रवीदिदं ४७ मृत्युरुवाच प्रचो
दितोहंकालेनपन्नगत्वामचूचुदं विनाशहेतुर्नास्यत्वमहंनप्राणिनःशिशोः ४८ यथावायुर्जलधरान्विकर्षतिततस्ततः तद्वज्जलद
वत्सर्पकालस्याहंवशानुगः ४९ सात्त्विकाराजसाश्चैवतामसायेचकेचन भावाःकालात्मकाः सर्वेप्रवर्त्तन्तेहजंतुषु ५० जंगमाःस्थावरा
श्चैवदिविवायदिवाभुवि सर्वेकालात्मकाः सर्पकालात्मकमिदंजगत ५१ प्रवृत्तयश्चलोकेस्मिंस्तथैवचनिवृत्तयः तासांविकृतयोया
श्चसर्वंकालात्मकंस्मृतं ५२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

न्नापराधइतितेनस्वापराधेनैवक्लिश्यतेननतत्रराजमहामात्रगजानांदोषसंबंधोस्तिएवंभीष्मादाग्निम्नतोपिनवगनस्येवनदोषोस्तीतिशेषंवध्यंप्रनास्यंयमत्युः प्राणानामपहर्त्रीदेवता ४७
कालेनईश्वरेण ४९ कालात्मकाः कालएवआत्मास्वभावोयेषांते कालानुसारिणइत्यर्थः ५२ ५२ ५२ ५२ ५२ ५२ शा० ४

५३ भावाभावौ ऐश्वर्यानैश्वर्ये ६० आर्त्विज्यमिमौ कुरुतो मिरितिन्यायेनात्मनेचपज्ञमानाय वर्यंकामंकामयतेनेत मागायतीतिश्रुते आत्मवद्द्विजोपि फलांशभाक् अतो मृत्युसर्पौ वध
सकारणं मंतोनन्वकारणं भवतस्त्याहमत्युरिति ६२ आवां दोषेणाहेत्यादिनाप्रक्तौ त्वयावमंतव्यौ किंतु विवशौ अतः घ्नतोऽप्यावयोर्गजिमहामीत्रयोरेव न किल्बिषम् अतो साहतः

आदित्यश्चंद्रमाविष्णुरापोवायुः शतक्रतुः अग्निः खं पृथिवीमित्रः पर्जन्योवसवोऽदितिः ५३ सरितः सागराश्चैवभावाभावौचपन्नग सर्वेकालेन
सृज्यंतेह्रियंतेचपुनः पुनः ५४ एवंज्ञात्वाकथंसर्पसदोषंमांत्वमन्यसे अथचैवंगतेदोषेमय्यपित्वमपिदोषवान् ५५ सर्पउवाच निर्दोषंदो
षवंतंवानत्वांमृत्योब्रवीम्यहं त्वयाहंचोदितइतिब्रवीम्येतावदेवतु ५६ यदिकालेनदोषोस्तियदितत्रापिनेष्यते दोषोनैवपरीक्ष्योमेनह्य
त्राधिकृतावयं ५७ निर्मोक्षस्त्वस्यदोषस्यमयाकार्योयथातथा मृत्योरपिनदोषःस्यादितिमेत्रप्रयोजनं ५८ भीष्मउवाच सर्पोथार्जु
नकंप्राहश्रुतंतेमृत्युभाषितं नानागसंमांपाशेनसंतापयितुमर्हसि ५९ लुब्धकउ० मृत्योःश्रुतंमेवचनंतवचैवभुजंगम नैवतावद्दोषत्वंभव
तित्वयिपन्नग ६० मृत्युस्त्वंचैवहेतुर्हिबालस्यविनाशने उभयंकारणंमन्येनकारणमकारणं ६१ धिङ्मृत्युंचदुरात्मानंक्रूरंदुःखकरंसतां त्वां
चैवाहंवधिष्यामिपापंपापस्यकारणं ६२ मृत्युरुवाच विवशौकालवशगावावांनिर्दिष्टकारिणौ नावांदोषेणगंतव्यौयदिसम्यक्प्रपश्यसि
६३ लुब्धकउवाच युवामुभौकालवशौयदिमेमृत्युपन्नगौ हर्षक्रोधौयथास्यातामेतदिच्छामिवेदितुं ६४ ॥ ॥ प२ ॥

विवशाविति कर्त्विजोपि फलभागिन एव फलमलीनविरक्तस्येति भावः ६३ युवामिति। भो मृत्युपन्नगौ यदि युवां कालवशौ तर्हि मे मम परोपकर्त्तरि हर्षः अपकर्त्तौ श्चव
योर्हर्षद्वेषौ वा यथा स्यातां तथा ब्रूतम् एतत् अहं वेदितुमिच्छामीत्यर्थः ह्यलौ हर्षकं योज्यं एवं सर्वस्य परवशत्वे उपकर्त्त्रपकर्त्त्रोः स्तुतिनिंदे न स्यातामिति भावः ॥ ६४ ॥ ॥

टी.२

परमार्थतः परिहारमाहयेति ईश्वराधीनोजनः सुदस्सह्याकुर्वाणोनरस्तेनोनवानिंद्यइतिभावः ६५ व्यवहारतस्तमस्मरः पूर्वोक्तमेवपरिहारमाहतस्मादिति दोषेणायुक्तावितिशेषः
गंतव्योज्ञानव्यौ योहिरागादिमान्हंतिसपापेनलिप्यतेतंप्रतिशास्त्रप्रवर्त्ततेतंप्रतिशास्त्रंप्रवर्त्तते यस्तुनतथानासौदोषभाग्भवेद्यथोक्तंभगवता यस्यनाहंकृतोभावोबुद्धिर्यस्यनलिप्य
ते हत्वापिसइमान्लोकान्नहंतिनन्निबध्यतेइति ३६ प्राणिकर्मानुरोधात्तइसन्ह्यफलंददातीश्वरस्तप्रपक्वात्रसेवानवैषम्यादिभाजोभवंतीत्याह अथेत्यादिधर्मस्यत्वर्थः फलं

मत्युरुवाच याकाचिदेवचेष्टास्यात्सर्वाकालप्रचोदिता सर्वमेवैतदुक्तंहिमयालुब्धककाननतः ६५ तस्मादुभौकालवशावावांनिर्दिष्टकारिणौ
नावांदोषेणगंतव्यौत्वयालुब्धककर्हिचित ६६ भीष्मउवाच अथोगम्यकालस्ततस्मिन्धर्मार्थसंशये अब्रवीत्सर्पगंमत्युंलुब्धंचार्जु
नकंतथा ६७ कालउवाच नह्यहंनाप्ययंमत्युर्नायंलुब्धकपन्नगः किल्बिषीजंतुमरणेनवयंहिप्रयोजकाः ६८ अकरोद्यदयंकर्म्मतन्नो
र्जुनकचोदकं विनाशहेतुर्नान्योस्यवध्यतेयंस्वकर्म्मणा यदनेनकृतंकर्म्मतेनायंनिधनंगतः विनाशहेतुः कर्म्मास्यसर्वेकर्म्मवशावयं ७०
कर्म्मदायादवांल्लोकः कर्मसंबंधलक्षणः कर्म्माणिचोदयंतीहयथान्योन्यंतथावयं ७१ यथामृत्पिंडतः कर्त्ताकुरुतेयद्यदिच्छति एवमा
त्मकृतंकर्म्ममानवः प्रतिपद्यते ७२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तत्रविषयेसर्वस्यकर्त्तुः पारतंत्र्यादधर्मवत्धर्मोपिकिंफलदस्यातिनवेतिसंशयेछेत्तयेत्र्यब्रवीत्कालः ६७ संगिनामेवधर्माधर्मफलंभवतिनत्वसंगानामस्माकमित्याशयवानाहनहीति ७०
कर्मैवदायादः पुत्रवत्तत्तारकंतद्वान् कर्मसंबंधः कर्मफलयोगः तदेवलक्षणंउणपावन्नान्नपकंयस्यतथा ७२ ॥ ॥ ॥ ॥

७४ कर्मैवन्नत्पयः कारणंपेयांतानलोकान्स्वर्गनिरकादीन् ७६ तत्कर्मपुत्रशोकपदं ७८ आख्यपिका फलमाहहाभ्यांएतदिति ८१ इतिश्रीमत्सदगाक्षप्रमाणामपरिधुरंधरस्वतद्दुरिवंशां
वतंसगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतोभारतभावदीपेदानधर्मीर्थप्रकाशेप्रथमोध्यायः अनिवार्यस्यापिमृत्योर्नियंतृत्वरेता: कथेति गृहस्थस्त्वतिथिभक्तेवंरतुयती स्यातिध्यक्ष

द्
नमुज्ञगोर
यथाछायातयोनित्यंसुसंबंधोनिरंतरं तथाकर्म्मचकर्त्ताचसंबद्धावात्मकर्म्मभिः ७३ एवंनाहंनवैमृत्युर्नसर्पोनतथाभवान् नचेयंब्राह्मणीवृद्धाशिशुर्वा
त्रकारणं ७४ तस्मिंस्तथाब्रुवाणेतुब्राह्मणीगौतमीनृप स्वकर्म्मप्रत्ययांल्लोकान्मत्वार्जुनकमब्रवीत् ७५ गौतम्युवाच नैवकालोनमृत्युरिह्का
रणं स्वकर्म्मभिरयंबालः कालेननिधनंगतः ७६ मयाचतत्कृतंकर्म्मयेनायंमेमृतः सुतः यातुकालस्तथामृत्युर्मुंचार्जुनकपन्नगं ७७ भीष्म
उवाच ततोयथागतंजग्मुर्मृत्युः कालोथपन्नगः अभूद्विशोकोर्जुनकोविशोकाचैवगौतमी ७८ एतच्छ्रुत्वाशमंगच्छमाभूः शोकपरोनृपः स्वक
र्म्मप्रत्ययांल्लोकान्सर्वेगच्छंतिवैनृप ७९ नैवत्वयाकृतंकर्म्मनापिदुर्योधनेनवै कालेनतत्कृतंविद्धिनिहतापेनपार्थिवाः ८० वैशं० अपेतद्वचनं
श्रुत्वाबभूवविगतज्वरः युधिष्ठिरोमहातेजाः पप्रच्छेदंचधर्म्मवित् ८१ इतिदानधर्मेगौतमीलुब्धकव्यालमृत्युकालसंवादः १ युधिष्ठिरउवाच पिता
महमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद: श्रुतंमेमहदाख्यानमिदंमतिमतांवर १ भूयस्त्वोतुमिच्छामि धर्मार्थसहितंनृप कथ्यमानंत्वयाकिंचित्तन्मेव्याख्या
तुमर्हसि २ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

शंसार्थोयमध्यायः पितामहेत्यादि १ धर्मेणैवत्वर्थेप्रयोजनंयत्रतादृशया कथयासहितंकिंचिदाख्यानंश्रोतुमिच्छामीत्यर्थः २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नत्वेनपाथ्यातथ्येन नत्वात्मवयोनवननादिवहुभूताथ्यत्वेन १४ दुर्गतः दरिद्रः १७

केनमृत्युर्गृहस्थेनधर्म्मोमाश्रित्यनिर्ज्जितः इत्येतत्सर्वमाचक्ष्वतत्त्वेनापिचपार्थिव ३ भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनंयथामृत्यु
र्गृहस्थेनधर्ममाश्रित्यनिर्जितः ४ मनोःप्रजापतेराजन्निक्ष्वाकुरभवत्सुतः तस्यपुत्रशतंजज्ञेनृपतेःसूर्यवर्चसः ५ दशमस्तस्यपुत्रस्तुदशाश्वोनामभा
रत माहिष्मत्यामभूद्राजाधर्मात्मासत्यविक्रमः ६ दशाश्वस्यसुतस्त्वासीद्राजापरमधार्मिकः सत्येतपसिदानेचयस्यनित्यंरतंमनः ७ मदिराश्व [illegible] इति
ख्यातःपृथिव्यांपृथिवीपतिः धनुर्वेदेचवेदेचनिरतोयोभवत्सदा ८ मदिराश्वस्यपुत्रस्तुद्युतिमान्नामपार्थिवः महाभागोमहातेजामहासत्वो[illegible]
[illegible]महावलः ९ पुत्रोद्युतिमतस्त्वासीद्राजापरमधार्मिकः सर्वलोकेषुविख्यातः सुवीरोनामनामतः १० धर्मात्माकोषवांश्चापिदेवराजइवाप
रः सुवीरस्यतुपुत्रोभूत्सर्वसंग्रामदुर्जयः ११ सदुर्जयइतिख्यातः सर्वशस्त्रभृतांवरः दुर्जयस्येंद्रवपुषःपुत्रोग्निसदृशद्युतिः १२ दुर्योधनोना
ममहाराजाराजर्षिसत्तमः तस्येंद्रसमवीर्यस्यसंग्रामेष्वनिवर्तिनः १३ विषयेवासवस्तस्यसम्यगेवप्रवर्षति रत्नैर्धनैश्चपशुभि[illegible]ः सस्यैश्चा
पिपृथग्विधैः १४ नगरंविषयश्चास्यप्रतिपूर्णस्तदाभवत् नतस्यविषयेचाभूत्कृपणोनापिदुर्गतः व्याधितोवाकृशोवापितस्मिन्नाभून्नरःक्वचि
त् १५ सुदक्षिणोमधुरवागनसूयुर्जितेंद्रियः धर्मात्मानानृशंसश्चविक्रांतोथाविकत्थनः १६ यज्वावदान्योमेधावीब्रह्मण्यःसत्यसंगरः न
चावमंतादाताचवेदवेदांगपारगः १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

२० चकमेकामयामास २१ असवर्णः अहृत्निपः [illegible] नदित्सतिनसुतमिच्छति २२ विततेत्रेतान्यिसाध्येनष्टः अदर्शनंगतः २८ कार्यंप्राप्तः ३१ दिशंश्रिणांविजयताव्रिव्रेन

द्रगाभव २

तंनर्म्मदादेवनदीसुरापाशीतलाशिवा चकमेपुत्रवद्याग्रंतेनभावेनभारत १८ तस्यांजज्ञेतदानद्यांकन्याराजीवलोचना नाम्नासुदर्शनाराजन्
रूपेणावसुदर्शना १९ तादृग्रूपाननारीषुभूतपूर्वायुधिष्ठिर दुर्योधनसुतायाहृग्वर्णिनी २० तामग्निश्चकमेसाक्षाद्राजकन्यांसुदर्शनां भूत्वाचब्रा
ह्मणोराजन्वरयामासतंनृपं २१ दरिद्रश्चासवर्णश्चममायमितिपार्थिव नदित्सतिसुतांतस्मैतांविप्रायसुदर्शनां २२ ततोस्यविततेयज्ञेनष्टोभू
द्धव्यवाहनः ततःदुःखितोराजावाक्यमाहद्विजांस्तदा २३ दुष्कृतंममकिंतस्यात्भवतांवाद्विजर्षभाः येननाशंजगामाग्निः कृतंकुपुरुषे
ष्विव नत्स्वंदुष्कृतंनोस्तियेनाग्निर्नाशमागतः भवतांवाथवामन्येतत्वेनैतद्विमृष्यतां २५ ततराज्ञोवचःश्रुत्वाविप्रास्तेभरतर्षभ नियतावाग्यतादे
वपावकंशरणंययुः २६ तान्दर्शयामासतदाभगवान्हव्यवाहनः स्वंरूपंदीप्तिमत्कृत्वाशरदर्कसमद्युतिः ततोमहात्मातानाहदहनोब्राह्मणर्ष
भान् वरयाम्यात्मनोर्थायदुर्योधनसुतामिति २८ ततस्तेकल्यमुत्थायतस्मैराज्ञेन्यवेदयन् ब्राह्मणाविस्मिताः सर्वेयदुक्तंचित्रभानुना २९
ततः सराजातच्छ्रुत्वावचनंब्रह्मवादिनां अवाप्यपरमंहर्षंतथेतिप्राहबुद्धिमान् ३० अयाचततंशुल्कंभगवंतंविभावसुं नित्यंसान्निध्यमिहतेचि
त्रभानोभवेदिति तमाहभगवानग्निरेवमस्त्वितिपार्थिवं ३१ ततः सान्निध्यमद्यापिमाहिष्मत्यांविभावसोः दृष्टंहिसहदेवेनदिशंविजयतातदा ३२

मिच्छता ३२ " " " " " " " " " " " " " " " " "

आन्हतंनवंवासोयस्यांसता ३३ वसोर्धारांसंततांघृतधारां ३४ गर्भेषुत्रइत्ताने ३५ हर्यांसहितंसदृशंवक्त्रं दर्शोदरेवक्त्रोउपमामार्दश्यंयस्यसम्पूर्णौरुसदृशोपमः ३६

ततस्तांसमलंकृत्यकन्यामाहतवाससं ददौदुर्योधनोराजापावकायमहात्मने ३३ प्रतिजग्राहवाग्निस्तुराजकन्यांसुदर्शनां विधिनावेददृष्टेन
वसोर्धारामिवाध्वरे ३४ तस्याहूपेणशीलेनकुलेनवपुषाश्रिया अभवत्प्रीतिमानग्निर्गर्भंचास्यांमनोदधे ३५ तस्यांसमभवत्पुत्रोनाम्नाग्नेयः
सुदर्शनः सुदर्शनस्तुरूपेणपूर्णेन्दुसदृशोपमः ३६ शिशुरेवाध्यगात्सर्वंपरंब्रह्मसनातनं अथौघवान्नामनृपोनृगस्यासीत्पितामहः ३७ तस्या
प्योघवतीकन्यापुत्रश्चौघरथोभवत् तामोघवान्ददौतस्मैस्वयमोघवतींसुतां ३८ सुदर्शनायविदुषेभार्यार्थेदेवरूपिणीं सगृहस्थाश्रमरतस्त
यासहसुदर्शनः ३९ कुरुक्षेत्रेवसद्राजन्नोघवत्यासमन्वितः गृहस्थश्चावजेष्यामिमृत्युमित्येवसप्रभो ४० प्रतिज्ञामकरोद्धीमान्दीप्ततेजाविं
शांपते तामथौघवतींराजन्सपावकसुतोब्रवीत् ४१ अतिथेः प्रतिकूलंतेनकर्तव्यंकथंचन येनयेनचतुष्येतनित्यमेवत्वयातिथिः ४२ अ
प्यात्मनः प्रदानेननतेकार्याविचारणा एतद्व्रतंममसदाहृदिसंपरिवर्तते ४३ गृहस्थानांचसुश्रोणिनातिथेर्विद्यतेपरं प्रमाणंयदिवामोरु
वचस्तेममशोभने ४४ इदंवचनमव्यग्राहृदित्वंधारयेःसदा निष्क्रांतेमयिकल्याणिसन्निधौमयिनिहितेनघे ४५ नातिथिस्तेवमंतव्यःप्रमाणंय
द्यहंतव तमब्रवीदोघवतीतथामूर्ध्निकृतांजलिः नमेत्वद्वचनात्किंचिन्नकर्तव्यंकथंचन ४६ ॥ ॥ ॥ ॥

गृहस्थश्चगृहस्थएव ४० प्रतिज्ञामेवाह अतिथेरिति ४१ आत्मनःशरीरस्य ४२ प्रमाणंहितज्ञापकं ४ किंचिन्नकर्तव्यंइतिनञ्चपितकर्तव्यमेव ४६ ॥ ॥

१४तः तस्याप्यसद्गृहे त्वगमत सदागार्हस्थ्यकाले तदर्थमाहरणकाले ४७ ब्राह्मणः तद्रूपीमृत्युः ५१ तामिति एतत्तरतप्रदानं ५२ राज्ञि राजकन्ये ५३ छंद्यमानः प्रलो

जिगीषमाणस्तुगृहेतदामृत्युः सुदर्शनं पृष्टतोन्वगमद्राजंल्लोभान्वेषीतदासदा ४७ इध्मार्थंतुगतेतस्मिन्नग्निपुत्रेसुदर्शने अतिथिर्ब्राह्मणःश्री
मांस्तामाहौघवतींतदा ४८ आतिथ्यंकृतमिच्छामित्वयाद्यवरवर्णिनी प्रमाणंयदिधर्मस्तेगृहस्थाश्रमसंमतः ४९ इत्युक्तातेनविप्रेणराजपुत्रीय
शस्विनी विधिनाप्रतिजग्राहवेदोक्तेनविशांपते ५० आसनंचैवपाद्यंचतस्मैदत्वाद्विजायसा प्रोवाचौघवतीविप्रंकेनार्थः किंददामिते ५१ तामब्रवी
त्ततोविप्रोराजपुत्रींसुदर्शनां त्वयाममार्थः कल्याणिनिर्विशंकेनतदाचर ५२ यदिप्रमाणंधर्मस्तेगृहस्थाश्रमसंमतः प्रदानेनात्मनोराज्ञिकर्त्तु
मर्हसिमेप्रियं ५३ सतयाछंद्यमानोन्यैरीप्सितैर्नृपकन्यया नान्यमात्मप्रदानात्सतस्यावव्रेवरंद्विजः ५४ साऽतुराजसुतास्मृत्वाभर्तुर्वचनमादितः
तथेतिलज्जमानासातमुवाचद्विजर्षभं ५५ ततोविहस्यविप्रर्षिःसाचैवोपविवेशह संस्मृत्यभर्तुर्वचनंगृहस्थाश्रमकांक्षिणः ५६ अथेध्मान
मुपादायसपावकिरुपागमत् मृत्युनारौद्रभावेननित्यंबंधुरिवान्वितः ५७ ततस्त्वाश्रममागम्यसपावकसुतस्तदा तांव्याजहारौघवतींक्वासि
पा तेतिचासकृत ५८ तस्मैप्रतिवचः साऽतुभर्त्रेनप्रददौतदा कराभ्यांतेनविप्रेणस्पृष्टाभर्तृव्रतासती ५९ उच्छिष्टास्मीतिमन्वानालज्जि
ज्जिताभर्तुरेवच तूष्णींभूताभवत्साध्वीनचोवाचाथकिंचन ६० अथतांपुनरेवेदंप्रोवाचसहसुदर्शनः क्वासासाध्वीक्वसायातागरीय
पः किमत्तोमम ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भ्यमानः ५४ भर्तृर्वचनंयेनयेनतुष्येत्तन्निस्समेवप्रदातिथि अथात्मनः प्रदानेनतेकार्यविचारणेतिसर्वोक्तं ५५ विवेशगृहमितिशेषः विहस्येसत्रहः सहेतिपाठः स्पष्टार्थः ५६ अथेधर्पर्थ्य
नीत्यादित्र्याहत्र्यथेतिपद ६१ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥

टी० ८

६२ अनपात्वभार्यपाछ्यमानः प्रार्थ्यमान इतिवै परीप्सोक्तिः ६३ अनेनेमैथुनरूपेणामामर्च्छतिमांन्प्रयाति अनुरूपंस्त्रीपुर्षगानुगांदंडं ६४ कूदमुद्गरोलोहदंडः हीनप्रतिज्ञंत

स्म ४

पतिव्रतामस्यशीलानित्यंचैवार्जवेरता कथंनवत्सदेत्यघस्मपमानापयापुरा ६२ उदंकस्यरूतंविप्रःप्रत्युवाचसदर्शनं अतिथिंविद्धिसंप्राप्तं

ब्राह्मणंपावकेचमां ६२ अनयाछंयमानोहंभार्ययातवसत्तम तैस्तैरतिथिसत्कारैर्ब्रह्मन्नेषाहृतामया ६३ अनेनविधिनासेयंमामर्च्छति

शुभाननं अनुरूपंयदत्रान्यत्तद्भवान्कर्तुमर्हति ६४ कूटमुद्गरहस्तस्तुमृत्युस्तंवैसमन्वगात् हीनप्रतिज्ञमत्रैनंवधिष्यामीतिचिंतयन् सुद

र्शनस्तुमनसाकर्मणावचसागिरा त्यक्तेर्ष्यःसक्तमन्युश्चस्मयमानोब्रवीदिदं ६६ सुरतंतेस्तुविप्राग्र्यप्रीतिर्हिपरमामम गृहस्थस्यहिधर्मोग्र्यसं

प्राप्तातिथिपूजनं ६७ अतिथिःपूजितोयस्यगृहस्थस्यतुगच्छति नान्यस्तस्मात्परोधर्मइतिप्राहुर्मनीषिणः ६८ प्राणाहिममदाराश्चयच्चान्य

द्विद्यतेवसु अतिथिभ्योमयादेयमितिमेव्रतमाहितं निःसंदिग्धंयथावाक्यमेतन्मेसमुदाहृतं तेनाहंविप्रसत्येनस्वयमात्मानमालभे ७० पृथि

वीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमं बुद्धिरात्मामनःकालोदिशश्चैवगुणादश ७१ नित्यमेतेहिपश्यंतिदेहिनांदेहसंश्रिताः सुकृतंदुष्कृतंचापिकर्म

धर्मभृतांवरः ७२ यथैषानानृतावाणीमयाद्यसमुदीरिता तेनसत्येनमांदेवाःपालयंतुदहंतुवा ७३ ततोनादःसमभवद्दिक्षुसर्वासुभा

रत असकृत्सत्यमित्येवंनैतन्मिथ्येतिसर्वतः ७४ उदंकातुनिष्क्रांतस्तस्माद्विश्वकामससवैद्विजः वपुषा द्यांचभूमिंचव्याप्यवायुरिवोद्यतः ७५ ॥

घी

क्तातिथिव्रतं ७० गुणाः इंद्रियाणि तदभिमानिन्योदेवताः दृष्ट्वा ययाइसर्वैः ७५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

आ १

॥ एम०

८

शैक्रिरामउरत्नादिधर्मवित्ता ८१ अहैलेति अोघवतीनाममदीभविष्यतीतिशेषः ८२ योगोहीति योगसिद्धेपसिद्धयमनः शरीरीहयंकरीष्यतीत्यर्थः ८४ पंचेति स्थूलभूतान्यतिक्र

त्वेरेणविभुः शैक्रेराज्ञीश्लोकाननुनादयन उवाचैवेनंधर्म्मेज्ञंपूर्वमामंत्र्यनामतः ७६ धर्मोहमस्मिभद्रंतेजिज्ञासार्थंत्वानघ प्राप्तः सत्यंच
तेज्ञात्वाप्रीतिर्मेपरमात्वयि विजितश्चत्वयामत्युर्योयंत्वामनुगच्छति रंध्रान्वेषीत्वसदात्वयाऽसौवशीकृतः ७८ नचास्तिशक्तिर्देवेलोके
कस्यचिस्पुरुषोत्तम पतिव्रतामिमांसाध्वींतवोद्दीक्षितुमप्युत ७९ दुहितात्वद्गुणैरेषापतिव्रतगुणैस्तथा अधष्यायदिदंब्रूपात्तथातत्ता
न्यथाभवेत ८० एषाहितपसासेनसंयुक्ताब्रह्मवादिनी पावनार्थंचलोकस्यसरिच्छ्रेष्ठाभविष्यति ८१ अनेनचैवदेहेनलोकांस्त्वमिह
पत्स्यसे अर्द्धेनौघवतीनामत्वामर्द्धेनानुयास्यति ८२ शरीरेणमहाभागायोगोह्यस्यवशेस्थितः अनयासहलोकांश्चगंतासितपसाजितान
८३ प्रत्रनावर्त्तिमभ्येतिशाश्वतांस्तान्सनातनान अनेनचैवदेहेनलोकांस्त्वमभिपत्स्यते निर्जितश्चत्वयामत्युरैश्वर्यंचनवोत्तमं पं
चभूतान्यतिक्रांतः स्ववीर्याच्चमनोजवः ८५ गृहस्थधर्म्मेणानेनकामक्रोधौचतेजितौ स्नेहोरागश्चतन्द्रीचमोहोद्रोहश्चकेवलः ८६ त
वशुश्रूषयाराजन्राजपुत्र्याविनिर्जिताः भीष्मउवाच शुक्लानांतुसहस्रेणवाजिनांरथमुत्तमं युक्तंप्रगृह्यभगवान्वासवोप्याजगामतं ८७
मत्युरात्मावल्लोकाश्चजिताभूतानिपंचच बुद्धिः कालोमनोव्योमकामक्रोधौतथैवच ८९ ॥श्रीरामरामतारकं॥ ॥श्रीरामायतन

पश्चाद्द्रातिवाहिकानसूक्ष्मभूतमयान्लोकान्प्राप्स्यसीत्यर्थः ८५ रागत्वित्यपिराजत्वातराजन्नामात्वाह्रासंबोधनं ८७ बुद्धिरित्यादावपिजितेत्यनुषंगः ॥ ८९ ॥ ॥ ॥

आख्यापिकात्तामर्यमाहतस्मादिति ८९ क्रतुशतेनापितत्तुल्यं किं तत्ततोप्यधिकमित्यर्थः यद्वा तत्क्रतुशतेनेति प्रथमातृतीययोर्व्यत्यासस्ते न क्रतुशतमपि तत्तुल्यमित्यर्थः ९१ म
अतिथिः योत्र पूजयेत्तस्मै दुःखातें दत्वा ९२ उभयत्तामतिमिच्छता ९४ द्वितीयोध्यायः ब्राह्मण्यं ५ ऋचीकस्यात्मजः इत्यत्रास्तुतीगन्तात्मजः इति बोध्यं सोऽजीगर्त्तसौयव

तस्माद्गृहाश्रमस्थस्य नान्यद्दैवतमस्ति वै अतिथिं नरव्याघ्र मनसैतद्विचारय ८९ अतिथिः पूजितो यद्धि ध्यायते मनसा शुभं न तत्क्रतुशतेना
पि तुल्यमाहुर्मनीषिणः ९० पात्रं त्वतिथिमासाद्य शीलाढ्यं यो न पूजयेत स दत्वा सुकृतं तस्य पुण्यमादाय गच्छति ९१ एतत्ते कथितं पुत्र मया
ख्यानमनुत्तमं यथा हि विजितो मृत्युर्गृहस्थेन पुराभवत् ९२ धन्यं यशस्यमायुष्यमिदमाख्यानमुत्तमं बुभूषताभिमंतव्यं सर्वदुश्चरितापहं ९३
इदं च कथयेद्विद्वानहन्यहनि भारत सुदर्शनस्य चरितं पुण्यान्लोकानवाप्नुयात् ९४ इति दानधर्मे सुदर्शनोपाख्यानं २ युधिष्ठिर उवाच
ब्राह्मण्यं यदि दुःप्राप्यं त्रिभिर्वर्णैर्नराधिप कथं प्राप्तं महाराज क्षत्रियेण महात्मना १ विश्वामित्रेण धर्मात्मन् ब्राह्मणत्वं नरर्षभ श्रोतुमिच्छामि
तत्त्वेन तन्मे ब्रूहि पितामह २ तेन ह्यमितवीर्येण वसिष्ठस्य महात्मनः हतं पुत्रशतं सद्यस्तपसा प्रपितामह ३ यातुधानाश्च बहवो राक्ष
सास्तिग्मतेजसः मन्युनाविष्टदेहेन सृष्टाः कालांतकोपमाः ४ महान्कुशिकवंशश्च ब्रह्मर्षिशतसंकुलः स्थापितो नरलोकेस्मिन्विद्वान्ब्राह्मण
संस्तुतः ५ ऋचीकस्यात्मजश्चैव शुनःशेपो महातपाः विमोक्षितो महासत्रात्पशुतामप्युपागतः ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विमर्षिमशानपापरोतं तस्य हव्यः पुत्रान्याह शुनःपुच्छः शुनःशेपः शुनोलाङ्गूल इति श्रुतेः शुनःशेपस्य पिता अजीगर्त इत्यवगमात् कन्यांतराभिप्रायेण वा इदं द्रष्टव्य ६ ॥

देवांस्तोषयित्वा तैर्मोक्षितः सत्यव्रतो विश्वामित्रस्यानुसंधास इति संबंधः ७ नाभिवादयते नमस्कुर्वंति सुपुत्स्वात्लोप आर्षः देवशतं देवैर्विश्वामित्रापदत्तं तेन च जप्येष्टकृतं [illegible] श
सायेनेति शेषः ८ बंधुभिर्मुक्तः वसिष्ठशापेन चंडालतां गतस्तान् दिव्यं येन नीतः १० पंचचूडाः ब्रह्मयमेदायस्याः सा चूडावलयमे देह्या दिति मेधितो ११ यामिति

हरिश्चंद्रकृतौ देवांस्तोषयित्वात्मतेजसा पुत्रतामनुसंप्राप्तो विश्वामित्रस्य धीमतः ७ नाभिवादयते स्मेष्टं देवराजं नराधिपं उग्राः पंचाशदेवापि
शप्तास्त्वपंचतां गताः ८ त्रिशंकुर्बंधुभिर्मुक्त ऐक्ष्वाकुः प्रीतिपूर्वकं स्ववाक्शिरा दिवं नीतो दक्षिणामाश्रितो दिशं ९ विश्वामित्रस्य विपु
लानदी देवर्षिसेविता कौशिकी च शिवा पुण्या ब्रह्मर्षिसुरसेविता १० तपोविघ्नकरी चैव पंचचूडा सुसंमता रंभानामाप्सराः शापाद्यस्य
शैलत्वमागता ११ तथैवास्य भयाद्बद्ध्वा वसिष्ठः सलिले पुरा आत्मानं मज्जयन् श्रीमान् विपाशः पुनरुत्थितः १२ तदाप्रभृति पुण्या हि
विपाशाभून्महानदी विख्याता कर्मणा तेन वसिष्ठस्य महात्मनः १३ वाग्भिश्च भगवान्येन देवसेनाग्रतः प्रभुः स्तुतः प्रीतमनाश्चासीच्छाप
श्चैनममुंचत १४ ध्रुवस्योत्तानपादस्य ब्रह्मर्षीणां तथैव च मध्ये ज्वलति यो नित्यमुदीचीमाश्रितो दिशं १५ तस्यैतानि च कर्माणि तथान्या
नि च कौरव क्षत्रियस्येत्यतो जातमिदं कौतूहलं मम १६ किमेतदिति तत्त्वेन प्रब्रूहि भरतर्षभ देहांतरमनासाद्य कथं स ब्राह्मणो भवत् १७

त्रिशंकुं याजयन् विश्वामित्रो वसिष्ठपुत्रैः शप्तः श्वपचस्य याजकस्त्वं श्वपचो भविष्यसीति तं शापमस्तं कर्तुं विश्वामित्रः कस्माच्चिदाय दिव्यतो धनो वीर्ये णानीपित्वा पक्रमाणे नामिंद्रः श्येनरूपेणाह
तवानन्ताव नैवायं शापान्मुक्तो वर्षं चेति देवसेनानामग्रतः श्रेष्ठः इंद्रः १४ ज्वलनिताणरूपेण १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
२१

दा० १०

मतंगस्य ब्राह्मण्यं च दुर्ज्ञातस्य चंडालस्य पथा महतापि तपसा ब्राह्मण्यमप्राप्यं जातं तत्तथैवैतन्मम भाति त्वं तद्यथा जातं तथा वदस्व १८ स्थाने युक्तं कथं ब्राह्मण्यमासवान् विश्वामित्र इति शेषः १९

एतत्तत्त्वेन मे तात सर्वमाख्यातुमर्हसि मतंगस्य यथा तत्त्वं तथैवैतद्वदस्व मे १८ स्थाने मतंगो ब्राह्मण्यं नालभद्भरतर्षभ चंडालयोनौ जातो हि कथं
ब्राह्मण्यमासवान् १९ इति दानधर्मे विश्वामित्रोपाख्याने ३ भीष्म उवाच श्रूयतां पार्थ तत्त्वेन विश्वामित्रो यथा पुरा ब्राह्मणत्वं गतस्तात ब्रह्म
र्षित्वं तथैव च १ भरतस्यान्वये चैवाजमीढो नाम पार्थिवः बभूव भरतश्रेष्ठ यज्वा धर्मभृतां वरः २ तस्य पुत्रो महानासीज्जह्नुर्नाम नरेश्वरः
दुहितृत्वमनुप्राप्ता गंगा यस्य महात्मनः ३ तस्यात्मजस्तुल्यगुणः सिंधुद्वीपो महायशाः सिंधुद्वीपाच्च राजर्षिर्बलाकाश्वो महाबलः ४ वल्लभस्त
स्य तनयः साक्षाद्धर्म इवापरः कुशिकस्तस्य तनयः सहस्राक्षसमद्युतिः ५ कुशिकस्यात्मजः श्रीमान्गाधिर्नाम जनेश्वरः अपुत्रः प्रसवेनार्थी
वनवासमुपावसत् ६ कन्या जज्ञे सुता तस्य वने निवसतः सतः नाम्ना सत्यवती नाम रूपेणाप्रतिमा भुवि ७ तां वव्रे भार्गवः श्रीमांश्च्यवनस्यात्मसं
भवः ऋचीक इति विख्यातो विपुले तपसि स्थितः ८ स तां न प्रददौ तस्मै ऋचीकाय महात्मने दरिद्र इति मत्वा वै गाधिः शत्रुनिबर्हणः ९ प्रत्या
ख्याय पुनर्यांतमब्रवीद्राजसत्तमः शुल्कं प्रदीयतां मह्यं ततो वत्स्यसि मे सुताम् १० ऋचीक उवाच किं प्रयच्छामि राजेंद्र तुभ्यं शुल्कम[illegible]हं न
प दुहितुर्ब्रूह्यसंसक्तो माभूत्तत्र विचारणा ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

त्रितीयः श्रूयतां ब्राह्मणोऽपि[illegible] ऋषित्वं मंत्रद्रष्टृत्वं गोत्रप्रवर्तकत्वं वा ४ बलाकाश्वो नाम्ना ५ प्रसवेन सोमाभिषवनिमित्तेन पुत्रार्थी पुत्रार्थी ६ सतः सोमा[illegible]भिषवोपलक्षिताद्यज्ञात्वनस्पद्रुम
विहितात्स्त्रीदृशी वनवासयोग्यो वकसा जज्ञे ७ भार्गवः भृगोर्गोत्रापत्यं ९ वत्स्यसि उद्वाहेन प्राप्स्यसि १० असंसक्तो निःसंशयः ११ ॥ ॥ ॥

दान० १०

एकतः एकं १२ आदित्यंअदितेः पुत्रं १४ छंदच्छदा २० वरेणापुत्रं तेद्यस्यामित्यनुग्रहेण २७

गाधिरुवाच चंद्ररश्मिप्रकाशानां हयानां वातरंहसां एकतः श्यामकर्णानां सहस्रं देहि भार्गव १२ भीष्म उवाच ततः स भृगुशार्दूल आ
वनस्यात्मजः प्रभुः अब्रवीद्वरुणं देवमादित्यं पतिमंभसां १३ एकतः श्यामकर्णानां हयानां चंद्रवर्चसां सहस्रं वातवेगानां भिक्षे त्वां देव
सत्तम तथेति वरुणो देव आदित्यो भृगुसत्तमं उवाच यत्र ते छंदस्तत्रोपास्यंति वाजिनः १५ ध्यातमात्रऋचीकेन हयानां चंद्रवर्चसां गंगाजलात्स
मुत्तस्थौ सहस्रं विपुलौजसां १६ अदूरे कन्यकुब्जस्य गंगायास्तीरमुत्तमं अश्वतीर्थं तदद्यापि मानवैः परिचक्ष्यते १७ ततो वै गाधये तात सहस्रं
वाजिनां शुभं ऋचीकः प्रददौ प्रीतः शुल्कार्थं जयतां वरः १८ ततः स विस्मितो राजा गाधिः शापभयेन च ददौ तां समलंकृत्य कन्यां भृगुसुताय
वै १९ जग्राह विधिवत्पाणिं तस्या ब्रह्मर्षिसत्तमः सा च तं पतिमासाद्य परं हर्षमवाप ह स तुतोष च ब्रह्मर्षिस्तस्या वृत्तेन भारत छंदयामा
स चैवैनां वरेण वरवर्णिनी २१ मात्रे तत्सर्वमाचख्यौ सा कन्या राजसत्तम अथ तामब्रवीन्माता सुतां किंचिदवाङ्मुखी २२ ममापि पुत्रि
भर्त्ता ते प्रसादं कर्त्तुमर्हति अपत्यस्य प्रदानेन समर्थः स महातपाः २३ ततः सा त्वरितं गत्वा तत्सर्वं प्रत्यवेदयत् मातुश्चिकीर्षितं राजन्नृचीकस्तामथा
ब्रवीत् २४ गुणवंतमपत्यं सा अचिराज्जनयिष्यति मम प्रसादात्कल्याणि मा भूत्ते प्रणयोऽन्यथा २५ तव चैव गुणश्लाघी पुत्र उत्पत्स्यते महान् अ
स्मद्वंशकरः श्रीमान्सत्यमेतद्ब्रवीमि ते २६ ऋतुस्नाता च सा अश्वत्थं त्वं च वृक्षमुदुंबरं परिष्वजेयाः कल्याणि तत एवमवाप्स्यथः २७ ॥

२९ सर्वैरुपपन्नायाः मन्त्रैः सर्वं धात्रा पूर्वं उपपन्नायाः गुणसमन्वेन भासायाः तव भर्त्रे ये ऋपाहं गरीयसीत्यर्थः ४३ क्षत्रियः क्षत्रियवदुग्रकर्मा ४४ ॥ ॥ ॥

चरुद्वयमिदं चैवमंत्रपूतं मया शुचिस्मिते त्वंचसाचोपभुंजीतंततः पुत्रावावाप्स्यथः २८ ततः सत्यवतीं हृष्टामातरंप्रत्यभाषत पत्युर्ऋचीकेनकथितंतन्मयाव
र्यौचरुद्वयं २९ तामुवाचततोमातासुतांसत्यवतींतदा पुत्रिसर्वोपपन्नायाः कुरुष्ववचनंमम ३० मह्यंप्रयच्छयद्भर्त्रातेचरुः मंत्रपुरस्कृतः प्र
तंप्रयच्छमत्संबद्धंत्वंमदीयंचरुंगृहाणच ३१ यस्मात्वं ह्यपियोज्ञाधिकस्त्वावशुचिस्मिते यदिप्रमाणंवचनंममप्रमातुरनिंदिते ३२ स्वंप्रयत्नंविशिष्टंहिसर्वइच्छ
त्यनाविलं अतोभावतोचात्रकृतंमेवेभविष्यति ३३ ततोमेत्वष्ठरोभावः पादपेचसमध्यमे कथंविशिष्टोभ्रातामेभवेदित्येवचिंतय ३४ तथाच
कृतवत्यौतेमातासत्यवतीचसा अथगर्भावनुप्राप्तेउभेतेवैयुधिष्ठिर ३५ दृष्ट्वागर्भमनुप्राप्तांभार्यांसचमहानृषिः उवाचतांसत्यवतींदुर्मना
भृगुसत्तमः ३६ व्यत्यासेनोपयुक्तस्तेचरुर्व्यक्तंभविष्यति व्यत्यासः पादपेचापिसुव्यक्तंतेकृतः शुभे ३७ मयाहिविश्वंयद्ब्रह्मत्वच्चरौसन्निवेशि
तं क्षत्रवीर्यंचसकलंचरौतस्यानिवेशितं ३८ त्रैलोक्यविख्यातगुणंत्वंविप्रंजनयिष्यसि साचक्षत्रंविशिष्टंवैजनयिष्यतितत्कृतंमया ३९ व्यत्यासस्तु
कृतोयस्मात्त्वयामात्राचतेशुभे तस्मात्साब्राह्मणश्रेष्ठंमातातेजनयिष्यति ४० क्षत्रियंतूग्रकर्माणंत्वंभद्रेजनयिष्यसि नहितेतत्कृतंसाधुमातृस्नेहेन
भाविनि ४१ साश्रुत्वाशोकसंतप्तापपातवरवर्णिनीभूमौसत्यवतीराजनछिन्नेवरुचिरालता ४२ प्रतिलभ्यचसासंज्ञांशिरसाप्रणिपत्यच उवाचभा
र्यभर्तारंगाधेयीभार्गवर्षभं ४३ प्रसादयंत्यांभार्यायांमयिब्रह्मविदांवर प्रसादंकुरुविप्रर्षेनमेस्यात्क्षत्रियः सुतः ४४ ॥ ॥ ॥

६० विश्वात्मजा इति क्षत्रियात् ब्रह्मवादिनः कथमुत्पन्ना इत्याशंक्याह ऋचीकेनेति चरौ पूर्वं ब्रह्मैव आहितं अतः क्षत्रबीजो ऽपि ब्राह्मणपत्नीयोगात् बीजापेक्ष

कामं मम आत्मजं कर्म्मीयं यो त्रीभवितुमर्हति ततो मे स्यात्ततो ब्रह्मन्नेष मे दीयतां वरः ४५ एवमस्त्विति होवाच स्वां भार्यां स महातपाः ततः सा
जनयामास जमदग्निं सुतं शुभं ४६ विश्वामित्रं चाजनयद्गाधिभार्या यशस्विनी ऋषेः प्रसादाद्राजेन्द्र ब्रह्मर्षेर्ब्रह्मवादिनं ४७ ततो ब्राह्मणतां
यातो विश्वामित्रो महातपाः क्षत्रियः सोप्यथ तथा ब्रह्मवंशस्य कारकः ४८ तस्य पुत्रा महात्मानो ब्रह्मवंशविवर्द्धनाः तपस्विनो ब्रह्मविदो गोत्र
कर्त्तार एव च ४९ मधुच्छंदश्च भगवान् देवरातश्च वीर्य्यवान् अक्षीणश्च शकुंतश्च बभ्रुः कालपथस्तथा ५० याज्ञवल्क्यश्च विख्यातस्त वि ४
याः स्थूणो महाव्रतः उलूको यमदूतश्च तथर्षिः सैंधवायनः ५१ वल्गुजंघश्च भगवान् गालवश्च महानृषिः ऋषिर्वज्रस्तथा ख्यातः सालंकायन
एव च ५२ लीलाढ्यो नारदश्चैव तथा कूर्चमुखः स्मृतः वादुलिर्मुशलश्चैव वक्षोग्रीवस्तथैव च ५३ आंघ्रिको नैकदृक्चैव शिलायूपः शितः शुचिः ६८
चक्रको मारुतंतव्यो वातघ्नोथाश्वलायनः ५४ श्यामायनोथ गार्ग्यश्च जावालिः सुश्रुतस्तथा कारीषिरथ संश्रुत्यः परपौरवतंतवः ५५ महानृषिश्च
कपिलस्तथर्षिस्ताडकायनः ५५ तथैव चोपगहनस्तथर्षिश्चासुरायनः ५६ मार्दमर्षिर्हिरण्याक्षो जंघारिर्बाभ्रवायणिः सूतिर्विभूतिः सूतश्च सु
रक्तस्तु तथैव हि ५७ अरालिर्नाचिकश्चैव चांपेयोज्जयनौ तथा नवतंतुर्बकनखः सेयनो यतिरेव च ५८ अंभोरुहश्चारुमत्स्यः शिरीषी चाथ गा
र्दभिः ऊर्जयोनिरुदापेक्षी च नारदी च महानृषिः ५९ विश्वामित्रात्मजाः सर्वे मुनयो ब्रह्मवादिनः तथैव क्षत्रियो राजन् विश्वामित्रो महातपाः
यासंस्कारस्य बलवत्त्वात्तया हि द्रावाग्निदृग्धोप्यंधेवेन ६० ऋचीकेनाहितं ब्रह्म परमेतद्युधिष्ठिर एतत्ते सर्वमाख्यातं तत्त्वेन भरतर्षभ ६१ ॥ ॥ ॥ ॥
बीजंभप्र कारस्वीकांमेसतिमुराहरंतिनब्रह्मगपक्षत्रियायेरतपः कोपायेतपः कोपापिसभ्यतविश्वामित्रस्यतन्मासिमित्रीब्रह्मौदनाशनात ६१ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दा० ६२ चतुर्थः सर्वं तु ऽपापमपि ब्राह्मणेष्वानृशंस्यं विनार्थमित्याशयवानानृशंस्याधापमारभते आनृशंस्यमस्येति २ विषये देशे कोऽपि वा० ३ तत्र मृगयायां ४ दुर्वितताद्बाणाद्
१२ वीर्यशल्येनाभिभिन्नाद्बकृतात्वपलं कुलितपत्रकलितद्रुमपीसेन ५ दिग्धेन लिप्तेन ७ द्विजः पक्षी आनृशंस्यं १ १२ दुः खेन दुःखितं १० विरमत्याश्चर्यमिति वैयाघ्र

विश्वामित्रस्य वै जन्म सोमस्य पौत्रितेजसः पप्रच्छ च स संदेहो भूयस्ते राजसत्तम तत्र तत्र च मां ब्रूहि छेत्ता स्मित वसंशयान ६१ इति दानधर्मे विश्वामित्रोपाख्याने ४ युधिष्ठिर उवाच आनृशंस्यस्य धर्मज्ञ गुणान्भक्तजनस्य च श्रोतुमिच्छामि धर्मज्ञ तन्मे ब्रूहि पितामह १ भीष्म उवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं वासवस्य च संवादं शुकस्य च महात्मनः २ विषये काशिराजस्य ग्रामान्निष्क्रम्य लुब्धकः सविषं कांडमादाय मृगयामास वै मृगं ३ तत्र चामिषलुब्धेन लुब्धकेन महावने अविदूरे मृगान्दृष्ट्वा बाणः प्रतिसमाहितः ४ तेन दुर्वारितास्त्रेण निमित्तचपलेषुणा महान्वनतरुस्तत्र विद्धो मृगजिघांसया ५ स तीक्ष्णविषदिग्धेन शरेणातिबलात्कृतः उत्सृज्य फलपत्राणि पादपः शोषमागतः ६ तस्मिन्वृक्षे तथाभूते कोटरेषु चिरोषितः न जहाति शुको वासं तस्य भक्त्या वनस्पतेः निष्प्रचारो निराहारो ग्लानः शिथिलवागपि कृतज्ञः सह वृक्षेण धर्मात्मा सोऽप्यशुष्यत ८ तमुदारं महासत्त्वमतिमानुषचेष्टितं समदुःखसुखं दृष्ट्वा विस्मितः पाकशासनः ९ ततश्चिंतामुपगतः शक्रः कथमयं द्विजः तिर्यग्योनावसंभाव्यमानृशंस्यमवस्थितः १० अथवा नात्र चित्रं हि ह्यभवद्वासवस्य तु प्राणिनामपि सर्वेषां सर्वं सर्वत्र दृश्यते ११ ततो ब्राह्मणवेषेण मानुषं रूपमास्थितः अवतीर्य महीं शक्रस्तं पक्षिणमुवाच ह १२ शुक भोः पक्षिणां
तिर्यगादीनां सर्वत्र जातो सर्वं कृपानो बुर्यादिकं १२ दाक्षेपीरक्षदौहित्रीशुकीनाम १३ ॥ श्रेष्ठ दाक्षेपी साधु जातस्त्वया पृच्छे त्वां शुक कस्मान्न त्यजसि द्रुमं १३

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दा० १२

तपसाज्ञानदृसा १५ तांप्रीतिंहृदेनतसौहार्दं २१ अनुक्रोशस्यफलापितावैफल्यंतत्मनःइतिशेषः २५ संशयात्संशयंप्राप्यअतः संशयच्छेत्तृत्वात् २४ अद्यअसामर्थ्यकाले २६ संभवंसमगो

अथपृष्टः शुकः शक्रम् मूर्द्ध्नासमभिवाद्यतम् स्वागतंदेवराजत्वंविज्ञातस्तपसामया १४ ततोदशशताक्षेणसाधुसाध्वितिभाषितं अहोविज्ञानमित्येकंम
नसापूजितस्ततः १५ तमेवंशुभकर्म्माणंशुकंपरमधार्मिकं विजानन्नपितांप्रीतिंपप्रच्छवलसूदनः १६ निष्पत्रमफलंशुष्कमशरण्यंपतत्रि
णां किमर्थंसेवसेवृक्षंयदामहदिदंवनं १७ अन्येपिबहवोवृक्षाः पत्रसंछन्नकोटराः शुभाः पर्य्याप्तसंचाराविद्यन्तेस्मिन्महावने १८ गतायुष
ममामर्थ्यंक्षीणसारंहतश्रियं विमृश्यप्रज्ञयाधीरजहीमंस्थविरंद्रुमं १९ भीष्मउवाच तदुपश्रुत्यधर्म्मात्माशुकः शक्रेणभाषितं सुदीर्घमति
निश्वस्यदीनोवाक्यमुवाचह १९ अनतिक्रमणीयानिदैवतानिशचीपते यत्रभक्तस्तवश्रृणुतन्निबोधसुराधिप २० अस्मिन्नहंद्रुमेजातः सा
धुभिश्चगुणैर्युतः वालभावेनसंगुप्तः शत्रुभिश्चनधर्षितः २१ किमनुक्रोशवैफल्यमुत्पादयसिमेनघ आनृशंस्याभियुक्तस्यभक्तस्यानन्यगस
च २२ अनुक्रोशोहिसाधूनांमहद्धर्म्मस्यलक्षणं अनुक्रोशश्चसाधूनांसदाप्रीतिंप्रयच्छति २३ त्वमेवदैवतैः सर्वैः पृच्छसेधर्म्मसंशयान्
अतस्त्वंदेवदेवानामाधिपत्येप्रतिष्ठितः २४ नार्हसेमांसहस्राक्षद्रुमंत्याजयितुंविराट समर्थमुपजीवंतंत्यजेयंकथमद्यवै २५ तस्यवाक्ये
नसौम्येनहर्षितः पाकशासनः शुकंप्रोवाचधर्मात्माआनृशंस्येनतोषितः २६ वरंवृणीष्वेतिततः सचवव्रेवरंशुकः आनृशंस्यपरोनित्यंतस्यवृक्षस्यसंभवं २७

स्मृपूर्ववरंवव्रे २७ २७ २७ २७ पे२

दा० २९ आनृशंस्यफलमाह शुकश्चेति ३० आख्यायिकातात्पर्यमाह एवमिति ३१ अध्यायः पितामहेत्यादिरध्यायः दैवं मानुषमयीदं सर्वं पुरुषकारादृते न सिध्यतीति अवश्यं पुरुषकारेणो ज्ञाप्यं तत्र पुरुषकारे चेष्टा हर्षोत्थिना
१३ पतितव्यमित्येवं परः हयोः श्रेष्ठयोर्मध्ये किं अतिश्रेष्ठमित्यर्थः १ दैवं प्राक्कर्म मानुषं प्रांपतिकं कर्म ४ दैवश्रेष्ठमाह नावीजमिति ५ हलेनेवीजभृते सति ६ पुरुषकारश्रेष्ठत्वमाह य

विदित्वा च दृढां भक्तिं तां शुके शीलसंपदं प्रीतिः सिषमयो हृष्टमममेतेनावतिक्तवान् २८ ततः फलानि पत्राणि शाखाश्चापि मनोहराः शुकस्य हृदयं भक्त्वा शुभ्रमत्तां प्राप महाद्रुमः २९ शुकस्य कर्मणा तेन आनृशंस्येन तेन वै आयुषोऽन्ते महाराज प्राप शक्रसलोकतां ३० एवमेव मनुष्येन्द्र भक्तिमं तं समाश्रितः सर्वार्थसिद्धिं लभते शुकं प्राप्य यथा द्रुमः ३० इति श्रीशान्तौ दानधर्मे शुकवासवसंवादः ५ युधिष्ठिर उवाच पितामह महाप्राज्ञ सर्वशास्त्र विशारद दैवे पुरुषकारे च किंस्विच्छ्रेष्ठतरं भवेत् भीष्म उवाच अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् वसिष्ठस्य च संवादं ब्रह्मणश्च युधिष्ठिर । दैवमानुषयोः किंस्वित् कर्मणः श्रेष्ठमुच्यते पुरा वसिष्ठो भगवान् पितामहमपृच्छत
२ ततः पद्मोद्भवो राजन् देवदेवः पितामहः उवाच मधुरं वाक्यमर्थवद्धेतुभूषितं ४ ब्रह्मोवाच नावीजं जायते किंचिन्न वीजेन विना फलं वीजाद्वी जं प्रभवति वीजादेव फलं स्मृतं ५ यादृशं वपते वीजं क्षेत्रमासाद्य कर्षकः सुकृते दुष्कृते वापि तादृशं लभते फलं ६ यथा वीजं विना क्षेत्रमुप्तं भवति निष्फलं त था पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ७ क्षेत्रं पुरुषकारस्तु दैवं वीजमुदाहृतम् क्षेत्रवीजसमायोगात्ततः सस्यं समृध्यते ८ कर्मणः फलनिर्वृत्तिं स्वय मश्नाति कारकः प्रत्यक्षं दृश्यते लोके कृतस्यापकृतस्य च ९ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ॥

यथेति ७ उभयापेक्षायामाह क्षेत्रमिति ८ सिद्धान्तः कर्मण इत्यादिना निर्वृत्तिं निष्पत्तिम् ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ शा० १३

११ कर्मदैवयोः प्राबल्यदौर्बल्ये उपसंहरति प्राप्यतइति १३ मानुष्यात्मानुष्यमुद्दिश्य १५ लभतेऽपिपरमितिसर्वत्रसंबंधः १७ शिष्टाचारोऽपिकर्मणांप्राबल्येमानमित्याहयेनेति १८
ननुनिश्चितं १९ अकृत्वेति केवलंदैवंनिष्फलमित्यर्थः २० नतथेति दैवदोषात्ऐहिकीहानिः स्यात्सा पुरुषकारदोषात्परलोकहानिर्दुरंतेत्यर्थः अन्येनपापेन

शुभेनकर्मणासौख्यंदुःखंपापेनकर्मणा कृतंफलतिसर्वत्रनाकृतंभुज्यतेक्वचित् १० कृतीसर्वत्रलभतेप्रतिष्ठांभाग्यसंयुतां अकृतीलभ
तेभ्रष्टः क्षतेक्षारावसेचनं ११ तपसारूपसौभाग्यंरत्नानिविविधानिच प्राप्यतेकर्मणासर्वंनदैवादकृतात्मना १२ तथास्वर्गश्चभोगाश्चनि
ष्ठायाचमनीषिता सर्वंपुरुषकारेणकृतेनेहोपलभ्यते १३ ज्योतींषित्रिदशानागायक्षाश्चंद्रार्कमारुताः सर्वेपुरुषकारेणमानुष्याद्देवतांगताः
१४ अर्थोवामित्रवर्गोवाऐश्वर्यंवाकुलान्वितं श्रीश्चापिदुर्लभाभोक्तुंतथैवाकृतकर्मभिः शौचेनलभतेविप्रः क्षत्रियोविक्रमेणतु वैश्यः
पुरुषकारेणशूद्रः शुश्रूषयाश्रियं १६ नादातारंभजंत्यर्थानक्लीबंनापिनिष्क्रियं नाकर्मशीलंनाशूरंतथानैवातपस्विनं येनलोकास्त्रयःसृष्टा
दैत्याःसर्वाश्चदेवताः सएषभगवान्विष्णुःसमुद्रेतप्यतेतपः १८ स्वंचेत्कर्मफलंनस्यात्सर्वमेवाफलंभवेत् लोकोदैवंसमालंब्यउदासी
नोभवेन्नतु १९ अकृत्वामानुषंकर्मयोदैवमनुवर्तते वृथाश्राम्यतिसंप्राप्यपतिंक्लीबमिवांगना २० नतथामानुषेलोकेभयमस्तिशुभा
शुभे यथात्रिदशलोकेहिभयमन्येनजायते २१ कृतःपुरुषकारस्तुदैवमेवानुवर्तते नदैवमकृतेकिंचित्कस्यचिद्दातुमर्हति २२ ॥

२१ अकृतेकर्मभावेसति आकस्मिकनिधिलाभादावपिकिंचित्कर्मास्त्येवेतिभावः २२

द्वि॰ पद्येतिस्थानानिइंद्रादिलोकास्त्वप्यनित्याः दृश्यंतेताराह्यपि ज्ञांदेवानांमध्यःपातदर्शनादित्यर्थः कर्मविनापुराणेनकर्मणाविनादैवंदैवमत्रमहः कथंस्थास्यति दैवमपिकर्मफलमेवेत्यर्थः २३ व्या
२७ पारंपुण्यरूपंयांतिअनुमोदंते उग्रंधर्मविघ्नकरं २४ विग्रहोवैरं तथाहिऋषीणांतपसिदेवाविघ्नमाचरंतिऋषयश्चच्यवनाद्यइंद्रादीनामपि भवंकुर्वंतीतिप्रोक्तमेवप्रसिद्धं यद्यप्येवंकर्मपर
त्वंदेवर्षीणामस्तितथापिअदैवंदैवाभावोनवक्तुंशक्यइत्यर्थः २५ अत्रमानामाहकथमितिपत्तोयस्माद्दैवंप्रवर्त्ततेतस्यकर्मणोपिदैवंविनाकथमुत्पत्तिः स्यान्नकथंमपि ७णपवंतस्वध

पृथास्थानान्यनित्यानिदृश्यंतेदैवतेष्वपि कथंकर्म्मविनादैवंस्थास्यतिस्थापयिष्यतः २३ नदैवतानिलोकेस्मिन्व्यापारंयांतिकस्यचित्
व्यासंगंजनयंत्युग्रमात्माभिभवशंकया २४ ऋषीणांदेवतानांचसदाभवतिविग्रहः कस्यवाचात्ददैवंस्याद्यतोदैवंप्रवर्त्तते २५ कथंतस्य
समुत्पत्तिर्यतोदैवंप्रवर्त्तते एवंत्रिदशलोकेपिप्राप्यंतेवह्वोगुणाः २६ आत्मैवस्यात्मनोबंधुरात्मैवरिपुरात्मनः आत्मैवत्यात्मनःसा
क्षीकृतस्याप्यकृतस्यच २७ कृतंचाप्यकृतंकिंत्कृतेकर्म्मणिसिद्ध्यति सत्कृतंदुःकृतंकर्म्मनयथार्थंप्रपद्यते २८ देवानांशरणंपु
ण्यंसर्वदुःखैरवाप्यते पुण्यशीलनरंप्राप्यकिंदैवंप्रकरिष्यति २९

वि२

मैंप्रवर्त्ततेधर्मोत्पुण्यांवहतितेअन्यथासर्वैपिधर्मैप्रवर्त्तेरन्नित्यर्थः एवंलोकवद्देवस्वर्गेपिगुणाः भोगाः यथावहुधनोन्यसावाणिज्येनभूयांसंलाभंलभतेनेतरइतिवदेतदितिभावः २६ आ
त्मेति एवंप्रवर्त्तेरपिदेवाधीनत्वेपिकर्मैवकर्त्तव्यमित्यर्थः कृतस्यपुण्यपापादेः २७ कृतमिति पुण्यमपिपापेनप्रतिहन्यतेवापमपिपुण्येनेतितयोः फलंयथोक्तंस्वर्गनरकंवानप्राप्नोतीत्य
र्थः २८ शरणंगृहं पौलस्त्यनोऽपराधः अस्तेनेनसत्कारेणापनीयतेएवंपमपिपुण्यातिशयान्प्रतिहन्यतेइत्यर्थः २९ ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम॰

पा२

२५

अत्रैवार्थे दृष्टान्तानाह पुरेत्यादिना ३१ विपर्यये पि दृष्टान्तमाह अश्वेति ३३ मिथ्याभिधानेन अनुपयुक्तिर्वमाराणमित्येवं रूपेण रसातलप्राप्तिः तत्प्रसंगेस्तल्लमधोभागं ३५ पापमपि तेनेतीपसं
नदीप्याये त्याह शक्रस्येति द्वाभ्यां चरणौ द्विजस्त्रीहत्यारूपं कर्म कृत्वा प्रस्थित इति संबंधः ३७ पुराणमपि केषांचिन्नराणां येत्याह गोप्रदानेन कृकलासत्वं सरस्त्वं ३८ प्रीतिदापं

पुण्यप्राप्तिर्विभ्रष्टश्च्यावितः पतितः क्षितौ पुनरारोपितः स्वर्गं दौहित्रैः पुण्यकर्म्मभिः ३० पुरूरवाश्च राजर्षिर्द्विजैरभिहितः पुरा। से
लश्च अभिविख्यातः स्वर्गप्राप्तो महीपतिः ३१ अश्वमेधादिभिर्यज्ञैः सत्कृतः कोशलाधिपः महर्षिशापात्सौदासः पुरुषादत्वमागतः
३२ अश्वत्थामा च रामश्च मुनिपुत्रौ धनुर्द्धरौ न गच्छतः स्वर्गलोकं सुकृतेनेह कर्म्मणा ३३ बहुयज्ञशतैरिष्ट्वा द्वितीय इव वासवः मिथ्या
भिधानेनैकेन रसातलतलं गतः ३४ बलिर्वैरोचनिर्बद्धो धर्म्मपाशेन दैवतैः विष्णोः प्रयत्नकारेण पातालसदनः कृतः शक्रस्योज्ञ
म्य चरणं प्रस्थितो जनमेजयः द्विजस्त्रीणां वधं कृत्वा किं दैवेन न वारितः ६६ अज्ञानाद्ब्राह्मणं हत्वा स्पृष्टो बालवधेन च वैशंपायन विप्रर्षि
: किं दैवेन न वारितः ३७ गोप्रदानेन मिथ्या च ब्राह्मणेभ्यो महामखे पुरा नृगश्च राजर्षिः कृकलासत्वमागतः ३८ धुंधुमारश्च राजर्षिः स
त्रेष्वेव जरां गतः प्रीतिदायं परित्यज्य सुष्वाप स गिरिव्रजे ३९ पांडवानां हृतं राज्यं धार्त्तराष्ट्रैर्महाबलैः पुनः प्रत्याहृतं चैव न दैवाद्भुजसंश्रया
त् ४० तपोनियमसंयुक्ता मुनयः संशितव्रताः किं ते दैवबलाच्छापमुत्सृजन्ते न कर्म्मणा ४१ ॥ ॥ ॥ ॥

दैवैर्दत्तवरं सुष्वाप सन्नफलं नासवानित्यर्थः ३९ न दैवात्प्रत्याहृतमपि तु भुजसंश्रयादेवेत्यर्थः ४० किं दैवबलाच्छापं उत्सृजंते कर्मणा न अपि तु कर्मणैवोत्सृजंते न तु दैवबलादित्यर्थः ४१

पापंपापिनंप्रतिसर्वैश्वर्यादिकंगुणातांतंलोकेप्राप्यउपेत्याविनंउत्सृजतेइतियोजना तथाचाभाराकः दैवेनदत्तंकर्मणानाशितमिति एतदेवसष्टयतिलोभेति ४२ देवस्यकर्मधी
नत्वमाहद्वाभ्यांयथेति ४४ कर्महीनः पाकरत्यादावप्रवृत्तः सन्निहितंपातालस्थंनिधिं नित्ययुक्तः यंजनादिसाधनोयुक्तः ४५ व्ययएवगुणः स्वभावोपसर्गेतिरिक्तं व्यप
गतमितिपाठेपिसएवार्थः निर्धनत्वान्नैरस्यक्तमपिसाधुंकर्मणासदाचारेणनिमित्तेनअहैकप्रियादेवाः संश्रयंतेस्वंस्वभागार्थमुपजीवंतीत्यर्थः ततश्चश्रेष्ठैः फलैरेतंयोजयंतीत्या
हभवतीतिविशिष्टत्वमेवाहवद्धिति समृध्याउपेतेगृहोणिगृहेवद्भत्व मार्थपितृवनभवनाभंश्मशानगृहतुल्यंअमराणांअमरैः ४६ विकर्माकर्महीनः नचफलंतस्मादिकंन

पापमुत्सृजतेलोकेसर्वंप्राप्यसुदुर्लभं लोभमोहसमापन्नंनदैवंत्रायतेनरं ४२ यथाग्निः पवनोद्धूतः सुसूक्ष्मोपिमहान्भवेत त
थाकर्मसमायुक्तंदैवंसाधुविवर्द्धते ४३ यथातैलक्षयाद्दीपः प्रह्रासमुपगच्छति तथाकर्मक्षयाद्दैवंप्रह्रासमुपगच्छति ४४ विपुल
मपिधनौघंप्राप्यभोगान्स्त्रियोवापुरुषइहनशक्तः कर्महीनोहिभोक्तुं सन्निहितमपिचार्थंदैवनैरक्ष्यमाणंपुरुषइहमहात्माप्राप्नुतेनित्य
युक्तः ४५ व्ययगुणमपिसाधुंकर्मणांसंश्रयंतेभवतिमनुजलोकाद्देवलोकोविशिष्टः बहुतरसमृद्ध्यामानुषाणांगृहाणिपितृवनभ
वनाभंदृश्यतेचामराणां ४६ नचफलतिविकर्माजीवलोकेनदैवंव्यपनयतिविमार्गंनास्तिदैवेप्रभुत्वं गुरुमिवकृतमग्र्यंकर्मसंयातिदैवं
नयतिवकृतमग्र्यंकर्मसंयापुरुषकारःसंचितस्तत्रतत्र ४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

प्राप्नोति नापिकेवलं दैवंविमार्गगामिनंनरंव्यपनयतिविमार्गात्अन्यत्रनयति अतएवदैवेप्रभुत्वंनास्ति किंतुदैवंकृतंकर्मसंयातिपुरुषकारमनुसरातिगुरुशिष्यइवेत्यर्थः अतएव
पुरुषकारः यत्रयत्रविषयेसंविषयेसंचितः सम्यगनुष्ठितः तत्रतत्रदैवंनयति आविर्भावयति पुरुषकारेणसिद्धेर्थेलोकोदैवानुकूल्यादेतत्सिद्धमितिवदतीत्यर्थः गुरुमित्यत्रत्र
उपहतमदीनंकामकारेणदैवमितिपाठेकामकारेणइच्छयापयत्नपुरुषकार संचितस्तत्रैवदैवंचदीनंमनुपहतंचेतिनयतिज्ञापयतीत्यर्थः ४७ ॥श्रीरामायनम॥श्रीरामनामताके एम०

संहृश्य सम्यक्प्रयोगजः दृश्याऽनुमेयः ४८ ननु कृषिपर्जन्यन्यायेन दैवापेक्षा कर्मसिद्धिर्न कर्मापेक्षं दैवमिति प्रत्यक्षं तत्कथं विपरीतमुच्यत इत्याशंक्याह अभीति दैवस्य शाक्कर्मणाः अ
भ्युत्थानं व्यापारो द्विविधः संचितरूपेणावस्थानमेकः भोगार्थसमारंभरूपो द्वितीयः तत्र समारब्धेन उत्थानेन तदनुकूलेन कर्मणा चैहिकं फलमाप्नुयात् विधिना शास्त्रेण कर्मणा च
तदनुसारिणा स्वर्गमार्गमवाप्नुयात् दैवाधीनो भोगः कर्माधीनः संचय इति निष्कर्षः कृष्यादावपि दैवपतीक्षणं काष्ठपुरुषकर्म सेवनादिनापि फलस्योत्पादयितुं शक्यत्वादिति भावः
४९ अध्यायः ६ अहिषे गौतमीवारीनज्ञात्वातुः खं स्वदोषजं दत्वापि दारानतिथीन् सुदर्शनवार्चयन् १० ब्राह्मण्यं दुर्लभं ज्ञानन विश्वामित्रनिदर्शनात् आदर्शं स्य ९१

एतत्ते सर्वमाख्यातं मया वै मुनिसत्तम फलं पुरुषकारस्य सदा संदृश्य तत्त्वतः ४८ अभ्युत्थानेन दैवस्य समारब्धेन कर्म्मणा विधिना क
र्म्मणा चैव स्वर्गमार्गमवाप्नुयात् ४९ इति श्री अनुशासने पर्वणि दानधर्मे दैवपुरुषकारनिर्देशो नाम ६ युधिष्ठिर उवाच कर्म्म
णां च समस्तानां शुभानां भरतर्षभ फलानि महतां श्रेष्ठ प्रब्रूहि परिपृच्छतः १ भीष्म उवाच हन्त ते कथयिष्यामि यन्मां पृच्छसि भारत रह
स्यं यदृषीणां तत् तच्छृणुष्व युधिष्ठिर या गतिः प्राप्यते येन प्रेत्यभावे चिरेप्सिता २ येन येन शरीरेण यद्यत्कर्म्म करोति यः तेन तेन श
रीरेण तत्तत्फलमुपाश्नुते ३ यस्यां यस्यामवस्थायां यत्करोति शुभाशुभं तस्यां तस्यामवस्थायां भुङ्क्ते जन्मनि जन्मनि ४ ॥ ॥ ॥

धर्मे इति यः शुकवत् स्थितः २ दैवेन रक्षिते देह इति धर्मेति पन्नवान् धर्माधिकारोपदत्तः कोऽधर्मोऽयमुनिनोच्यते ३ धर्मात्मत्वं भवतीत्यत्र कोऽधर्मः किं फलं इति जिज्ञासुर्युधिष्ठिर उवाच क
र्मणामिति १ गतिः फलं येन कर्मणा प्रेत्यभावे मरणोत्तरं देहं तरणाशो २ येनेति मनसा कृतस्य कर्मणः फलं मनसैव स्वप्नादौ भुङ्क्ते कायेन कृतस्य फलं कायेनैव येनैव
भुङ्क्ते ज्ञायर्ज्ञावित्यर्थः ३ अवस्थायां बाल्ययौवनादिरूपायां आपद्यनापदि वा ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

९१

नेति नाशो नैष्फल्यं अस्य कर्त्तुः साक्षिणां प्रमावे हि कृतं दृष्टैव स्यान्न तत्तत्त्वे इति भावः ५ दद्यादभ्यागताय इति शेषः ६ महत् अपरिमितं ७ वानप्रस्थधर्माणां फलान्याह स्थंडिलेष्वित्यादिना ८
योगात्मनि योगयुक्तचित्ते ९ एकशायी ब्रह्मचर्यवान् १२ वीर आसते स्मिन्निति वीरासनं रणदेशं मुपेत्य वीरशय्यां तत्र दीर्घनिद्रां च प्राप्य वीरस्थानं स्वर्गलोकं उपपागतो भवतिसेत्र

दृष्टं दद्या

न नश्यति कृतं कर्म्म सदा पंचेंद्रियैरिह ते ह्यस्य साक्षिणो नित्यं षष्ठ आत्मा तथैव च ५ चक्षुर्दद्यान्मनो दद्याद्वाचं सूनृतां अनुव्रजेदुपासीत स यज्ञः
पंचदक्षिणः ६ यो दद्यादपरिक्लिष्टमन्नमध्वनि वर्त्तते श्रांतायादृष्टपूर्वाय तस्य पुण्यफलं महत् ७ स्थंडिलेषु शयानानां गृहाणि शयनानि
च चीरवल्कलसंवीते वासांस्याभरणानि च ८ वाहनानि च यानानि योगात्मनि तपोधने अग्नीनुपशयानस्य राज्ञः पौरुषमेव च ९ रसानां
प्रतिसंहारे सौभाग्यमनुगच्छति आमिषप्रतिसंहारे पशून्पुत्रांश्च विंदति १० अवाक्शिरास्तु यो लंबेदुदवासं च यो वसेत् सततं चैकशायीयः
स लभेतेप्सितां गतिं ११ पाद्यमासनमेवाथ दीपमन्नं प्रतिश्रयं दद्यादतिथिपूजार्थं स यज्ञः पंचदक्षिणः १२ वीरासनं वीरशय्यां वीरस्थान
मुपागतः अक्षयास्तस्य वै लोकाः सर्वकामगमास्तथा १३ धनं लभेत दानेन मौनेनाज्ञां विशाम्पते उपभोगांश्च तपसा ब्रह्मचर्येण जीवितं
१४ रूपमैश्वर्यमारोग्यमहिंसाफलमश्नुते फलमूलाशिनो राज्यं स्वर्गः पर्णाशिनां भवेत् १५ प्रायोपवेशिनां राजन्सर्वत्र सुखमुच्यते गवाढ्यः
शाकदीक्षायां स्वर्गगामी तृणाशनः १६ स्त्रियस्त्रिषवणं स्नात्वा वायुं पीत्वा क्रतुं लभेत् स्वर्गं सत्येन लभते दीक्षया कुलमुत्तमं १७ ॥ ॥

यालोका इत्यर्थः १३ आज्ञाम् अविच्छिन्नामिति शेषः तपसा कृच्छ्रादिना जीवितं आयुः १५ शाकदीक्षायां शाकमात्राशननियमे १६ त्रिषः त्रिषवं स्नात्वेत्यर्थः ऋतं संकल्पं सत्यसंकल्पत्व
मिति यावत् दीक्षया पाप्मसेन १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सदाग्निः अविच्छिन्नाग्निहोत्रः मुनुंगापत्रादिमंत्रं पार्यंतरेमिन्मसाधनंतपोविशेषः अनाशकेदितिमितमेध्याशनेः नशनेवा १८ द्वादशवार्षिकांदीक्षांयोउपवासव्रतार्थंक्षीरायां हारंव्रतंचयपोब्राह्मणासव्रतंयवागूराजन्यस्यामिक्षावैश्यस्येतिश्रुतिप्रदं अभिषेकंद्वादशवार्षिकंतीर्थेरनंवावीरस्थानात्स्वर्गादपिविशिष्यतेब्रह्मलोकप्रदमेतत्द्वयमित्यर्थः १७ ॥

सलिलासीभवेद्यस्तुसदाग्निः संस्कृतोद्विजः मनुसाधयतोराज्यंनाकपृष्ठमनाशके १९ उपवासंचदीक्षांचअभिषेकंचपार्थिव कृत्वाद्वादशवर्षाणिवीरस्थानाद्विशिष्यते १७ अधीत्यसर्ववेदान्वैसद्योदुःखाद्विमुच्यते मानसंहिचरन्धर्मंस्वर्गलोकमुच्यते २० याउस्त्यजादुर्म्मतिभिर्यानजीर्यतिजीर्यतः योसौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतः सुखं २१ यथाधेनुसहस्रेषुवत्सोविंदतिमातरं एवंपूर्व्वकृतंकर्म्मकर्त्तारमनुगच्छति २२ अबोधयानानियथापुष्पाणिचफलानिच स्वंकालंनातिवर्त्तंतेतथाकर्म्मपुराकृतं २३ जीर्यंतिजीर्यतः केशादंताजीर्यंतिजीर्यतः चक्षुःश्रोत्रेचजीर्येतेतृष्णैकानतुजीर्यते २४ येनप्रीणातिपितरंतेनप्रीतः प्रजापतिः प्रीणातिमातरंयेनपृथिवीतेनपूजिता येनप्रीणात्युपाध्यायंतेनस्याद्ब्रह्मपूजितं २५ सर्वेतस्यादृताधर्म्मायस्यैतेत्रयआदृताः अनादृतास्तुयस्यैतेसर्वास्तस्याफलाः क्रियाः २६ वैशंपायनउवाच भीष्मस्यतद्वचः श्रुत्वाविस्मिताः कुरुपुंगवाः आसन्प्रहृष्टमनसः प्रीतिमंतोभवंस्तदा २७ यन्मंत्रेभवतिवृथोपयुज्यमानेयत्सोमेभवतिवृथाभिषूयमाणे यच्चाग्नौभवतिवृथाभिहूयमानेतत्सर्वंभवतिवृथाभिधीयमाने २८ इत्येतदृषिणाप्रोक्तमुक्तवानस्मिपद्विभो शुभाशुभफलप्राप्तौकिमतः श्रोतुमिच्छसि २९ इतिदानधर्म्मेकर्म्मफलिकोपाख्याने ७ ॥ ॥राम

कापिकंधर्ममुक्त्वावाचिकमाह अधीयसेति २० मानसंधर्मंविवृणोतियेति २७ मंत्रोच्चारणंत्रिगीयार्थंवृथा सोमाभिषवोदक्षिणांविनावृथा होमोमंत्रंविनावृथाएतैस्त्रिभिर्यस्यापंतसंवे

धा दि

केपूज्याइत्यादिनापूर्वोक्तधर्मानुविवृणोति तत्रापिचतुर्दश्यादिनाआतिथ्यंकर्तव्यमुक्तं तद्विवृणोत्यध्यायेन १ यदमुत्रेहचहितं तदृद्धे इतितद्ध्देतिशेषः २ ब्रह्मआनंदात्मास्वर्गः सत्संक
त्पत्वादिसिद्धिः तपः स्वाध्यायोसाधनंयस्यस्वर्गस्य ३ यतस्तमात्मानमनुविद्यविजानातिसर्वांश्चलोकानाप्नोतिसर्वांश्चकामानितिश्रुतेः स्वस्वधर्मतपः ४ अक्रूरंब्रह्मज्ञानहृदं ५

युधिष्ठिरउवाच केपूज्याः केनमस्कार्याः कान्नमस्यसिभारत एतन्मेसर्वमाचक्ष्वयेभ्यः स्पृहयसेनृप १ उत्तमापद्गतस्यापियत्रतेवर्ततेम
नः मनुष्यलोकेसर्वस्मिन्यदमुत्रेहचाप्युत २ भीष्मउवाच स्पृहयामिद्विजातिभ्योयेषांब्रह्मपरंधनं येषांस्वप्रत्ययःस्वर्गस्तपःस्वाध्यायसाध
नं ३ येषांबालाश्चवृद्धाश्चपित्र्यपैतामहींधुरं उद्वहंतिनसीदंतितेभ्योवैस्पृहयाम्यहं ४ विद्यास्वभिविनीतानांदांतानांमृदुभाषिणां श्रुतवृत्तोप
पन्नानांसदाक्षरविदांसतां ५ संसत्सुवदतांतातहंसानामिवसंघशः मंगल्यरूपारुचिरादिव्यजीमूतनिस्वनाः ६ सम्यगुच्चरितावा
चः श्रूयंतेहियुधिष्ठिर शुश्रूषमाणेनृपतौप्रेत्यचेहसुखावहाः ७ येचापितेषांश्रोतारः सदासदसिसंमताः विज्ञानगुणसंपन्नास्ते
भ्यश्चस्पृहयाम्यहं ८ सुसंस्कृतानिप्रयताः शुचीनिगुणवंतिच ददत्यन्नानितृप्त्यर्थंब्राह्मणेभ्योयुधिष्ठिर ९ येचापिसततंराजं
स्तेभ्यश्चस्पृहयाम्यहं शक्यंह्येवाहवेयोद्धुंनदातुमनसूयितं १० शूरावीराश्चशतशः संतिलोकेयुधिष्ठिर येषांसंख्यायमानानांदान
शूरोविशिष्यते ११ धन्यः स्यांयद्यहंभूयः सौम्यब्राह्मणकोपिवा कुलेजातोधर्मगतिस्तपोविद्यापरायणः १२ नमेत्वत्तःप्रियतरोलोके
स्मिन्पांडुनंदन त्वत्तश्चापिप्रियतराब्राह्मणाभरतर्षभ १३ यथाममप्रियतमास्त्वत्तोविप्राः कुरूत्तमतेननसत्येनगच्छेयंलोकान्यत्रसशांतनुः
१४ नमेपिता[illegible]प्रियतरोब्राह्मणेभ्यस्तथाभवान् नमेपितुःपितावापियेचान्येपिसुहृज्जनाः १५ ॥ ३ ॥ ॥ ॥

हंससादृश्यंक्षीरनीरयोरिवात्मानात्मनोर्विवेचनात् ६ नृपतौनृपतेः समीपेउच्चरिताः ९ अनसूयितंअसूयावर्जंयथास्यात्तथा ११ ब्राह्मणकः कुत्सितब्राह्मणोपियद्यहंस्यांतर्हिधन्यः

वृजिनं संकरं फलाशे इत्यावतस्तव्यत्वादेवतान्नृतया क्षिनत्तफलापेत्यर्थः १६ तेन ब्राह्मणाराधनेन अघशरपंजरच्छेदि पिनत्त याक्षिन व्यथां प्राप्नोमीति स्वानुभवं दर्शयति १७ ब्रह्म
रापो ब्रह्मजातो ब्रह्मासक्तः १८ पापिनो ऽनुचरसमे २४ तेजसस्तु इति ब्राह्मणादिभ्य एतन्नतनत्र तेजस्तपसी स्त्रीपेक्षकाशयेदित्यर्थः तेतः क्रोधः बलं तपः योगबलं २५ तयोस्तप

नहिमेवृजिनंकिंचिद्विद्यतेब्राह्मणेष्विह अणुवायदिवास्थूलंविद्यतेसाधुकर्म्मसु १६ कर्म्मणामनसावापिवाचावापिपरंतप यन्मेकृतं
ब्राह्मणेभ्यस्तेनाद्यनतपाम्यहं १७ ब्रह्मण्यइतिमामाहुस्तथावाचाम्मितोषितः एतदेवपवित्रेभ्यः सर्वेभ्यः परमंस्मृतं १८ पश्यामिलोका
नमलांछुचीनब्राह्मणापापिनः तेषुमेतानगंतव्यमङ्गापचविरोपच १९ यथाभर्त्ताश्रयोधर्म्मः स्त्रीणांलोकेयुधिष्ठिर सदेवः सागतिर्नान्या
क्षत्रियस्यतथाद्विजाः २० क्षत्रियः शतवर्षीचदशवर्षीद्विजोत्तमः पितापुत्रौचविज्ञेयौतयोर्हिब्राह्मणोगुरुः २१ नारीतुपत्यभावेवैदेवरंकु
रुतेपतिं पृथिवीब्राह्मणालाभेक्षत्रियंकुरुतेपतिं २२ पुत्रवच्चततोरक्ष्याउपास्यागुरुवच्चते अग्निवच्चोपचर्य्यावैब्राह्मणाः कुरुसत्तम २३
ऋजून्सतः सत्यशीलान्सर्वभूतहितेरतान आशीविषानिवक्रुद्धान्द्विजान्परिचरेत्सदा २४ तेजसस्तपसश्चैवनित्यंबिभ्येद्युधिष्ठिर उभेचै
तेपरित्याज्येतेजश्चैवतपस्तथा २५ व्यवसायस्तयोः शीघ्रमुभयोरेवविद्यते हन्यात्क्रुद्धोमहाराजब्राह्मणोयेतपस्विनः २६ ॥ ॥ ॥

स्तेजसोर्ब्राह्मणा क्षत्रियस्ययोर्व्यवसायः फलं अभिभवरूपं शीघ्रं तीव्रं तथापि तत्तपस्विन एवेतरान हन्युर्न तेजस्विन इत्यर्थः २६ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

दा०
१८

भय इतिस्पष्टोपपंचमी त्वकोपनं ब्राह्मणां शाप्यः यतभूयः बहुतरं उभयं तपसेन ग्राव्यं स्यात्तनतदत्तं खंडितं भवतीति शेषः क्षमावन्तश्च युक्तं तेजो वह्निवित्कुलराशिवत्त योनश्यतीत्यर्थः उभयत उभयं चेत्तशेषं कुर्यात्तनतदत्तशेषं [illegible] शेषयेदित्यन्वयः ह्याभ्यां त्वन्यांस्मिन्प्रयुक्तं तेज आदिह्रयं तनिः शेषेन श्यति किं तशेषं क्षमाव तां खंडितस्यत स्याव शिष्टं दत्तं शेषेन्नाशिष्य

भयः स्याद् उभयं दत्तं ब्राह्मणाय दृढकोपनात् कुर्यादुभयतः शेषं दत्तं शेषं न शेषयेत् २७ दंडपाणिः पृथाग्गोषु पालो नित्यं हि रक्षयेत् ब्राह्मणान्ब्रह्म चतथा क्षत्रियः परिपालयेत् २८ पितेव पुत्रान्रक्षेथा ब्राह्मणान्धर्म्म वेतसः गृहे चैषामवेक्षेथाः किं स्विदस्तीति जीवनं २९ इति दान धर्मे भीष्मनिश्चयः ८ युधिष्ठिर उवाच ब्राह्मणानां तु ये लोकाः प्रतिश्रुत्य पितामह न प्रयच्छन्ति मोहात्ते के भवन्ति महाद्युते १ एतन्मे तत्त्वतो ब्रूहि धर्मं धर्म्मभृतां वर प्रतिश्रुत्य दुरात्मानो न प्रयच्छन्ति ये नराः २ भीष्म उवाच यो न दद्यात्प्रतिश्रुत्य स्वल्पं वा यदि वा बहु आशास्त[illegible]स्य हताः सर्वाः क्लीबस्येव प्रजाफलं ३ यां रात्रिं जायते जीवो यां रात्रिं च विनश्यति एतस्मिन्नन्तरे यद्यत्सुकृतं तस्य भारत ४ यच्च तस्य हुतं किंचिद्दत्तं वा भरतर्षभ तपस्तप्तमथो वापि सर्वं तस्योपहन्यते ५ अथैतद्वचनं प्राहुर्धर्म्मशास्त्रविदो जनाः निशम्य भरतश्रेष्ठ बुद्ध्या परमयुक्तया ६ अपि चोदाहरन्तीमं [illegible] धर्मशास्त्रविदो जनाः अश्वानां श्यामक[illegible]र्णानां सहस्रेण स मुच्यते ७ अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनं शृगालस्य च संवादं वानरस्य च भारत ८ तौ सखायौ पुरा ह्यास्तां मानुषत्वे परंतप अन्यां योनिं समापन्नौ शार्गाली वानरी तथा ९ ततः परासुं [illegible] खादन्तं शृगालं वानरोऽब्रवीत् श्मशानमध्ये संप्रेक्ष्य पूर्वजातिमनुस्मरन् १० किं त्वया पापकं पूर्वं कृतं कर्म सुदारुणं यस्त्वं श्मशाने मृतकान्पूतिकानत्सि कुत्सितान् ११ एवमुक्तः प्रत्युवाच शृगालो वानरं तदा ब्राह्मणस्य प्रतिश्रुत्य न मया तदुपाहृतं १२ तत्कृते पापिकीं योनिमापन्नोऽस्मि [illegible]वंगम तस्मादेवं विधं भक्ष्यं भक्षयामि बुभुक्षितः १३

तेष्वपि तन्निःशेषमेव नश्यतीत्यर्थः २८ अस्तीति स्वभावेन देयमित्यर्थः २९ अथ्या
यः ८ ब्राह्मणानां १ निशम्य विचार्य ६ अपि चेति । न च पापं श्वितं सहस्रश्यामकर्णीदानं अशकाम तुष्टात्मनः एतत्सांप्रं दुर्मेरमिति भावः ७ अत्रैव प्रतिश्रुतस्याप्रदाने विषये १३ ॥ दा०
१८

प्र

शृण्वतोव्याएत्तस्य कथां कथयतो मुखात्श्रुतं १५ श्रुतश्चापमितिहासः कृष्णस्य व्याससन्नग कथां कथयतो वासुदेवस्य वा मुखात्श्रुतोपमर्षः १५ आशावं व्याशात्रकृष्णमित्रर्थमुद्दिष्टदा
वभुक्ते इत्य कृष्णमुग्निः १८ अगदं संकाशः चिकित्सकतुल्यः १९ शांतिरिष्टेन् शांत्या प्रसादेन कृमराति एहेमेइतिमेदिनी २३ इतः अस्मिन् लोके ब्राह्मणस्य दानपात्रे

भीष्मउवाच शृगालोवानरंप्राह पुनरेवनरोत्तम किंत्वयापातकं कर्मकृतं येनासिवानरः वानरउवाच सदावाहंफलाहारो ब्राह्मणानां
वंगम तस्मात्त्वब्राह्मणात्वंतत्ह्तेयंविदुषाम सदा स मंविवादोमोक्षयोदात्तव्यंचप्रतिश्रुतं भीष्मउवाच इत्येतत्ब्रुवतोराजन्ब्राह्मणस्य
मयाश्रुतं कथांकथयतः पुराणांधर्मसंतस्यपुरातनी १४ श्रुतश्चापिमयाभूयः कृष्णस्यापिविशांपते कथांकथयतः पूर्वंब्राह्मणांप्रतिपांडव
नस्त्रंवंविप्रधनंस्वंतव्यंतेषुनित्यशः बालाश्चनावमंतव्यादरिद्राः कृपणाअपि १५ एवमेवचमांनित्यंब्रह्मणाः संदिशंतिवैप्रतिश्रुत्यभवेद्दे
यंनाशकार्याहिद्विजोत्तमे ब्राह्मणोत्याशयापूर्वंकृतयापार्थिवीपते सम्मिद्धोयथाग्नीनः पावकस्तद्विधः स्मृतः १६ यंनिरीक्षतसंक्रुद्धआशया
पूर्वंजाततया प्रदहेच्चहितंराजनकक्षमक्षय्यभुक्यथा १८ सएवहिप्रदात्तष्टोवचसाप्रतिनंदतिभवत्यगदसंकाशोविषयेतस्यभारत १९
पुत्रान्पौत्रान्पशूंश्चैवबांधवान्सचिवांस्तथा पुरंजनपदंचैवशांतिरिष्टेनपोषयेत् २० एतद्धिपरमंतेजोब्राह्मणस्येहदृश्यते सहस्रकिरणस्ये
वसवितुर्धरणीतले २१ तस्माद्दातव्यमेवेहप्रतिश्रुत्ययुधिष्ठिर यदीच्छेच्छोभनांजातिंप्राप्तुंभरतसत्तम २२ ब्राह्मणस्यहिदत्तेनध्रुवंस्वर्गोह्य
नुत्तमः शक्यःप्राप्तुंविशेषेणदानंहिमहतीक्रिया २३ इतोदत्तेनजीवंतिदेवताःपितरस्तथा तस्माद्दानानिदेयानिब्राह्मणेभ्योविजानता
२४ महद्धिभरतश्रेष्ठब्राह्मणस्तीर्थमुच्यते वेलायांनतुकस्यांचिद्गच्छेद्धिप्रोह्यपूजितः २५ इतिदानधर्मेशृगालवानरसंवादे ८९ युधिष्ठिरउवाच

मित्रसौहार्दयोगेनउपदेशंकरोतियः जात्याधरस्यराजर्षेदोषस्तस्यभवेन्नवा १० ॥

मितिप्र...तकार्यः २४ तीर्थमपिवाब्राह्मणस्वेत्याहमहदिति २५ अध्यायः
मित्रसौहार्देमध्यायंननाचायधर्मरहस्यंनदिद्यादित्युक्तं मित्रंउपकारमपेक्ष्यउपकर्त्तास्वहृतउपकारमनपेक्ष्यायकर्त्तालोमानकृपयादेत्यर्थः १ नहर्त्तव्यंविप्रधनंहंतव्यंनपेतिप्यशःबाला

दानधर्म०टी० ५१ ॥

शा०
१७

द्द्रपाध्यायस्यउपदेशकर्तुः भाषातेतस्यपापमतिदृष्यादिसमान्दिशास्थिरा ४ दुरुक्तंदुरुक्तंदुरवस्थंनाचंप्रतिउक्तंवचनं ब्रातेभिर्ब्रह्मचारिभिः तापसैर्वानिषस्यं ८ ९ पतिभि

एतदिच्छामि तत्वेन व्याख्यातं वै पितामह सूक्ष्मागतिर्हि धर्मस्य यत्र मुह्यंति मानवाः २ भीष्मउवाच अत्रतेवर्त्तयिष्यामि शृणु राजन् यथाक्र
मं ऋषीणां वदतां पूर्वं श्रुतमासीद्यथापुरा ३ उपदेशो न कर्त्तव्यो जातिहीनस्य कस्यचित् उपदेशे महान्दोषउ पाध्यायस्य भाष्यते ४
नाध्यापयेत शूद्रमिह तथा नैव च याजयेत् ४ निदर्शनमिदं राजन् शृणु मे भरतर्षभ दुरुक्तवचने राजन् यथापूर्वं युधिष्ठिर ५ ब्रह्माश्रमपदे वृ
त्तं पार्श्वे हिमवतः शुभे तत्राश्रमपदं पुण्यं नानावृक्षगणावृतं ६ नानागुल्मलताकीर्णं मृगद्विजनिषेवितं ।सिद्धचारणसंघुक्तं रम्यं पुष्पि
तकाननं ७ व्रतिभिर्बहुभिः कीर्णं तापसैरुपशोभितं ब्राह्मणैश्च महाभागैः सूर्यज्वलनसन्निभैः ८ ।नियमव्रतसंपन्नैः समाकीर्णं तपस्वि
भिः दीक्षितैर्भरतश्रेष्ठ यताहारैः कृतात्मभिः ९ तथोध्यायनघोषैश्च नादितं भरतर्षभ वालखिल्यैश्च बहुभिर्यतिभिश्च निषेवितं १० तत्र
कश्चित्समुत्साहं कृत्वा शूद्रो दयान्वितः आगतो ह्याश्रमपदं पूजितश्च तपस्विभिः ११ तांस्तु दृष्ट्वा मुनिगणान् देवकल्पान्महोजसः विविधं
विधं दीक्षां संप्राप्य व्रतमारत १२ अथास्य बुद्धिरभवत्तपस्ये भरतर्षभ ततो ऽब्रवीत्कुलपतिं पादौ संगृह्य भारत १३ भवत्प्रसादा
दिच्छामि धर्मं कर्त्तुं द्विजर्षभ तन्मां त्वं भगवन्वक्तुं प्रव्राजयितुमर्हसि १४ वर्णावरोऽहं भगवन् शूद्रो जात्यास्मि सत्तम शुश्रूषां कर्त्तुमिच्छामि
प्रपन्नाय प्रसीद मे २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

: सन्यासिभिः १० दृपान्वितः सर्वभूताभयदानेन सन्प्रव्रज्याकृतवानितयर्थीः ११ दीक्षांनियमं १२ तपस्येतपः करिष्ये १३ वक्तंत्रविगंतवजगतावितपसत्संप्रव्राजयितुं

॥ २५ विवचनवचनविवेकंकर्मणास्वैः

गम०
१७

लिंगसन्याप्तिविद्धं सेवकस्य तत्र चत्रम्यानधिकारान्नयुक्तं १८ आत्मनः प्रियं दिहेयकर्मक्रियास्वस्वधर्मस्य स्यागं लिंगधारणानिधिकारे पियोगमात्रे सर्वस्याधिकार एतत्तत्त्वं परिशा

कुलपतिरुवाच नशक्यमिहशूद्रेणलिंगमाश्रित्यवर्तितुं आस्यतांयदितेबुद्धिः शुश्रूषानिरतोभव १६ शुश्रूषयापरांल्लोकानवाप्स्यसिनसंशयः १७
भीष्मउवाच एवमुक्तस्तुमुनिनासशूद्रोचिंतयन्नृप कथमत्रमयाकार्यंश्रद्धाधर्मेपराचमे १८ विज्ञातमेवंभवतुकरिष्येप्रियमात्मनः गत्वाश्रम
पदाद्दूरमुटजंकृतवांस्तुसः १९ तत्रवेदींचभूमिंचदेवतायतनानिच निवेश्यभरतश्रेष्ठनियमस्थोभवन्मुनिः २० अभिषेकांश्चनियमान्देवता
यतनेषुचबलिंचकृत्वाहुत्वाचदेवतांसमपूजयत् २१ संकल्पनियमोपेतःफलाहारोजितेंद्रियः नित्यंसंन्निहिताभिश्चओषधीभिःफलैस्तथा
२२ अतिथीन्पूजयामासयथावत्समुपागतान् एवंहिसुमहान्कालोव्यतिक्रान्तस्यवै २३ अथास्यमुनिरागच्छत्संगत्यावैतमाश्रमं संपूज्यस्वा
गतेनर्षिंविधिवत्समतोषयत् अनुकूलाःकथाःकृत्वायथागतमपृच्छत ऋषिःपरमतेजस्वीधर्मात्मासंशितव्रतः २५ एवंसबहुशस्तस्यशूद्रस्य
भरतर्षभ सोगच्छदाश्रममृषिःशूद्रंद्रष्टुंनरर्षभ २६ अथतंतापसंशूद्रःसोब्रवीद्भरतर्षभ पितृकार्यंकरिष्यामितत्रमेनुग्रहंकुरु २७ बाढमित्ये
वतंविप्रउवाचभरतर्षभ शुचिर्भूत्वासशूद्रस्तुतस्यर्षेःपाद्यमानयत् २८ अथदर्भांश्चवन्यांश्चओषधीर्भरतर्षभः पवित्रमासनंचैवबृसींचस
मुपानयत् २९ अथदक्षिणामावृत्यबृसींपरमशीर्षिकां कृतामन्यायतोदृष्ट्वाततःशूद्रमृषिरब्रवीत् ३० कुरुष्वैतांपूर्वशीर्षांभवचोदङ्मुखः
शुचिः सचतत्कृतवान्शूद्रःसर्वंयदृषिरब्रवीत् ३१ यथोपदिष्टंमेधावीदर्भादींस्तेयथातथं हव्यकव्यविधिंकृत्स्नमुक्तंतेनतपस्विना ३२ ॥ ॥

त्वां २९ वेदाप्तज्ञार्थंभूमिशयनाद्यर्थी २० अभिषेकानत्रिसंध्यंस्नानानि २१ संकल्पस्यनियमोनियमः नियहः वितर्कवृत्तिनिरोधइतियावत्तेनउपेतः २९ बृसींपरमशीर्षिकांआसनंकुर्वन्

रा०
२०

३९ वेदत्रग्वेदादित्त्रयेकल्पप्रयोगेस्तत्रोक्तयज्ञप्रयोगे ५० श्रीरादृचनानसशङ्काकासादृहशीवाह्ना छ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

मर अगा १

ऋषिणापितृकार्य्येचसत्रधर्म्मपथेस्थितः पितृकार्येकृतेचापिवितष्टसमह ३३ अथदीर्घस्सकालस्सततप्यनसूहतापसः वनेपंचत्वमगमत्स्वकृ
तेनवतेननैव ३४ अजापतमहाराजवंशेमचमहाद्युतिः तथैवसंपितातनकालधर्म्ममवापह ३५ पुरोहितकुलेविप्रआजातोभरतर्षभ एवंतौत
त्रसंभूतावुभौम्लहमुनीतदाक्रमेणावर्द्धितौचापिविद्यास्तकुशलावुभौ ३६ अथर्ववेदेदेवेवभ्रूवर्षिः सुनिष्ठितः कल्पप्रयोगेचोत्पातेच्छन्नेज्यो
तिषेचपरंगतः ३८ सांख्यैचैवपराप्रीतिस्तस्यचैवंव्यवर्द्धत पितर्युपरतेचापिकृतशौचस्तुपार्थिवः ३९ अभिषिक्तःप्रकृतिभीराजपुत्रःसपा
५रामि र्थिवः अभिषिक्तेनऋषिभिर्भक्तःपुरोहितः ४० सतंपुरोधायसत्वममत्रसद्भरतर्षभः राज्यंशशासधर्मेणाप्रजाश्चपरिपालयत् ४१ पुण्याहवाचनेनि
त्यंधर्म्मकार्येषुचासकृत् उत्सवयज्ञाहमञ्चापिहृष्टाराजापुरोहितं ४२ एवंसवहुशोराजनपुरोधमसुपाहसत् लब्धपित्वापुरोधास्तुवहुश
स्तंनराधिपं ४३ उत्सवेतंतचसततंदृष्टासौमन्युमाविशत् अथसूतेपुरोधास्तसहराज्ञासमागतः ४४ कथाभिरनुकूलाभीराजानंचाभ्य
रामयत्तंततोव्रवीन्नरेंद्रंसपुरोधाभरतर्षभ ४७ वरमिच्छाम्यहंत्वेकंत्वयादत्तंमहाद्युते राजोवाच रौवेगान्नेशतंदद्यांकिमुतैकंद्विजोत्त
म स्नेहाद्बहुमानाच्चनास्त्यदेयंहिमेतव ४७ पुरोहितउवाच एकंवैवरमिच्छामियदित्तुष्टोसिपार्थिव प्रतिजानीहितावत्त्वंसत्यंयद्वदनान्त
तं ४८ भीष्मउवाच वाढमित्येवतंराजाप्रत्युवाचयुधिष्ठिरयदिज्ञास्यामिवक्ष्यामिअजाननत्रसंवदे ४९ पुरोहितउवाच पुण्याहवाच
नेनित्यंधर्म्मकार्येषुचासकृत शांतिहोमेषुचसदाकिंत्वंहसिविक्ष्यमां ५० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

४४ त १

राम०
२०

५७ मत्कृतस्यमहत्पमतस्य ६९ विपर्ययेणाश्चद्दोप्यहंजातिस्मरोजातः मुनिरापित्वंपुरोहितोजातस्तिवैश्यराज्जैनमस्यदेवं ६० भवति ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥

पम

सत्रीदंवैभवतिहिमनोमेहसनात्वयाँसमपाशापितोराजन्नान्यथावक्तुमर्हसि ५१ सवक्तंकारणंहासनतेहास्यमकारणं कौतूहलंमेसुमहत्शंनतत्ते
नकथयस्वमे ५२ राजोवाच एवमुक्तेत्वयाविप्रयदवाच्यंभवेदपि अवश्यमेववक्तव्यंशृणुष्वैकमनाद्विज ५३ एवंविदेहेयथावृत्तंतन्निबोधद्विजोत्तम
जातिस्मरोस्म्यहंवत्सस्तवधानेनमेशृणु ५४ अहोहमभवंपूर्वं तपस्त्वामशसंयुतः ऋषिस्त्यतत्पारत्वंचनतदाभूद्विजसत्तम ५५ प्रीयताहितदाब्रह्म
न्मामनुग्रहवृद्धिनापितृकार्येत्वयाप्रद्धिप्रदेशः कृतोनघ ५६ हृष्यांदमैसुहवेचकव्येवमुनिसत्तम एतेनकर्मदोषेणघोराब्धमजायथा
५७ अहंराजावविशेषंपश्यकालस्यपर्ययंमत्कृतस्योपदेशस्यत्वयावासमिदंफलं ५८ एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन्नहमेत्वांद्विजोत्तम नत्वांपरि
भवन्ब्रह्मन्प्रहसामिगुरुर्भवान ५९ विपर्ययेणमेमत्युस्तेनसंतप्यतेमनः जातिस्मरोस्म्यहंयमतस्त्वांप्रहसामिवै ६० एवंतवोग्रयोहितउपदेशेन प
नाशितं पुरोहितत्वमत्रस्त्वमयस्तत्वंपुनर्भवे ६१ इतस्त्वमधमामन्यांप्रायोनिंप्रापस्यसेद्विज गृहाणत्वंद्रविणांविप्रकृतात्माभवसत्तम ६२ भीष्म
उवाच ततोविसृष्टोराजाप्रविप्रोरत्नान्यनेकशः ब्राह्मणेभ्योददौवित्तंभूमिंग्रामांश्चसर्वशः ६३ कृच्छ्राणिचीर्त्वाचततोयथोक्तानिहितोत्तमैः
तीर्थानिवापिगत्वावैदानानिविविधानिच ६४ दत्वागाश्चैवविप्रेभ्यः पूतात्माभवदात्मवानतमेवचाश्रमंगत्वाचचारविपुलंतपः ६५ ततः
सिद्धिंपरांप्राप्तोब्राह्मणोराजसत्तम संमतश्चाभवत्तेषामाश्रमेतत्रवासिनां ६६ एवंप्राप्तोमहत्कृच्छ्रमृषिःसन्नृपसत्तम ब्राह्मणेननवक्तव्यं
तस्माद्दारुणेजने ६७ ब्राह्मणाः क्षत्रियावैश्यास्त्रयोवर्णाद्विजातयः एतेषुकथयन्राजन्ब्रह्मणोनप्रदुष्यति ६८ तस्मिन्नद्दिर्मवक्तव्यंक
स्यचित्किंचिदग्रतः सूक्ष्मागतिर्हिधर्मस्यदुर्ज्ञेयाह्यकृतात्मभिः ६९ ६९ ॥ ॥ ॥

दा०
२१

७२ सत्पात्रे तेन तावगिरा श्रेन धनलोभेनैत्यर्थः सत्पात्रेत्तं तवगिरा न्यायितिमिमति: ७३ विनिश्चयं निश्चितवं ७५ अध्यायः १० कीदृशे इति श्रीमाने वददाताति श्रीकारान्योगा

श्री:५५५

तस्मान्मौनेन मुनयो दीक्षां कुर्वन्ति चादृताः दुरुक्तस्य भयाद्राजन्नाभाषन्ते च किंचन ७० धर्मिकाः गुणसंपन्नाः सत्यार्जवसमन्विताः दुरुक्ता
वाचाभिहितैः प्राप्नुवन्तीह दुष्कृतं उपदेशो न कर्तव्यः कदाचिदपि कस्यचित् उपदेशाद्धि तत्पापं ब्राह्मणः समवाप्नुयात् ७२ विमृश्य तस्मात्प्रा
ज्ञेन कर्तव्यं धर्ममिच्छता सत्यानृतेन हि कृत उपदेशो हिनस्ति हि ७३ वक्तव्यमिह पृष्टेन विनिश्चित्य विनिश्चयं स चोपदेशः कर्तव्यो येन ध
र्ममवाप्नुयात् ७४ एतत्ते सर्वमाख्यातमुपदेशकृते मया महान्क्लेशो हि भवति तस्मान्नोपदिशेदिह ७५ इति दानधर्मे शूद्रमुनिसंवादः १०
युधिष्ठिर उवाच कीदृशे पुरुषे तात स्त्रीषु वा भरतर्षभ श्रीः पद्मा वसते नित्यं तन्मे ब्रूहि पितामह १ भीष्म उवाच अत्र ते वर्तयिष्यामि यथा
दृष्टं यथाश्रुतं रुक्मिणी देवकीपुत्रसंनिधौ पर्यपृच्छत् २ नारायणस्यांकगतां ज्वलन्तीं दृष्ट्वा श्रियं पद्मसमानवर्णां कौतूहलाद्विस्मि
तचारुनेत्रा पप्रच्छ माता मकरध्वजस्य ३ कानीह भूतान्युपसेवसे त्वं संतिष्ठसे कानि च सेवसे त्वं तानि त्रिलोकेश्वर भूतकान्ते तत्त्वेन मे ब्रू
हि महर्षिकल्पे ४ एवं तदा श्रीरभिभाष्यमाणा देव्या समक्षं गरुडध्वजस्य उवाच वाक्यं मधुराभिधानं मनोहरं चन्द्रमुखी प्रसन्ना ५ ॥

कश्यपितमध्यायः श्रीः रूपौदार्यादिशोभान्वितायाः धनसमृद्धिः पद्मेत्युच्यते १ पद्मे यच्छत्तस्रियमित्यपक्षप्यते २ उपसेवसे सेगजततरगादिरूपेण संतिष्ठसे धैर्यादीर्यसौदर्य
शौर्यादिरूपेणापुरुषे वसति ४ देव्या रुक्मिण्या ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ दान०
२१

प्रगल्भेवासिमिनिदत्तन्नमततसेदेवपरेदेवाराधनतिष्ठे ६ नृशंसवर्णेनिष्ठुराक्रूरभाषिणिअनसयेअसूयावति ७ तेजः शौर्यसत्वंबुद्धिः प्रवृत्तविशिसउरुषेमगुल्लम

श्रीरुवाच वसामिनित्यंसुभगेप्रगल्भेदक्षेनकर्म्मणिवर्त्तमाने अक्रोधनेदेवपरेकृतज्ञेजितेंद्रियेनित्यमुदीर्णसत्वे ६ नाकर्म्मशीले
पुरुषेवसामिननास्तिकेसांकरिकेकृतघ्ने नभिन्नवृत्तेननृशंसवर्णेनचापिचौरेनगुरुष्वसूये ७ येचाल्पतेजोबलसत्वमानाः क्लि
श्यंतिकुप्यंतिचयत्रतत्र नैवैवतिष्ठामितथाविधेषुनरेषुसंगुप्तमनोरथेषु ८ यश्चात्मनिप्रार्थयतेनकिंचिद्यश्चस्वभावोपहतांतरात्मा ते
ष्वल्पसंतोषपरेषुनित्यंनरेषुनाहंनिवसामिसम्यक् ९ स्वधर्म्मशीलेषुचधर्म्मवित्सुवृद्धोपसेवानिरतेवदांतेकृतात्मनिक्षांतिपरेसम
र्थेक्षांतासुशांतासुतथाबलासु १० सत्यस्वभावार्जवसंयुतासुवसामिदेवद्विजपूजकासु प्रकीर्णभांडामनपेक्ष्यकारिणीसदाच
भर्त्तुःप्रतिकूलवादिनीम् ११ परस्यवेश्माभिरतामलज्जामेवंविधांतांपरिवर्जयामिपापामचोक्षामवलेहिनींचव्यपेतधैर्यांकलहप्रि
यांच १२ निद्राभिभूतांसततंशयानामेवंविधांतांपरिवर्जयामि सत्यासुनित्यंप्रियदर्शनासुसौभाग्ययुक्तासुगुणान्वितासु १३
वसामिनारीषुपतिव्रतासुकल्याणशीलासुविभूषितासु यानेषुकन्यासुविभूषणेषुयज्ञेषुमेघेषुचवृष्टिमत्सु २४ वसामिफुल्लासु
चपद्मिनीषुनक्षत्रवीथीषुचशारदासु गजेषुगोष्ठेषुतथासनेषुसरस्सुफुल्लोत्पलपंकजेषु १५ नदीषुहंसस्वननादितासुक्रौंचावघुष्ट
स्वरशोभितासु विकीर्णकूलद्रुमराजितासुतपस्विसिद्धद्विजसेवितासु १६॥

नोरनारण्येअन्यतथापरंसदर्शयन्तितान्हशेषु ८ स्वभावेस्वावेश्यादेभ्रो
षोपहतवित्तइत्यर्थः स्वधर्मेतिसार्द्धश्लोकः ११ पापानिर्दयाअचोक्षांअशुचिनोंअवलेहिनाम् उच्छिष्टलिहांसदाक्रुद्धाभिमत्यर्थः १२ यानादिषुरमणीयेषुसर्वेषुवसामीत्यर्थः

हा०
२२

यस्मिन्नितित्रिभिःसार्धौत्रयाप्रयाया एतत्प्रसर्थः १९ भावेनअप्रदरेणशरीरभूता शरीरवती १९ नाहमिति नारायणात् कामत्रयं धर्मोदिदृष्टिरूपेणैव वसामि न शरीरेणेत्यर्थः २० १ अध्यायः
११ स्त्रीस्पर्शाधिक्यात्तेसर्वद्धितेधर्मयशोर्थकामैरिति कामसत्वप्रवृद्धिरपि तत्स्त्रीवत्सत्वात्संक्रांतत्र स्त्रीषु मर्यादया कामसुखवृद्धिरस्तीति तत्स्त्राकामेनकामिभिः पतिमंसोतम्नावृद्धा

श्री

वसामि नित्यं सुभवहृद्दकाम सिंहैर्गजैश्च कुलितोदकानामत्तेगजेगोवृषभेनरेंद्रे सिंहासनेसत्पुरुषेषु नित्यं १७ यस्मिन्न नो हव्यभुजं न होति गोब्राह्मणां
चार्चीति देवताश्च कालेचपुष्पैर्वलिय: क्रियंतेनतस्मिन्गृहे नित्यमुपैमि वासं १८ स्वाध्यायनित्येषु सदा द्विजेषु क्षात्रेचधर्माभिरतेसदैव वैश्येचकृ
ष्याभिरतेवसामिम्हदैवंशूद्रेणनित्यप्युक्ते नारायणेत्वेकमनाववसामि सर्वेण भावेनशरीरभूता तस्मिन्हिधर्मः सुमहान्निविष्टो ब्रह्मण्यता चा
त्रतयाप्रियत्वं १९ नाहं शरीरेणवसामिदेविनैवं मयाशक्यमिहाभिधातुं भावेनयस्मिन्निवसामिपुंसिसवर्द्धतेधर्मयशोर्थकामैः २० इतिदान
धर्मेश्रीरुक्मिणीसंवादः ११ युधिष्ठिरउवाच स्त्रीपुंसयोः संप्रयोगेस्पर्शः कस्याधिकोभवेत् एतस्मिन्संशयेराजन्यथावद्वक्तुमर्हसि १
भीष्मउवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं भंगास्वनेनशक्रस्य यथावैरमभूत्पुरा २ पुराभंगास्वनोनामराजर्षिरतिधार्मिकः अपुत्र
:पुरुषव्याघ्रपुत्रार्थंयज्ञमाहरत् ३ अग्निष्टुतंसराजर्षिरिंद्रद्विष्टंमहाबलः प्रायश्चित्तेषुमर्त्यानांपुत्रकामेषुचेष्यते ४ इंद्रोज्ञात्वातुतंयज्ञंम
हाभागः सुरेश्वरः अंतरंतस्यराजर्षेरन्विच्छन्नियतात्मनः ५ नैवचास्यांतरंराजन्स ददर्शमहात्मनः कस्यचित्त्वथकालस्यमृगयांगतवान्नृपः ६

पुत्रयातायाइत्यध्यायतासर्पसशः कोपिकंसखमरः वैरमूलमाहाग्निष्टुतमितित्रिगुणानामग्निष्टोमोग्निष्टोमेऽग्निष्टुत्त्र तत्त्वर्सर्गेर्विस्तूयतेसवपत्रदहात्स्पर्शं त्रिमंत्रवर्णास्त्रिपदःस्तानः पाम०
सचेद्रद्विष्टस्तत्रेंद्रस्यप्राधान्याभावात् ४ यज्ञंक्रतुमितिशेषः ५ ६ ॥ ॥ ॥ ॥
२२

२३ मदुत्वात्कुत: स्त्रीगुणान्वागता: १४ कर्कशत्वादय: पुरुषगुणा: न[illegible] केनति भिन्नेन मेममस्त्रीत्वमभवदिति संबंध: १६ स्त्रीकृत: इंद्रेणास्त्रीत्वं प्रापित: १७ प्रसयपर्यंतमनेतेन
घा:१

इंद्रमंतरमित्येवशक्रोनृपममोहयत् एकाश्वेनचरानर्षिर्मूढोनरेंद्रेणमोहितः ७ नदिशोविंदतनृपः क्षुत्पिपासार्दितस्तदा इतश्चेतश्चवैराजन्
श्रमतृष्णार्दितोनृपः ८ सरोपश्यत्सुरुचिरंपूर्णंपरमवारिणा सोवगाह्यसरस्तातपाययामासवाजिनं ९ अथपीतोदकंसोश्वंवृक्षेबध्वा
नृपोत्तमः अवगाह्यततस्तातत्तत्रस्त्रीत्वमवाप्तवान् १० आत्मानंस्त्रीकृतंदृष्ट्वाव्रीडितोनृपसत्तमः चिंतानुगतसर्वात्माव्याकुलेंद्रियचेतनः
११ आरोहिष्येकथंत्वश्वंकथंयास्यामिवैपुरं इष्टेनाग्निष्टुताचापिपुत्राणांशतमौरसं १२ जातंमहाबलानांमेतान्प्रवक्ष्यामिकिंत्वहं दारेषुचा
त्मकीयेषुपौरजानपदेषुच १३ मृदुत्वंचतनुत्वंचविक्लवत्वंतथैवच स्त्रीगुणाऋषिभिःप्रोक्ताधर्मतत्त्वार्थदर्शिभिः १४ व्यायामेकर्कशत्वंच
वीर्यंचपौरुषेगुणाः पौरुषंविप्रनष्टंवैस्त्रीत्वंकेनापिमेभवत् १५ स्त्रीभावात्पुनरश्वंतंकथमारोढुमुत्सहे महताखेदयत्नेनआरुह्याश्वंनरा
धिपः १६ पुनरायात्पुरंतातस्त्रीकृतोनृपसत्तमः पुत्रादाराश्चभृत्याश्चपौरजानपदाश्चते १७ किंन्विदंत्वितिविज्ञायविस्मयंपरमंगताः अथो
वाचसराजर्षिः स्त्रीभूतोवदतांवरः १८ मृगयामहंनिर्यातोबलैःपरिवृतोदृढं उद्भ्रांतःप्राविशंघोरामटवींदैवचोदितः १९ अटव्यांचसुघो
रायांतृष्णार्तोनष्टचेतनः सरःसुरुचिरंप्रेक्ष्यमपश्यंपक्षिभिर्वृतं २० तत्रावगाढःस्त्रीभूतोदैवेनाहंकृतंपुरा नामगोत्राणिचाभाष्यदाराणां
मंत्रिणांतथा २१ आहपुत्रांस्ततःसोथस्त्रीभूतःपार्थिवोत्तमः संप्रीत्याभुज्यतांराज्यंवनंयास्यामिपुत्रकाः २२ एवमुक्त्वाप्रययौतंवन
मेवजगाम ह गत्वाचैवाश्रमंसातुतापसंप्रत्यपद्यत २३ तापसेनास्यपुत्राणामाश्रमेष्वभवच्छतं अथसादायतान्सर्वान्पूर्वपुत्रानभाषत २५
स्त्रीकृतवाती २५

दा०
२३

२६ स्त्रीत्वप्नेनेतद्धि रागिन पुत्रा पासिरूपउपकारस्य कृतो तो स्त्रीत्वकृतानामकारइत्यर्थः ३५ स्वरूपाणां स्वरूपे च रूपं ये यो नेषां ३६ स्त्रियाः स्त्रीयाः स्त्रीभूतस्य मेमम ३९ इंद्रद्विष्टेन

पुरुषत्वे सुताः पूर्वं स्त्रीत्वे चेमे शतं सुताः एकत्र भुंज्यतां राज्यं भ्रातृभावेन पुत्रकाः २५ सहिता भ्रातरस्तेथ राज्यं बुभुजिरे तदा तान् दृष्ट्वा भ्रातृभावेन भु
जानान्राज्यमुत्तमं २६ चिंतयामास देवेंद्रो मन्युनोपरिप्लुतः उपकारोस्य राजर्षेः कृतो नापकृतं मया २७ ततो ब्राह्मणरूपेण देवराजः शतक्र
तुः भेदयामास तान्गत्वा नगरं वै नृपात्मजान् २८ भ्रातॄणां नास्ति सौभ्रात्रमप्येकस्य पितुः सुताः राज्यहेतोर्विवदिताः कश्यपस्यासुरामराः २९
२९ यूयं भंगास्वनापत्यास्तापसस्येतरे सुताः कश्यपस्यासुराश्चैव सुराश्च तथा ३० अस्माकं पैतृकं राज्यं भुज्यते तापसात्मजैः इंद्रेणाभे
दिता स्ते तु युद्धेन्योन्यमपातयन् ३१ तच्छ्रुत्वा तापसी चापि संतप्ता प्ररुरोद ह ब्राह्मणच्छद्मनाभ्येत्य तामिंद्रोथान्वपृच्छत ३२ केन दुःखेन
संतसा रोदिषि त्वं वरानने ब्राह्मणं तं ततो दृष्ट्वा सा स्त्री करुणमब्रवीत् ३३ पुत्राणां द्वे शते ब्रह्मन्कालेन विनिपातिते अहं राजाभवं वि
प्र तत्र पुत्रशतं मम ३४ समुत्पन्नं स्वरूपाणां पुत्राणां ब्राह्मणोत्तम कदाचिन्मृगयां यात उद्भ्रांतो गहने वने ३५ अवगाढश्च सरसि स्त्रीभूतो
ब्राह्मणोत्तम पुत्रान्राज्ये प्रतिष्ठाप्य वनमस्मि ततो गतः ३६ स्त्रियाश्च मे पुत्रशतं तापसेन महात्मना आश्रमे जनितं ब्रह्मन्नीतं तन्नगरं मया
३७ तेषां च वैरमुत्पन्नं कालयोगेन वै द्विज एतच्छोचाम्यहं ब्रह्मन्दैवेन समभिप्लुता ३८ इंद्रस्तां दुःखितां दृष्ट्वा अब्रवीत्परुषं वचः पुरा सुदुःस
हं भद्रे मम दुःखं त्वया कृतं ३९ इंद्रद्विष्टेन यजता मामनादृत्य धिष्ठितं इंद्रोहमस्मि दुर्बुद्धे वैरं ते यातितं मया ४० इंद्रं दृष्ट्वा तु राजर्षिः पादयोः
शिरसा गतः प्रसीद त्रिदशश्रेष्ठ पुत्रकामेन स क्रतुः ४१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अग्निष्टुमायज्ञेन धिष्ठितत्रि...तकालं निति शेषः ४१ ॥ ॥१२॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

छि १

दान०
२३

५२ अभ्यधिकतां सर्वस्माहा स्त्रिया इति ५५ अध्यायः तदेवं गौतमीसंदर्शनस्तु कथमतीतानां माख्यानैर्यह श्लोपनेषखेस्ट अनुद्दिश्य मना अतिथिभक्त अग्निहोत्रस्यादिधर्मवान् स्त्रियं प्राप्नोति
तस्मात्स्व फलकामः इन्द्रियद्विष्टीति हल्कु सावत्सीगमसेवम्भूयसी गुणपुंसांस्त्वमनरोस्नेतावतायं येनोक्तं तस्मिन्कामं तच्छीक्रस्य परमहत्वो वासिकामस्य दीक्षानन्तुद्वेगा दानुपातीनस्य वद्व

दृष्ट्वा च त्रिदशशार्दूलं नत्वा मे क्षंतुमर्हसि प्रणिपातेन तेनास्येंद्रः प्रीतस्तुष्टो वरं ददौ ४२ पुत्रास्ते कतमे राजन् जीवंतु तेन सत्तम स्त्रीभूतस्य हि ये जाताः पुरुष
स्याथ ये भवन् ४४ तापसी तु ततः शक्रमुवाच प्रयतांजलिः स्त्रीभूतस्य हि ये पुत्रास्ते मे जीवंतु वासव ४५ इंद्रस्तु विस्मितो दृष्ट्वा स्त्रियं पप्रच्छ तां पुनः पुरु
षोत्पादिता ये ते कथं द्वेष्याः सुतास्तव ४६ स्त्रीभूतस्य हि ये जाताः स्नेहस्तेभ्योऽधिकः कथं कारणं श्रोतुमिच्छामि तन्मे वक्तुमिहार्हसि ४७ स्त्र्युवा
च स्त्रियास्त्वभ्यधिकः स्नेहो न तथा पुरुषस्य वै तस्मात्ते शक्र जीवंतु ये जाताः स्त्रीकृतस्य वै ४८ भीष्म उवाच एवमुक्तस्ततस्त्विंद्रः प्रीतो वाक्य
मुवाच ह सर्व एवेह जीवंतु पुत्रास्ते सत्यवादिनि ४९ वरं च वृणु राजेंद्र यं त्वमिच्छसि सुव्रत पुरुषत्वमथ स्त्रीत्वं मत्तो यदभिकांक्षसे ५० स्त्र्युवाच
स्त्रीत्वमेव वृणे शक्र पुंस्त्वं नेच्छामि वासव एवमुक्तस्तु देवेंद्रस्तां स्त्रियं प्रत्युवाच ह ५१ पुरुषत्वं कथं त्यक्त्वा स्त्रीत्वं चोदयसे विभो एवमुक्तः प्र
त्युवाच स्त्रीभूतो राजसत्तमः ५२ स्त्रियाः पुरुषसंयोगे प्रीतिरभ्यधिका सदा एतस्मात्कारणाच्छक्र स्त्रीत्वमेव वृणोम्यहं ५३ रमिताभ्यधिकं स्त्रीत्वे
सत्यं वै देवसत्तम स्त्रीभावेन हि तुष्यामि गम्यतां त्रिदशाधिप ५४ एवमस्त्विति चोक्त्वा तामापृच्छ्य त्रिदिवं गतः एवं स्त्रिया महाराज अधिका प्रीतिरुच्य
ते ५५ इति दानधर्मे भंगास्वनोपाख्याने १२ युधिष्ठिर उवाच किं कर्तव्यं मनुष्येण लोकयात्राहितार्थिना कथं वै लोकयात्रां च किंशीलश्च समाचरेत् १

माणविदि विधिना परमेश्वराराधनं किंपि ष्यनु सेयं ज्ञातो हे पंदोपतात वक्तु सह्मं ध्यायपूर्वारम्भने किमिति लोकयात्रां इह किं शीलस्य व्यवहारा हितं च पारलौकिकं श्रेयः नरार्थेनार्कि फ

श० कर्मपथान् स्वाभाविककर्ममार्गान् २ प्राणातिपातः हिंसा ३ असत्प्रलापं ग्राम्यवार्त्तादिपारुष्यं निष्ठुरभाषणं पैशुन्यं राजद्वारादौ परदोषसूचनं अनृतं मिथ्यावादः
२४ परपीडाकरः मनसाप्यवदिमानि नानुचिंतयेत् ४ अनभिध्या निःस्पृहा केनचित्प्रकारेणैव मिथ्या न परस्यानिष्टचिंतनं देवादेर्नास्तिक्यमिति त्रीणि मानसानि सत्कृपेन दश त्यजेदित्युपक्रमात् ५ शुभं अहिंसादि हि यस्मात् लौक्यं तं अशुभं हिंसादि नास्तिक्यान्तं फलं अमयं दुःखादि स्वर्गनरकान्तं ६ अध्यायः १३ अशुभानि पापानि श्रुत्वा मया सा चरताय यजुसग्रं

भीष्म उवाच कायेन त्रिविधं कर्म वाचा चापि चतुर्विधं मनसा त्रिविधं चैव दश कर्मपथांस्त्यजेत् २ प्राणातिपातः स्तैन्यं च परदारमथापि
च त्रीणि पापानि कायेन सर्वतः परिवर्जयेत् ३ असत्प्रलापं पारुष्यं पैशुन्यमनृतं तथा चत्वारि वाचा राजेन्द्र न जल्पेन्नानुचिंतयेत् ४
५९३ अनभिध्या परस्वेषु सर्वसत्वेषु सौहृदं कर्मणां फलमस्तीति त्रिविधं मनसा चरेत् ५ तस्माद्वाक्कायमनसा नाचरेदशुभं नरः शुभाशुभान्या
चरन् हि तस्य तस्याश्नुते फलं ६ इति दानधर्मे भगवन्नोयाख्यानं १३ युधिष्ठिर उवाच त्वयापगेय नामानि श्रुतानीह जगत्पतेः पितामहे
शाय विभो नामान्याचक्ष्व शंभवे १ बभ्रवे विश्वरूपाय महाभाग्यं च तत्त्वतः सुरासुरगुरौ देवे शंकरेऽव्यक्तयोनये २ भीष्म उवाच अशक्तो
हं गुणान्वक्तुं महादेवस्य धीमतः श्रीराम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम राम

तत्त्वान्तं स्वयमेव वक्तुमिच्छयेति आपगेय गांगेय पितामहस्यापि नृशापत्यं तस्याभिरोमर्वत्र यथार्थं वक्तुं शे सखेभवत्स्वराहिंसान्तं तापेसर्थः १ बभ्रवे विशालाय बभ्रु
वैश्वानर इत्यादि विशाले पिंगले त्वं वदितिमेदिनी मर्हे भाग्यं सुर्येशुणविस्ताः इः प्रभुत्व पिबत्सार्थे अव्यक्तं जगत्कारणं अस्यापाक्कृता स्वंतस्य योनये उत्पत्तिपूर्वं यस्मिन्तये रामा०
२५

सु३ १२५४ ७२

योहीति सर्वगतः सर्वोपादानत्वात्सर्वैश्च न दृश्यते स्थूलत्व शरीरत्वाद्यात्मत्वाच्च ब्रह्मादिरायविष्णुः सत्त्वात्मा ईशः प्रातः तेषां प्रभावः उपादानं प्रभुर्निमित्तं यस्मात्ते स्वस्वोपा
धिस्यागेन तमधिगच्छति ४ प्रकृतीनां पंचतन्मात्राहंकारमहदव्यक्तानां विश्वकारणानां प्रकृतिसत्तावात्तमोक्तुरित्यर्थः पंचमहाभूतविशेषेंद्रियाणि विकारा अप्रकृतिरिंद्रियेभ्यः
परं मनः मनसस्परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा महान्परः महतः परमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषः परः पुरुषान्न परं किंचित्सा काष्ठा सा परा गतिः इत्यात्मेंद्रियमनोबुद्धिभ्यो मोक्षाख्यमनोविभाष्ठते इ
इति वचनात्तेभ्यः परः निष्कलः ५ चिंत्यते न किंचिदपि चिंतये दिति तैः सर्वचिंतात्यागेन प्राप्यते योगविद्भिः योगविद्याप्रसंगतत्त्वदृग्भिः अक्षरं अपरिणामि

योहि सर्वगतो देवो न च सर्वैर्न दृश्यते ब्रह्मविष्णुसुरेशानां स्रष्टा च प्रभुरेव च ४ ब्रह्मादयः पिशाचांता यं हि देवा उपासते
प्रकृतीनां परत्वेन पुरुषस्य च यः परः ५ चिंत्यते यो योगविद्भिर्ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः अक्षरं परमं ब्रह्म अमत्त्वमद
सद्यः ६ प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षोभयित्वा स्वतेजसा ब्रह्माणमसृजत्तस्मात् देवदेवः प्रजापतिः ७ को हि शक्नोति गुणान्व
क्तुं देवदेवस्य धीमतः गर्भजन्मजराव्याक्षोभमृत्युसमन्वितः ८

परमं ब्रह्म अनंतं तं परिछेदत्रयशून्यं तं देवमसत् अव्याकृतात् अव्यंकारणांसतस्तु सर्वं वद्वासभिन्नं त्वदनिर्वचनीयमित्यर्थः ६ प्रकृतिं मायां पुरुषं तत्र प्रतिबिंबितं चैतन्यं
मायाशबलमव्याकृतमित्यर्थः क्षोभयित्वा गिकर्मोत्तरोधेन साम्यावस्थाच्छातः प्रच्याव्य स्वतेजसा स्वसत्तास्फूर्तिप्रदानेन ब्रह्माणं महांतमसृजत् तस्मात् महतः
सकाशात् देवानां सूर्यादीनां देवः स्वामी प्रजापतिश्चतुर्मुखः अभवदिति शेषः २ यः अस्य जगत्सगुणान्वक्तुं कः शक्नुयादिति योजना धीमतः विद्यावृत्ताहमिति
मतो हेतुः स्वयगम्योजीवरत्यर्थः नहि व्याघ्रादि परिच्छिन्नस्वंदगोचरं ब्रह्म परिछेत्तुमात्ररम्यर्थेऽत्यर्थः ८

१० भक्त्यैवाराधनेनत्वोमाधवात्मन्नैर्ध्यानेनतद्भावंगत्वाऽनंगदाशनित्यर्थः ११ अर्थादितिअर्थैतिद्रस्यर्थोमर्गयंवस्तुजातंतत्ताबालिखियंततोपिश्रियतरंप्रस्यगात्मात
त्वमवेषासंतरात्मत्वप्रासरस्यर्थः ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिश्रुतेस्ताद्रात्म्यप्रासइतिभावः अन्नादितिपाठेपितएवार्थः स्वर्गान्निगजदिव्यद्दृष्टेः ११ शिवंप्रसाद्यतत्त
वानत्तयोपिशिवप्रसादंविनाकर्तुंद्रुः शक्यमित्यर्थः १२ तोषोलंवृद्धिः प्रीतिः प्रसादोत्सुवत्वंतदुभयंप्रापितः १३ पुत्रः सांवः तस्मोसमर्थंतेयोपि।शिवैकत्यासन्त २५

कोहिशक्तोभवंज्ञातुंमद्विधः परमेश्वरं ऋतेनारायणात्पुत्रशंखचक्रगदाधरात् ९ पृष्टविद्वानगुणश्रेष्ठोविष्णुः परमदुर्जयः दिव्य
चक्षुर्महातेजावीक्ष्यतेयोगचक्षुषा। १० रुद्रभक्त्यातुकृष्णेनजगद्व्याप्तंमहात्मना तंप्रसाद्यतदादेवंवदर्यांकिलभारत ११ अर्थात्प्रियत
रत्वंचसर्वलोकेषुवैतदाप्राप्तवानेवराजेंद्रसुवर्णाक्षान्महेश्वरात् पूर्णंवर्षसहस्रंतुतप्तवानेषमाधवः प्रसाद्यवरदंदेवंचराचरगु
रुंशिवं १२ युगेयुगेतुकृष्णेनतोषितोवैमहेश्वरः भक्त्यापरमयाचैवप्रीतश्चैवमहात्मनः १३ ऐश्वर्यंयादृशंतस्यजगद्योनेर्महा
त्मनः तदयंदृष्टवान्साक्षात्पुत्रार्थेहरिरच्युतः १४ यस्मात्परतरंचैवनान्यंपश्यामिभारत व्याख्यातुंदेवदेवस्यशक्तोनामान्यशेषतः १५
एषशक्तोमहाबाहुर्वक्तुंभगवतोगुणान् विभूतिंचैवकात्स्न्येनसत्यांमाहेश्वरींनृप १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यस्मात्ऐश्वर्यात्तत्समंन्येमिरीश्वरभक्ताइतिनामानिशंभवान्समंत्रानर्थाद्‌अर्थतोविपरीतंतत्रहेतुः यतोगुणान्वक्तुंशक्तइतिविभूतिऐश्वर्यकात्स्न्येनगुणाज्ञातृत्वात्मनो
वाक्त्वेरदर्शनेनश्रवणेनमनसाविज्ञानेनेदंसर्वंविदितमितिश्रुतेरात्मतत्स्यैवभवतितथाविधोवमेत्त्वमस्यर्थः १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विष्णुरूपायेत्यनेन शिवाभिन्नो विष्णुरेव शिवस्य गुणान्वक्तुमर्हतः योरैक्यात्मात् मित्रत्वेऽप्यलोके पीतरगुणान्निनरोजातातिकिमुतईश्वरस्येति भावः विश्वरूपायेति यादेपि
विश्वं विष्णुरेव नारायणः सर्वश्रिदंषणाः नारायण एवेदं सर्वं विष्णुरित्यादिश्रुतिस्मृतिभ्यः पृच्छत अपृच्छत १७ नाम्नामिति पद्य विमोक्षधर्मेषु शिवसहस्रनाम
स्तोत्रमुक्तं न तु एतत्कथमनर्थकमध्यायेन तथापि तत्र वचनान्यधिकानि षट्शतानि नामानि संति तेषां उक्तसंख्यापूरणमपि तत्रैव लिंगपुराणे तथा ब्रह्माण्डपुराणे शतरुद्रियमिति

वैशंपायन उवाच एवमुक्त्वा तदा भीष्मो वासुदेवं महायशाः भवमाहात्म्यसंयुक्तमिदमाह पितामहः १७ भीष्म उवाच
सुरासुरगुरो देव विष्णो त्वं वक्तुमर्हसि शिवाय विश्वरूपाय यन्मां पृच्छद्युधिष्ठिरः १८ नाम्नां सहस्रं देवस्य तण्डिना ब्रह्मयोनि
ना निवेदितं ब्रह्मलोके ब्रह्मणो यत्पुराभवत् १९ द्वैपायनप्रभृतयस्तथैवेमे तपोधनाः ऋषयः सुव्रता दान्ताः शृण्वं
तु गदतस्तव ॥ ॥ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम

वाक्यात् तत्रैव वक्ष्यतो तत्त्रिसुपर्णान् तत्तद्विद्याभ्यां मुक्तं ज्ञानरूपं तत् स्तोत्रं मोक्षाधिकारस्यादातवेदमंत्राभिंतत्साह्यनात्रैवाराणिकिस्यब्रह्मलोकात् फलार्थिनाध्येतव्य
क्तमिति एतदानधर्मप्रसंगात् काम्यं वेदान्वक्तात्ता ब्राह्मणः प्रायुपाहृजयेन्नृपः पार्थमहां च महां चक्रुस्तैर्विश्यो लाभं प्राप्नुयात् पौराणं च सम्प्रोक्तमिति ये नतयास्तवं
वेनि उपसंहारात् सर्ववर्णाधिकारिकं चेतनतः सूत्रः । स्पष्टितं एव विश्वं विष्णुर्वषट्कार इत्यादि विष्णुसहस्रनामापि ज्ञेयं तत्रापि ज्ञेयं तत्रापि शूद्रः सुखमवाप्नुया
दित्यंतेस्मरणात् तत्नातेनैन स्तुतार्थमिति पुनर्वचनंपि । शिवाराधनयुक्तमित्याशयः २० ॥ रामराम ॥ ॥ रामरामराम

टी० २६

क्षुवायकूटस्थापनं दिने आनंदमपापहोत्रे कर्त्तृरूपाय विज्ञानमपापगोप्त्रे कर्मफलदानद्वारा क्षेत्रविश्वसृजे दक्षादिरूपाय अग्नये गार्हपत्यादिरूपाय सर्वेषु चतुर्थी:
महाभाग्यमैश्वर्यं मुंडिने वल्कतो निश्चक्ष्रयकपर्दिने उपाधिनश्चूडावते अयं भावः तदा द्रष्टुः स्वरूपेवस्थानं हन्तिं स्मामितस्त्वेति योगसूत्राभ्यां यदा सर्वासां चित्तवृत्तीनां
भावस्तदा चितिर्निश्चये स्वस्वरूपमात्रेणावतिष्ठते यदा तत्तन्नह्निमारूप्यं भजते तदा कूटावस्था विशेष्य विज्ञानरूपाः भवतीति द्विरमुक्तं मुंडिनेथ कपर्दिनेइति २१ महेवं

क्षुवाय नंदिने होत्रे गोप्त्रे विश्वसृजेऽग्नये महाभाग्यं विमोक्षहि मुंडिने थ कपर्दिने २१ वासुदेव उवाच नगतिः कर्मणां शक्या
वेत्तुमीशस्य तत्त्वतः हिरण्यगर्भप्रमुखा देवाः सेंद्रा महर्षयः २२ नविदुर्यस्य भवनमादित्याः सूक्ष्मदर्शिनः सकथं
नरमात्रेण शक्यो ज्ञातुं सतां गतिः २३ तस्याहमसुरघ्नस्य कांश्चिद्भगवतो गुणान भवतां कीर्त्तयिष्यामि व्रतेशाय यथातथं २४ वै
शंपायन उवाच एवमुक्त्वा तु भगवान्गुणांस्तस्य महात्मनः उपस्पृश्य शुचि[र्भू]त्वा कथयामास धीमतः २५ वासुदेव उवाच शुश्रूषध्वं ब्रा
ह्मणेंद्रास्त्वं च तात युधिष्ठिर त्वं चापगेय नामानि निशामय कपर्दिनः २६ ॥ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम

हार्दाकाशस्थं शंभुमाकाशमध्य इति श्रुतेः आदित्याः इंद्रियाख्या देवाः निधनस्मादिवेत्तियाः [illegible] लयमुदयं चेत्यर्थः २३ एतेषां यज्ञनपूर्वकाणां यज्ञादीनां फलप्रदात्रे
२४ धीमतः धियावह्निविद्रूपानतो ज्ञानः २५ गातामृतमेवेचाद्यं उत्तर्षं प्रपद्येतमेव शरणं गच्छेति श्रोतुं स्मत्व कपर्दिन सगुणपैव निर्गुणस्मन्नो राणां [illegible] नाम्नाम भावादि

श्रीरामः
२६

यत्तद्दर्शनं सुदुष्करं दुर्लभं समाधिना योगेन २२ राध्यस्य माहात्म्यं वासुदेव उवाच सुदुष्प्रधर्षमित्यादिनाननुभूतमनाभवमामेव शरणं व्रजेति सेवो येय द्वंवदतः कथमन्यत्राना
ध्यः स्यादितिचेन्नमामेवेति ज्ञानाहिंतिवत्शास्त्रद्रष्टवाधरमात्मकृौयस्य दर्थलीयपन्नेवममुपास्वेनिवहत्त रंद्रस्येवदेवस्यो येयत्वाभावात्तत्रपाधि तिन्नपस्यो येपत्वं तस्मा
दादिवारणानव्रा स्तदेवस्योत्कर्षमाघ्रनीतिशैवाः वक्तृत्तमुख बौयाधिस्संन्नसादायं नरत्तदेवमुख्यमरंनदेवमुख्यम स्मच्छद्वालेवनं वमुदेवशद्वितमायया मान्य

पद्वाप्नं चमेपूर्वंविशां वहेनोः सुदुःकरं यथावद्भगवानदृष्टोमयापूर्वंसमाधिना २७ शंवरेनिहितेपूर्वं रौक्मिणेयेनधीमतो अतीते द्वा
दशेवर्षेजांववत्यब्रवीद्धिमां प्रद्युम्नचारुदेष्णादीनैक्मिण्यावीक्ष्य पुत्रकान पुत्रार्थिनीमामुपेत्यवाक्यमाह युधिष्ठिर २८ शू
रंवलवतांश्रेष्ठंकान्तरूपमकल्मषं आत्मतुल्यंममसुतंप्रयछाच्युतमाचिरं ३० नहितेप्राप्यमस्तीह त्रिषुलोकेषुकिंचन लोका
न्सृजेस्त्वमपरांस्तिष्ठन्यदुकुलोद्वह ३२ त्वयाद्वादशवर्षाणि व्रतीभूतेनशुष्यता आराध्य पशुभर्तारं रुक्मिण्यां जनिताः सुताः
३२ चारुदेष्णः सुचारुश्च चारुवेशो यशोधरः चारुश्रवाः चारुयशाः प्रद्युम्नः शंभुरेवच ३३ यथातेजनिताः पुत्राः रुक्मि
ण्यांचारुविक्रमाः तथाममापिजनयपुत्रंमधुसूदन ३४ इत्येवंचोदितोदेव्या तामवोचंसमध्यमां अनुजानीहिमांराज्ञि क
रिष्येवचनंतव ३५ ॥ रामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामराम

वद्भुत्वात्स्वप्रासस्यायाथमूत्तमुयास्यत्तस्मात्मनः स्वशावृत्तलपमेवलोकानुग्रहार्थमुपदिशन्ताति नन्नयोर्भेदागंधोपाति ३३ तेत्वया ३४ ३१ रामरामरामरामरामराम

रा॰
२७

यत्तवाहा इति छेदस्तामेव विशेषयन्नाह सोभिवैदेह्या हधमहुतिर्ब्राह्मणानतेषां यज्ञवाहत्वमिद्धिः सामप्रमाणान्यक्षराणि दुमानत्पदाः समनि नरेंद्रपुत्रीत्यन्तः राजसज्ञां ववतो

साचमामब्रवीद्वत्स शिवाय विजयाय च ब्रह्मा शिवः काश्यपश्च तुर्योदेवामनोनुगाः ३६ कोत्रौषध्यो यज्ञवाहाश्छंदांस्यृषिगणाधराः समुद्रा
दक्षिणास्तोभाश्चक्राणि पितरौ ग्रहाः ३७ देवपत्न्यो देवकन्या देवमातर एव च मन्वंतराणि मावश्च चेद्दमाः सविता हरिः ३८ सावित्री ब्र
ह्मविद्याचऋतवो वत्सरास्तथा क्षणालवा मुहूर्ताश्च निमेषा युगपर्ययाः ३९ रक्षंतु सर्वत्र गतं त्वां यदि देव सुरा यत्र अरिष्टं गच्छ पंथानमय
मन्नोभवानघ ४० एवं कृतस्वस्त्ययनस्तयाहं ततोभ्यगच्छाय कपीद्रपुत्री पितुः समीपं नरसत्तमस्य मातुश्च राज्ञस्त्वनयाऽर्हस्य ४१ ग
त्वासमावेद्यय एवब्रवीन्मां विद्याधरेंद्रस्य सुतामशान्तां तानभ्यनुज्ञाय ततदा तितुः खाड्गतस्त्वैवातिवलं चरामं ४२ अथोचतुः प्रीति
युक्तौ तदानीं तपः समृद्धिर्भवतोस्त्वविघ्ना ४३ प्राप्यानुज्ञां गुरुजनात्स्वहं ताक्षमविंतयं सोवहृद्धिमवंतं मां प्राप्य चैनं समजयं ४३
तत्राहमद्भुतानभावान पश्यं गिरिसत्तमे क्षेत्रं वतयसां श्रेष्ठं पश्याम्यद्भुतमुत्तमं ४४ दिव्यं वैयाघ्रयत्स्यस्य उपेन्द्रोर्महात्मनः पूजितं देव
गंधर्वैर्वीरुम्मालक्ष्मासमाहृतं ४५ धवककुभकदंबनारिकेलैः कुरवककेतकजांबुपाटलीभिः वटवकुलशाकवत्सनाभविल्वैः साल
कपित्थपियालसालतालैः ४६ ॥ रामं रामेति रामं रामेति रामं रामेति रामं रामेति रामं रामेति रामं रामेति रामं रामेति रामं रामेति रामं रामेति रामं

दुहितरं कपींद्रस्य पिपासः पत्न्यामितियाटेहे नरेंद्रे इति संबोधितं ४२ अथोचतुरिसङ्घः ४५ तपसां धर्मीणां तपस्विर्हावा ४६ ॥ रामं रामं रामं रामं रामं रामं रामं रामं रामं रामं रामं

रामे॰
२८

४६ भस्मराशिभिरितिभस्मछन्नैरग्निभिः ५४ संध्याकालेः मैत्र्यादिनिष्ठित्रशोधनं कुर्वद्भिः ५५ गोचारिणः गोवन्मुखेनैव चरंतः हस्तव्यापारशून्याः समर्थः मरीचि

बदरीकुंदपुन्नागैरशोकाम्रातमुक्तकैः मधूकैः कोविदारैश्च चंपकैः पनसैस्तथा ४६ वनैर्बहुविधैर्हृद्यैः फलपुष्पप्रदैर्युतं पुष्पगु
ल्मलताकीर्णं कदलीखंडशोभितं ४७ नानाशकुनिसंभोज्यैः फलैर्वृक्षैरलंकृतं यथास्थानविनिक्षिप्तैर्भूषितं भस्मराशिभिः ४८ रु
रुवानरशार्दूलसिंहद्वीपिसमाकुलं कुरंगबर्हिणाकीर्णं मार्जारभुजगावृतं ४९ पुष्टैश्च मृगयूथानां महिषर्क्षनिषेवितं सकृत्प्रभिन्न
स्त्रगजैर्विभूषितं प्रहृष्टनानाविधपक्षिसेवितं सपुष्पितै रंभधरप्रकाशैर्महीरुहाणां च वनैर्विचित्रैः ५० नानापुष्परजोमिश्रो गजदाना
धिवासितः दिव्यस्त्रीगीतबहुलो मारुतोभिमुखो ववौ ५१ धारानिनादैर्विहगप्रणादैः शुभैर्मृदंगाहतैः कुंजराणां गीतैस्तथा किन्नर
णामुदारैः शुभैः स्वनैः सामगानां च वीर ५२ अचिंत्यं मनसाप्यन्यैः सरोभिः समलंकृतं विशालैश्चाग्निशरणैर्भूषितं कुशमाहृतैः ५३
विभूषितं पुण्यपवित्रतोयया सदा च जुष्टं नृपजह्नुकन्यया विभूषितं धर्मभृतां वरिष्ठैर्महात्मभिर्वह्निसमानकल्पैः ५४ वायुभक्षैरंबुपै ८४
र्जप्यनित्यैः संप्रक्षालैर्योगिभिर्ध्याननित्यैः धूमप्राशैरूष्मपैः क्षीरपैश्च संजुष्टं च ब्राह्मणेंद्रैः समंतात् ५५ गोचारिणोथाश्मकु
ट्टदंतोलूखलिकास्तथा मरीचिपाः फेनपाश्च तथैव मृगचारिणः ५६ अश्वत्थफलभक्षाश्च तथाप्युदकशायिनः चीरचर्मविरध
रास्तथा वल्कलधारिणः ५७ ॥ राम

पाश्वंदराशिमयानेनतावंतः ५६ ५७ ॥ राम

टी० २८

वै

तां रात्रिमहत इति पाठे वहत इत्यध्याहारः ५८ क्षीरं नीतिभ्न हिंसाप्रतिष्ठायां तत्सन्निधौ वैरत्यागः इति योगसूत्रात् सर्पनकुलादीनां वैरत्यागः इति योगसूत्रात् सर्पनकुलादि

सद्यः स्वान्नियमांस्तां निमहतः सततयोधनात् पश्यन्मुनीन्बहुविधानप्रविष्टुमुपचक्रमे ५७ सपूजितं देवगणैर्महात्मभिः शिवादिभि
र्भरितपश्चापकर्म्मभिः रराजतत्राश्रममंडलं सदा दिवीव राजन्शशिमंडलं यथा ५८ क्षीरं निर्मपेयन्नकुलेन्मगैर्व्याघ्रा श्वमित्रवत् प्रभा
वाद्दीप्ततपसां सन्निकर्षान्महात्मनां ५९ तत्राश्रमपदश्रेष्ठे सर्वभूतमनोरमे सेविते द्विजशार्दूलैर्वेदवेदांगपारगैः ६० नानानियमवि
ख्यातैर्ऋषिभिः समहात्मभिः प्रविशन्नेव चापश्यं जटाचीरधरं प्रभुं ६१ तेजसा तपसा चैव दीप्यमानं यथानलं शिष्यैः परिगतं शांतं युवा
नं ब्राह्मणर्षभं ६२ शिरसा वंदमानं मामुपमन्युरभाषत स्वागतं पुंडरीकाक्ष सफलानि तपांसि नः यः पूज्यः पूजयसि मां द्रष्टव्यो द्रष्टु
मिच्छसि ६५ तमहं प्रांजलिर्भूत्वा मृगपक्षिष्वथाग्निषु धर्म्मे च शिष्यवर्गे च समपृच्छमनामयं ६६ ततो मां भगवानाह साम्ना परमव
ल्गुना लप्स्यसे तनयं कृष्ण आत्मतुल्यमसंशयं ६७ तपः सुमहदास्थाय तोषयेशानमीश्वरं इह देवः सपत्नीकः समाक्रीडत्यधोक्षज
६८ इहैनं दैवतश्रेष्ठं देवाः सर्षिगणाः पुरा तपसा ब्रह्मचर्येण सत्येन च दमेन च ६९ तोषयित्वा शुभान्कामान्प्रापुस्ते जनार्दन ते
जसां तपसां चैव निधिः स भगवानिह ७० ॥ राम

नैर्वैरत्यागलिंगेन तत्र स्थाने सुतानां सुसंतत्वं हिंसादियमनिष्ठा च दर्शितः ६१ नियमः शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि इत्यादिनामभिरख्यातैः ६२ विशन्नेवाथ शब्दं तु पश
न्नमितिशेषः ६४ पूज्यः सत्पुरुषाः द्रष्टव्यो निर्गुणः ६५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० २८

द्वि १

भावानशुभकामादीन भिन्नाभिप्रायान् सृजन्विसृजन्नेनातयाभिन्नदर्शिन ७१ समानांसंवत्सराणांमर्बुदं ७३ गुहस्यमंदारनाम्नः ७४ भगवतामहादेवेन ७५ उमा

शुभाशुभान्विविधान्भावान्विसृजन्संक्षिपन्नपि आसीद्देव्यासदाचिंत्योयंप्रार्थयितशत्रुहन् ७१ हिरण्यकशिपुर्योसौदानवोमेरुकंप
नः तेनसर्वामरैश्वर्यंशर्वात्प्राप्तंसमार्बुदं ७२ तस्यैवपुत्रप्रवरोमंदारोनामविश्रुतः महादेववराच्छक्रंवर्षार्बुदमयोधयत् ७३ विष्णो
श्चक्रंचतद्वज्रंवज्रमाखंडलस्यच शीर्णंपिराभवत्तातग्रहस्यांगेषुकेशव ७४ यत्तद्भगवतापूर्वंदत्तंचक्रंतवानघ जलांतरचरंहत्वादैत्यंबल
गर्वितं ७५ उत्पादितंवृषांकेनदीप्तंज्वलनसन्निभं दत्तंभगवताव्यंदुर्दर्शंतेजसाद्भुतं ७६ नशक्यंद्रष्टुमन्येनवर्जयित्वापिनाकिनं
सुदर्शनंभवस्यैवंभवेनोक्तंतदातततः ७७ सुदर्शनंतदातस्यलोकेनामप्रतिष्ठितं तज्जीर्णमभवत्तातग्रहस्यांगेषुकेशव ७८ ग्र
हस्यातिबलस्यांगेवरदत्तस्यधीमतः नशस्त्राणिवहंत्यंगेचक्रवज्रशतान्यपि ७९ अर्द्यमानाश्चविबुधाग्रहेणसुबलीयसा शिवदत्त
वरान्जघ्नुरसुरेंद्रान्सुराभृशं ८० तुष्टोविद्युत्प्रभस्यापित्रिलोकेश्वरतांददौ शतंवर्षसहस्राणांसर्वलोकेश्वरोभवत् ८१ ममैवानुच
रोनित्यंभवितासीतिचाब्रवीत् तथापुत्रसहस्राणामयुतंचददौप्रभुः कुशद्वीपंचसददौराज्येनभगवानजः ८२ ॥ ॥ ॥ ॥

दितंतस्यैवदैत्यस्यहननार्थं ७६ नाद्रष्टुंशक्यंरुद्रेणैवेत्वान् ७७ जीर्णंविफलंर्यमित्यर्थः ७८ वरदत्तस्यसमर्थेनावध्यस्त्वंभवेतिदत्तवरस्य ७९ अर्द्यमानाःपराभूताःसुरेंद्रानजघ्नुः तेन्योन्यंकलहमकुर्वन्नित्यर्थः ८१ ॥ ॥

दा० २९

८३ योगः चंद्रहस्पर्यपिज्ञसंधामेमादिस्थितिसामर्थ्यं ८४ शाश्वतं वलं न्तासविधानं ८५ आत्मानं हिरण्यगर्भं आविश्य आभवत आविश्येत्यात्मनो ध्यानं कुर्वन्नित्यर्थः

तथा शतमुखो नाम धात्रा सृष्टो महासुरः येन वर्षशतं साग्रमात्ममांसैर्हुतोऽनलः ८३ तं प्राह भगवांस्तुष्टः किं करोमीति शंकरः तं वै शतमु-
खः प्राह योगो भवतु मेऽद्भुतः ८४ बलं च दैवतश्रेष्ठ शाश्वतं संप्रयच्छ मे तथेति भगवानाह तस्य तद्वचनं प्रभुः स्वायंभुवः क्रतुश्चापि
पुत्रार्थमभवत्पुरा ८५ आविश्य योगेनात्मानं त्रीणि वर्षशतान्यपि तस्य चोपददौ पुत्रान्सहस्रं क्रतुसंमितान् ८६ योगेश्वरं देवगीतं
वेत्थ कृष्ण न संशयः याज्ञवल्क्य इति ख्यात ऋषिः परमधार्मिकः ८७ आराध्य स महादेवं प्राप्तवानतुलं यशः वेदव्यासश्च योगा-
त्मा पराशरसुतो मुनिः सोऽपि शंकरमाराध्य प्राप्तवानतुलं यशः वालखिल्या मघवता ह्यवज्ञाताः पुरा किल ८९ तैः क्रुद्धैर्भगव-
ान्रुद्रस्तपसा तोषितो ह्यभूत् तांश्चापि दैवतश्रेष्ठः प्राह प्रीतो जगत्पतिः ९० सुपर्णं सोमहर्तारं तपसोत्पादयिष्यथ महादेव-
स्य रोषाच्चापो नष्टाः पुराभवन् ९१ तांश्च सप्तकपालेन देवेनान्याः प्रवर्तिताः ततः पानीयमभवत्प्रसन्ने त्र्यंबके भुवि ९२
अत्रेर्भार्यापि भर्तारं संत्यज्य ब्रह्मवादिनी नाहं तस्य मुनेर्भूयो वशगा स्यां कथंचन ९३ इत्युक्त्वा सा महादेवमगच्छच्छरणं किल
निराहारा भयादत्रेस्त्रीणि वर्षशतान्यपि ९४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ः ९१ सप्तकपालेन त्र्यंबकदैवत्येनेहेतरेन देवेः सप्तकपालेन रुद्रमिष्ट्वा आपो निर्मिता इत्यर्थः देवेनेति पाठे रुद्रेण ९२ अत्रेरिति यद्यपि स्त्रियो महादेवं प्राप्य कृतार्था
भवंतीति भावः ९४ ॥ ॥ ॥ ॥

९० ॥ म ॥ कृत ॥ राम०
२९

मुसलेषु अयोयेषु काष्ठकीलेषु आपोयेषु मुसलं मन्नमितिविश्वलोचनः ९४ विनेति चरुदः चरोर्ईवः मंडइतियावत चरुशब्दः सर्वात द्रवतेरप्योपि दृश्यन इति ८न

त्वद्वशेन मुशले चैव वसादार्थं भविष्यसि तामब्रवीद्वसन्देवो भविता वै सुतस्तव ९५ विना भक्ष्यं चितश्चेराम विष्यति न संशयः वंशे त
वै वनाम्ना तु ख्यातिं यास्यति चेप्सितां ९६ विकर्णोऽस्य महादेवं तथा भक्तः सुरावहं प्रसाद्य भगवान्सिद्धिं प्राप्स्यवान्मधुसूदन
९७ शाकल्यः शंसितात्मा वै नव वर्षशतान्यपि आराधयामास भवं मनोयज्ञेन केशव ९८ तं चाह भगवान्सिद्धिं ग्रन्थकृत्तुष्टोऽग्रं
थकारो भविष्यसि वत्साक्षय्याचते कीर्तिस्त्रैलोक्ये वै भविष्यति ९९ अक्षय्यं च कुलं ते द्य महर्षिभिरलंकृतं भविष्यति
द्विजश्रेष्ठः सूत्रकर्ता सुतस्तव १०० सावर्णिश्चापि विख्यात ऋषिरासीत्कृते युगे इह तेन तपस्तप्तं षष्टिं वर्षशतान्यथ १०१ त
माह भगवान्रुद्रः साक्षात्तुष्टोऽस्मि तेऽनघ ग्रन्थकृल्लोकविख्यातो भविता स्यजरामरः १०२ शक्रेण तु पुरा देवो वाराण
स्यां जनार्दनः आराधितोऽभूद्भक्तेन दिग्वासा भस्मगुण्ठितः १०३ आराध्य स महादेवं देवराज्यमवाप्तवान नारदेन तु भक्त्यासौ

त्रीरं विनापि चरुद्रवपानमात्रेणनवस्त्रो भविष्यतीत्यर्थः तच्चैवनाशाद्यनस्त्वति ९६ ९७ ९८ ९९ १०४ ॥ ॥

रा० ३० तस्यतुष्टोमहादेवोजगौदेवगुरुर्गुरुः तेजसातपसाकीर्त्यात्वत्समोनभविष्यति ५ गीतेनवादितव्येननित्यंमामनुयास्यसि
मयापिचयथादृष्टोदेवदेवः पुराविभो ६ साक्षात्पशुपतिस्तातनत्वापिस्मरणमाधव यदर्थंचमयादेवः प्रयतेनतथाविभो ७
प्रबोधितोमहातेजास्तच्चापिस्मरणविस्तरं यदवाप्तंचमेपूर्वंदेवदेवान्महेश्वरात् ८ तत्सर्वंनिखिलेनाद्यकथयिष्यामितेनघ पुरा
कृतयुगेतातऋषिरासीन्महायशाः ९ व्याघ्रपादइतिख्यातोवेदवेदांगपारगः तस्याहमभवंपुत्रोधौम्यश्चापिममानुजः १० क
स्यचित्त्वथकालस्यधौम्येनसहमाधव आगच्छमाश्रमंक्रीडन्मुनीनांभावितात्मनां ११ तत्रापिचमयादृष्टादुह्यमानापयस्वि
नी लक्षितंचमयाक्षीरंस्वादुतोह्यमृतोपमं १२ ततोहमब्रुवंबाल्याज्जननीमात्मनस्तथा क्षीरौदनसमायुक्तंभोजनंहिप्र
यच्छमे १३ अभावाच्चैवदुग्धस्यदुःखिताजननीतदा ततः पिष्टंसमालोड्यतोयेनसहमाधव १४ आवयोः क्षीरमित्येव
पानार्थंसमुपानयत् अथगव्यंपयस्तातकदाचित्प्राशितंमया १५ पित्राहंयज्ञकालेहिनीतोज्ञातिकुलंमहत् तत्रसा
क्षरतेदेवीदिव्यागौः सुरनंदिनी १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० ३०

२० पावनानां पवनाशिनां वनाशानां अन्नकाराणां २३ प्रपद्यं पन्नो भव २८ दुर्विज्ञेयः शास्त्रतोपि ज्ञातुमशक्यः दुराधारः शास्त्रात् ज्ञानीमपि मनसि धर्तुमशक्यः दुराबाधः घि

तस्माहं तत्पयः पीत्वा रसेनत्वमृतोपमं ज्ञात्वा क्षीरगुणांश्चैव उपलभ्य हि संभवं १६ सच पिष्टरसस्तात नमे प्रीतिमुपावहत् ततो हमब्रुवं बाल्या
ज्जननीमात्मनस्तदा १६ नेदं क्षीरोदनं मातर्यत्त्वमे दत्तवत्यसि ततो मामब्रवीन्माता दुःखशोकसमन्विता पुत्रस्नेहात्परिष्वज्य मूर्ध्नि चाघ्राय मा
धव १८ कुतः क्षीरोदनं वत्स मुनीनां भावितात्मनां वने निवसतां नित्यं कंदमूलफलाशिनां १९ आस्थितानां नदीं दिव्यां वालखिल्यैर्निषेवि
तां २१ कुतः क्षीरं वनस्थानां मुनीनां गिरिवासिनां २० पावनानां वनाशानां वनाश्रमनिवासिनां ग्राम्याहारनिवृत्तानामरण्यफलैगि भो ४
नां २१ नास्ति पुत्र यथोरण्ये सुरभीगोत्रवर्जिते नदीगह्वरशैलेषु तीर्थेषु विविधेषु च २२ तपसा जप्यनित्यानां शिवो नः परमा गतिः
अप्रसाद्य विरूपाक्षं वरदं स्थाणुमव्ययं २३ कुतः क्षीरोदनं वत्स सततं वा निवसनानि च तं प्रपद्य सदा वत्स सर्वभावेन शंकरं २४ तत्प्र
सादाच्च कामेभ्यः फलं प्राप्स्यसि पुत्रक जनन्यास्तद्वचः श्रुत्वा तदाप्रभृति शत्रुहन् प्रांजलिः प्रणतो भूत्वा इदमंबामचोदयं को
यमंब महादेवः स कथं च प्रसीदति २६ कुत्र वा वसते देवो द्रष्टव्यो वा कथं च न तुष्यते वा कथं शर्वो रूपं वा तस्य कीदृशं २७ कथं ज्ञे
यः प्रसन्नो वा दर्शयेज्जननी मम एवमुक्ता तदा कृष्ण माता मे सजलवत्सला २८ मूर्ध्न्याघ्राय गोविंद सबाष्पाकुललोचना प्रमार्जती
वगात्राणि मम वै मधुसूदन सैसमालंब्य जननी इदमाह सरोजम २९ अंबोवाच दुर्विज्ञेयो महादेवो दुराधारो दुरंतकः दुराबाधश्च दुर्ग्राह्यो
दुर्दृश्यो ह्यकृतात्मभिः ३०

यमारोपिलय [illegible] विज्ञेयादिविघ्नैः संकटयतीति दुरंतकः दुष्टानि बंधकानि यस्मिन् ना विघ्नाभावेपि दुर्ग्राह्यः दिव्यविषयवैवश्येन परवैराग्याभावात् सत्यपि वैराग्ये दुर्दृश्यः आ
त्मनीव प्रकृतावपि चेतसो लयस्य संभवात् ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एवंनिर्विशेषस्वरूपस्यदुर्ज्ञेयत्वमुक्त्वासविशेषमेवरूपमाहयस्यरूपाण्यनेकानीत्यादिना ३४ दिवौकसोदेवाः अनुग्रहार्थमेवनीरूपस्यविरूपधारणंनतत्त्वतः ३५ ब्रह्मादि

यस्यरूपाण्यनेकानिप्रवदंतिमनीषिणः स्थानानिचविचित्राणिप्रमाणाद्याप्यनेकशः ३१ कोहितत्त्वेनतद्द्रष्टुंशक्तस्यचरितंशुभं कृ
तवान्यानिरूपाणिदेवदेवः पुराकिल क्रीडतेचतथाशर्वः प्रसीदतितथाचवै ३२ हृदिस्थः सर्वभूतानांविश्वरूपोमहेश्वरः भक्ता
नामनुकंपार्थंदर्शनंचयथाश्रुतं ३३ मुनीनांब्रुवतांदिव्यमीशानचरितंशुभं कृतवान्यानिरूपाणिकथितानिदिवौकसैः ३४
अनुग्रहार्थंविप्राणांशृणुवत्ससमासतः तानितेकीर्तयिष्यामियन्मांत्वंपरिपृच्छसि ३५ भवउवाच ब्रह्मविष्णुसुरेंद्राणांरुद्रादि
त्याश्विनामपि विश्वेषामपिदेवानांवपुर्धारयतेभवः ३६ नराणांदेवनारीणांतथाप्रेतपिशाचयोः किरातशवराणांचजल
जानामनेकशः ३७ करोतिभगवान्रूपमरण्यशवराण्यपि कूर्मोमत्स्यस्तथाशंखः प्रवालांकुरभूषणः ३८ यक्षराक्षससर्पा
णांदैत्यदानवयोरपि वपुर्धारयतेदेवोभूयश्चबिलवासिनां ३९ व्याघ्रसिंहमृगाणांचतरक्ष्वृक्षपतत्रिणां उलूकश्वशृगाला
नांरूपाणिकुरुतेपिच ४० हंसकाकमयूराणांकृकलासकसारसां रूपाणिचबलाकानांगृध्रचक्रांगयोरपि ४१ करोति
वासरूपाणिधारयत्यपिपर्वतं गोरूपंचमहादेवोहस्त्यश्वोष्ट्राकृतिः ४२ छागशार्दूलरूपश्चअनेकमृगरूपधृक् अंडजा
नांचदिव्यानांवपुर्धारयतेभवः ४३ दंडीछत्रीचकुंडीचद्विजानांवारणस्तथा षण्मुखोवैबहुशीर्षकः ४४ ॥ ॥ ॥ ॥

निकामस्यैवरूपमित्याहब्रह्मेत्यादिना ३७ कूर्मोमत्स्यइतिअवतारान्तराणामुपलक्षणं प्रवालांकुरभूषणोवसंतः तेनकालोप्ययमेवेत्यर्थः ४४ ॥ ॥ ॥ एम

४९ नंदते स्नाने दयते कुप्यते कोयं करोति मित्रामित्ररूपेणाप्ययसेवा नग्नश्चानि चेस्वपीः ५० भूधरः शेषनागः ५६ महाशिवो महालिंगः ५७ सर्ववासकः सर्वसा

अनेककरिपादश्च अनेकोदरवक्त्रकः अनेकपाणिपार्श्वश्च अनेकगणसंवृतः ४५ ऋषिगंधर्वरूपश्च सिद्धचारणरूपधृक् भस्म
पांडुरगात्रश्च चंद्रार्द्धकृतभूषणः ४६ अनेकरावसंघुष्टश्चानेकस्तुतिसंस्कृतः सर्वभूतांतकः सर्वः सर्वलोकप्रतिष्ठितः ४७ सर्वलोकां
तरात्मा च सर्वगः सर्ववाद्यपि सर्वज्ञ भगवान् ज्ञेयो हृदिस्थः सर्वदेहिनां ४८ यो हि यं कामयेत्कामं यस्मिन्नर्थेर्च्यते पुनः तत्सर्वं वेत्ति देवेशस्तं
प्रपद्य यदीच्छसि ४९ नंदते कुप्यते चापि तथा हुंकारयत्यपि चक्री शूली गदापाणिर्मुशली खड्गपट्टिशी भूधरो नागमौंजीच नागकुंडल
कुंडली नागयज्ञोपवीती च नागचर्मोत्तरच्छदः ५१ हसते गायते चैव नृत्यते च मनोहरं वादयत्यपि वाद्यानि विचित्राणि गणैर्युतः ५२
वल्गते जृंभते चैव रुदते [illegible] रोदयत्यपि उन्मत्तमत्तरूपं च भाषते चापि सुस्वरः ५३ अतीव हसते रौद्रस्त्रासय[illegible]नयनैर्जनं जागर्ति चैव
स्वपिति जृंभते च यथासुखं ५४ जपते जप्यते चैव तपते तप्यते पुनः ददाति प्रतिगृह्णाति युंजते ध्यायतेपि च ५५ वेदीमध्ये तथा यूपे गोष्ठम[illegible]
ध्ये हुताशने दृश्यते दृश्यते चापि बालो वृद्धो युवा तथा ५६ क्रीडते ऋषिकन्याभिर्ऋषिपत्नीभिरेव च ऊर्द्ध्वकेशो महाशेफो नग्नो विकृ
तलोचनः ५७ गौरः श्यामस्तथा कृष्णः पांडुरो धूम्रलोहितः विकृताक्षो विशालाक्षो दिग्वासाः सर्ववासकः ५८ ॥ ॥ ॥
स्यात्

सकः ५८ ५८ ॥ ॥ राम

शि० ३२

अरूपस्य निष्कलस्य आद्यरूपस्य मायाविनः अतिरूपस्य नानाकार्यकारस्याद्यरूपिणो हिरण्यगर्भस्य अनाद्यं वारणशून्यं अजस्य अंतं को वेद न कोपीत्यर्थः तस्य ना
शकाभावादंतो नास्तीत्यर्थः ५८ अपमेवप्रत्यगात्मेत्याह हृदीति अत्र हृदादिशब्दैः क्रमेणान्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयैः कोशाश्च्यंते योगश्चित्तवृत्ति
थिरखद्वानात्मा आनंदमयः सस्वयोगसंज्ञितो योगी त्यर्थी हृत्वयदार्थ इत्यर्थः ध्यानं योगस्तत्परं शुद्धत्वंयदार्थो विसानं महेश्वरमायावीनत्पदार्थः भावेन सत्स्न

अरूपस्याघरूपस्य अतिरूपाद्यरूपिणाः अनाद्यंतमजस्यांतं वेत्स्यते कोस्य तत्त्वतः ५९ हृदि प्राणा मनो जीवो योगात्मा योगसं
ज्ञितः ध्यानं तत्परमार्थं च भावग्राह्यो महेश्वरः ६० वादको गायनश्चैव सहस्त्रशतलोचनः एकवक्त्रो द्विजिह्वश्च त्रिवक्त्रोनेकवक्त्रकः
६१ तद्भक्तस्तद्गतो नित्यं तन्निष्ठस्तत्परायणाः भज पुत्र महादेवं ततः प्राप्स्यसि चेप्सितं ६२ जनन्या लहवः श्रुत्वा तदा प्रभृति शत्रुहन
मम भक्तिर्महादेवे नैष्ठिकी समपद्यत ६३ ततोहं तप आस्थाय तोषयामास शंकरं एकं वर्षसहस्रं तु वामांगुष्ठाग्रविष्टितः ६४ एकं व
र्षशतं चैव फलाहारस्ततो भवं द्वितीयं शीर्णपर्णाशी तृतीयं चांबुभोजनः ६५ एमएमएमएमएमएमएमएमएमएमएमएमएमएमएमएम

यावितो ह्याख्यायात्यः किंरूपत्वेनेत्याह आत्मा परस्वरूप इत्यर्थः एतेनायमात्मा ब्रह्मेति महावाक्यार्थो दर्शितः ६० ब्रह्मदाशा ब्रह्मदासा इत्यादिश्रुतेरर्थमाह वादक इ
ति वादकादिः सर्वोपि जीवो ब्रह्मैवेत्यर्थः एकवक्त्रः आनंदभुक्चेतोमुखः प्राज्ञस्तृतीयः पाद इत्यर्थः द्विवक्त्रः लिंगदेहो जीवश्चेति द्विवक्त्रो स्वस्वग्राहके पस शि०
सतेजसः त्रिवक्त्रः स्थूलदेहे न सांद्रैश्वर्वैहे चेति त्रीणि वक्त्राण्यस्य समस्तविश्वः अनेकवक्त्रको विराट् स एव सहस्रशतानि लक्षं अनंतं मिति यावत् तावंति लोचनानि य ३२

६६ एकभक्तः सुरव्योमभक्तः ७२ अभवं संधिरार्थः ७५ पशुपतिवचनादित्यादिर्यन्मस तात्पर्यमपरमकारणास्य भगवतो महादेवस्यानुग्रहे सति यज्ञो निशार्थपि भवं नास्ति यथा

शतानि सप्त चैवाहं वायुभक्षस्तदाभवं एवं वर्षसहस्रं तु दिव्यमाराधितो मया ६६ ततस्तुष्टो महादेवः सर्वलोकेश्वरः प्रभुः एकभक्त इति ज्ञात्वा
जिज्ञासां कुरुते तदा ६७ शक्ररूपं स कृत्वा तु सर्वैर्देवगणैर्वृतः सहस्राक्षस्तदा भूत्वा वज्रपाणिर्महायशाः ६८ सुधावदातं रक्ताक्षं स्तब्धकर्णं म
दोत्कटं आवेष्टितकरं घोरं चतुर्दंष्ट्रं महागजं ६९ समास्थितः स भगवान्दीप्यमानः स्वतेजसा आजगाम किरीटी तु हारकेयूरभूषितः ७०
पांडुरेणातपत्रेण ध्रियमाणेन मूर्द्धनि सेव्यमानोऽप्सरोभिश्च दिव्यगंधर्वनादितैः ७१ ततो मामाह देवेंद्रस्तुष्टस्तेऽहं द्विजोत्तम वरं वृणीष्व मत्तस्त्वं
यत्ते मनसि वर्त्तते ७२ शक्रस्य तु वचः श्रुत्वा नाहं प्रीतमनाभवं अब्रुवं च तदा तुष्टो देवराजमिदं वचः ७३ नाहं त्वत्तो वरं कांक्षे नान्यस्मादपि देव
तात महादेवादृते सौम्य सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ७४ सत्यं सत्यं हि नः शक्र वाक्यमेतत्सुनिश्चितं न यन्महेश्वरं मुक्त्वा कथान्या मम रोचते ७५ पशुपति
वचनाद्भवामि सद्यः कृमिरथवा तरुरप्यनेकशाखः अपशुपतिवरप्रसादजा मे त्रिभुवनराज्यविभूतिरप्यनिष्टा ७६ जन्म श्वपाककमध्येऽपि मे
ऽस्तु हरचरणवंदनरतस्य ७७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

काकस्पभुजंगस्य रुद्रेणात्र संबंधं न च प्रायेणादत्ते त्रैलोक्यराज्यमपि महामयजनकं यथानुकंपस्येति ७७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रा॰न॰ मावामैवभवानिभयासं ८० अनार्जवंवंकंकलियुगं ८६ असारंनास्तिसारोपमाद्न्यः केवलानंदइत्यर्थीर्त ८८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

३३

भावानीश्वरभक्तोभवानिभवनेपिशक्तस्य वर्षंवुभुजोपिसत्तोनरस्यदुःखक्षयः कुतस्तस्य ७८ भवतिहिसरासरगुरौपसनविश्वे
श्वरेभक्तिः अलमन्याभिस्तेषांकथाभिरप्यन्यधर्मयुक्ताभिः ७९ येषांनक्षणमपिहृचितोहरचरणास्मरणाविछेदः हरचरणानि
रतमतिनाभवितव्यमनार्जवंयुगंप्राप्य संसारभयंनभवतिहरभक्तिरसायनंपीत्वा ८१ दिवसंदिवसार्द्धंवामुहूर्तंवाक्षणंलवं नयस्य
लुब्धप्रसादस्यभक्तिर्भवतिशंकरे ८२ अपिकीटः पतंगोवाभवेयंशंकराज्ञया नतुशक्रत्वयादत्तंत्रैलोक्यमपिकामये ८३ श्वापि
महेश्वरवचनाद्भवामिसहितः परकामः त्रिदशगणराज्यमपिखलुनेछाम्यमहेश्वराज्ञप्तं ८४ ननाकपृष्ठंनचदेवराज्यंनब्रह्मलोकंनच
निष्कलत्वं नसर्वकामानखिलान्वृणोमिहरस्यदासत्वमहंवृणोमि ८५ यावच्छशांकधवलामलबद्धमौलिर्नप्रीयतेपशुपतिर्भगवान्म
मेशः तावज्जरामरणजन्मशताभिघातैर्दुःखानिदेहविहितानिसमुद्वहामि ८६ दिवसकरशशांकवह्निदीप्तंत्रिभुवनसारमपारमाद्यमे
कं अजरममरमप्रसाद्यरुद्रंजगतिपुमानिहकोलभेतशांतिं ८७ यदिनामजन्मभूयोभवतिमदीयैः पुनर्दोषैः तस्मिंस्तस्मिन्जन्मनि
भ१
भवेभवेन्मेक्षयाभक्तिः ८८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम॰

३३

करोति ईशे ईशस्सम्भवने सन्नायां को हेतुः का युक्तिः ईशस्त्वेव प्रमाणं नान्योऽस्तीत्यर्थः तत्र हेतुः कारणकारणोऽसि इति कारणं हि कलशस्य कपालकुलालादिवत् जगतो परमाणु
ते महेश्वरादिकं वा त्रिगुणात्मकं प्रधानं वा ह्रीशादिवज्जगत्कारणपरिणाममात्रेण नादृशकार्यद्वारानुमानं शक्यं कारणकारणं तन्न क्वचित्प्रसिद्धं नापि कल्पयितुं शक्यं कारण
कल्पनयैव त्र्यधीपतिपरिहृयादिति भावः पुनः शङ्को वा कपालेकारस्स समोपस्यार्थं भवने इति भावेत्याह येन यतो हेतोः शर्वान्तस्थाणाति हि न क्षिप्रलयकाले कृत्स्नं संहरति
तस्मात्त्वं वरं कांक्षसि तस्मात्तदा होप शांतेव वह्निमिव संहर्त्तारं वरार्थमाराधयन्नस्तोसीति भावः ८९ एतदुपपत्त्युपमन्युः सदसदिति प्रवाहानादिलं मीमांसकमतं

शक्र उवाच कः पुनर्भवने हेतुरीशे कारणकारणे येन शर्वादृतेऽन्यस्मात्प्रसादं नाभिकांक्षसि ८९ उपमन्यु
रुवाच सदसद्व्यक्तमव्यक्तं यमाहुर्ब्रह्मवादिनः नित्यमेकमनेकं च वरं तस्माद्वृणीमहे ९० अनादिमध्यप
र्यन्तं ज्ञानैश्वर्यमचिन्तितं आत्मानं परमं यस्माद्वरं तस्माद्वृणीमहे ९१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

असदिति शून्यं माध्यमिकमतं व्यक्तं परमाणवः तार्किकमतं अव्यक्तं प्रधानं सांख्यसंमतं एतत्त्रयं लक्ष्मापि यं यदभिन्नमाहुः नित्यं नित्यं अविनाशि एकं असंहतं परमशिवा
ख्यं अनेकं कार्यकारणात्मकं तस्माद्वरं वृणीमहे अयं भावः यथा बीजशक्तेर्विलसितं अंकुरकांडस्कंधशाखापल्लवपत्रपुष्पफलबीजांतं विनीरः उमाक्षिप्रलयस्थान
तस्य च प्रकृतिरेकाऽनित्यासर्वविशेषशून्यामृतत्र लिमावबीजशक्त्यस्पष्ट्याऽनेकरूपा च भवति एवं शिवाव्यक्तादिकं सर्वबीजादिस्थानीयं यत्र लीयते तत्परमशिवा
ख्यं तत्त्वं कारणं मत्वाऽऽलीति न तदपरं तेनं शक्यमिति ९० चिंतितं चिंतया निर्द्दिष्टं तेनेयं इ शिनं संवताम्भां रहितं स्वरूपमृतमेव ज्ञानैश्वर्यपरमं च आत्मानं यस्मात्तं मातुर्महत्
वरिनो न तस्माद्वरं वृणीमहे इत्यत्र ज्ञानैश्वर्यत्वेनात्मभूतमित्यर्थः ९१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रयोनिः सर्वस्यप्रभवाप्ययोहिभूतानांमितिप्राज्ञस्यैवयोन्यपरपर्यायंवीजत्वमुक्तं तथा चतुर्थपादंसर्वबीजंसर्वोपाध्युपहितमिव पंचदशभिर्विशेष ४

६

स्त न: एतदेवाह ऐश्वर्यमिति बीजंमायाशक्त्यवछिन्नंचैतन्यंतस्माज्जातंसकलंऐश्वर्यं बीजंसंभूतंईशेशितव्यसापेक्षं तत्राप्ययंसंसारप्रवाहविच्छेदात्तत्रतत्एततयस्मात्शिवात
३४ अबीजात्बीजाद्यस्मात्तस्यामासस्थानीयात् अनुत्पादिततस्मादीश्वरयासत्तरीयतरीयइतिश्रुतिप्रसिद्धात्तवरंवृणीमहेतथावश्यतोसर्वेर्येदुद्धायमावद्धेनितिमसष्टिव
त्सरीत्रुपहित्यस्थूलसूक्ष्मकारणोपाधित्वसामान्यात्तयष्टीसमष्टिमंतर्भाव्यविश्वतैजसप्राज्ञानवतस्पदस्यात्मनः त्रीन्यादांत्रिरूपप्राज्ञत्तीयपादंप्रक्रम्यएषसर्वेश्व
रएषसर्वज्ञएषांतर्याम्येषयोनिः पृथग्दर्शयतिश्रुतिः नांतः प्रज्ञंनबहिप्रज्ञंनोभयतः प्रज्ञं नाप्रज्ञं नप्रज्ञानघनं अदृष्टमव्यवहार्यमग्राह्यमलक्षणमचिंत्यमव्य
पदेश्यं एकात्मप्रत्ययसारंप्रपंचोपशमंशिवमद्वैतंचतुर्थंमन्यंतेसआत्मासविज्ञेयइति अत्रतत्चंद्रन्यायेनयदुपहितचैतन्यानिषधुपाधयस्तेषांमध्येनांतः प्रज्ञः

ऐश्वर्यमकलंयस्मादनुत्पादितमव्ययं अबीजाद्बीजसंभूतंवरंतस्माद्वृणीमहे ८१ नमस्तः परमंज्यो
तिस्तमस्तद्विर्तिनांपरं यंज्ञात्वानानुशोचंतिवरंतस्माद्वृणीमहे ८२ ॥ ॥ ॥ ॥

मितिसमष्टिसूक्ष्मोपाध्युपहितसूत्रात्मनोनिरासः नबहिः प्रज्ञमितिविराजः नोभयतः प्रज्ञमित्यात्मनोनिष्कलत्वसकलत्वंचज्ञानतईश्वरस्यनप्रज्ञमितिविशेषविज्ञानवतो
विश्वस्यनाप्रज्ञमितिसमष्टिप्रज्ञभिन्नत्वेपितत्सदृशस्य अज्ञस्यचैतस्यनप्रज्ञानमितिप्राज्ञस्यतथाअदृष्टमितिशिरःपाणपादिलक्षणवतोविश्वोपाधेः अचिंत्यमितिचिंतन
मात्रनिर्वृतस्यतेजसोपाधेः अव्यपदेश्यमितिअहमस्मइतिव्यपदेशार्हस्यतानस्यप्राज्ञोपाधेश्चनिरासः एकात्मप्रत्ययसारमितिप्रणामुपहितानां प्रपंचोपशममि
तिप्रस्थानामुपाधीनां अद्वैतमितिसर्वेषांनिरासः शिवंसर्वेवाधावधिभूतमानंदमानंदमात्रंपरिशिनष्टितस्मायुक्तमुक्तसकलमैश्वर्यंअबीजाद्बुत्पादितंबीजसं
भूतंचेति तस्मात्कारणात्सशिवस्यसत्वेयुक्तिः श्रुतिश्चप्रमाणमस्तीतिभावः ८३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
सर्वेंद्रियग्राह्यस्यविराडुपाधेः अव्यवहार्यमितिवाचिकव्यवहारार्हस्यसूत्रोपाधेः अग्राह्यमितियोगिग्राह्यस्यईश्वरोपाधेः अलक्षणमिति ४ ३४

पे १

एवमीशस्य कारणाकारणत्वं निरूप्य इदानीं कारणत्वं कार्यत्वं च निरूपयति भूतभावनेत्यादिना भूतानां खादीनां जीवानां च भावनं स्वनं भावममिप्रावं तं सर्वेशं किंचेत
र्थः ९४ यस्य नस्तर्कैरीशस्य नायां को हेतुरिति तत्राह हेत्विति कारणात्मापि श्रुतिं विनायुक्तिमात्रेण न सिद्ध्यति किं पुनः कारणाकारणमित्याशयः सांख्ययोगयोः स
म्यगालोचनं सांख्यं हृति निरोधो योगः तयोरर्थः एवमात्मानमिति वर्णलोप आर्षः ना प्रयोजनं तत्त्वसाक्षात्कारस्तत्प्रदं अतएव उपास्यं ९५ सर्वैवतत्वैव
आत्मानं जीवानामंतरात्मानमित्यर्थः मद्बुधात्मानमिति वर्णलोप आर्षः ज्ञानमेव वा घातिपदिकं ९६ यत्र वक्तमतत्त्वानीयं तं देवं आकाशं वीत्रमतमथा

भूतभावनभावज्ञं सर्वभूतानिभावनं सर्वगं सर्वदेवंच वरं यामि पुरंदर ९४ हेतुवादैर्विनिर्मुक्तं सांख्ययोगार्थदं परंय
मुपासंतितत्त्वज्ञा वरं तस्मा वृणीमहे ९५ मघवन्मधवात्मानं यं वदंति सुरेश्वरं सर्वभूतगुरुं देवं वरं तस्माद्वृणीमहे ९६
यत्सर्वमसृजद्देवं ब्रह्माणं लोकभावनं अंडमाकाशमापूर्ण्यं वरं तस्माद्वृणीमहे ९७ अग्निरापोनिलः पृथ्वी खं च बुद्धि
श्च मनो महान् स्रष्टा चैषां भवेद्योन्यो ब्रूहि कः परमेश्वरात् ९८ मनो मतिरहंकारस्तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ब्रूहि चैषां भ
वेच्छक्र कोन्योस्ति परमं शिवात् ९९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ततं आसर्वस्य सत्तया व्याप्य तद्धारयां च भौतिकं अंडं ब्रह्मांडं सृष्ट्वा तदंतर्ब्रह्माणमसृजदित्यन्वयः ९७ अंडसृष्टिक्रममेवाह अग्निरिति अग्न्यादिशब्दैरत्र पंचतन्मात्राणि शब्द
तन्मात्रादीनि सूक्ष्मभूतान्युच्यंते बुद्धिरित्यहंकारः मनः समष्टिव्यक्तं एषां अंडोपादानभूतानां ९८ यत्र मनः शब्देन मध्यन्तमुक्तं तद्देवमहच्छब्देनाम तिरहंकारादिकं च तदे
वेत्यर्थः एषां मनआदीनां परमं परायणं यः भवेत् स शिवादन्यः कोन्योस्तीति योजना यथा बीजशक्त्युपहितान्मृदेवघटः एवमज्ञानशक्त्युपहितः शिव एव सर्वं
अतोत्र ज्ञास्यमदिव सर्वस्य शिव एव परायणमपीतिभावः ९९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ब्रह्मादिष्वपिजगत्कर्तृत्वसिद्धिः शिवप्रसादायत्तैवेत्याहस्रष्टारमिति एतेनभौतिकार्थत्वस्रष्टृत्वमपिशिवेतिदर्शितः २०० भगवतिएकैकगुणप्रधानोपाधीनांब्रह्म
विष्णुरुद्राणांस्रष्टरिसर्वगुणोपाधौतुर्यमूर्त्तौमहेश्वरेऽपियद्गतमैश्वर्यंविद्यतेतदपिमहादेवाद्देवतेनप्राप्तमतः कः तस्मात्परमेश्वरादन्यईश्वरोऽस्तीतिब्रूहितं

स्रष्टारंभुवनस्येहवंद्योऽहपितामहं आराध्यसत्वदेवेशमश्नुतेमहतींश्रियं २०० भगवत्युत्तमैश्वर्यंब्रह्मविष्णुपुरोगमं विद्य
तेवैमहादेवान्नाधिकः परमेश्वरात् १ दैत्यदानवमुख्यानामाधिपत्यारिमर्दनात् कोन्यः शक्नोतिदेवेशाद्दितेः संपादितुंसु
तान् २०२ दिक्कालसूर्यतेजांसिग्रहवाय्विंदुतारकाः विद्धित्वेतेमहादेवान्नाधिकः परमेश्वरात् अथोत्पत्तौविनाशेवायज्ञ
स्यत्रिपुरस्यवा दैत्यदानवमुख्यानामाधिपत्यारिमर्दिनः किंवात्रबहुभिः सूक्तैर्हेतुवादैः पुरंदर सहस्रनयनंदृष्ट्वात्वा
मेवहरसत्तमः ४ पूजितंसिद्धगंधर्वैर्देवैश्चऋषिभिस्तथा देवदेवप्रसादेनतत्सर्वंकुशिकोत्तम ५ ॥ ॥ ॥

कोऽप्यस्तीतिभावः २०१ दितेः सुतान्हिरण्याक्षादीनसंपादितुंसैश्वर्येणायोजयितुंदिग्गादीनांत्स्यादीनांवयत्परमीशानुग्रहसामर्थ्यंतत्सर्वमीश्वरापन्नमेवेतिभावः २
यज्ञत्रिपुरयोरुत्पत्तौविनाशेचतथादैत्यादीनामुपरिआधिपत्यमर्पयतित्वाच्चारिमर्दनः परमेश्वरादन्यः कोऽस्तीतिपूर्वेणान्वयः ३ किंचेति देवप्रसादात्देवैः
पूजितंत्वांदृष्ट्वाबहुभिः सूक्तैः किमितिहृद्योसंबंधः ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अयत्नेति एषु लोकेषु सर्वगस्य व्यापकस्य इदमात्मकं व्याप्यं कृत्स्नं दृश्यं चेतनाचेतनादि सजीवं निर्जीवं आदिपदात्परोक्षं स्वर्गादि अहमर्थश्च देहेन्द्रियादिः एतत्सर्वं भोग्यं
महेश्वरात् महेश्वरानुग्रहात् अयत्नमुक्तकेशाय यत्नीवयत्नीवार्थेन सयोगाय भवतीति विद्धि हे शक्र अयत्न अप्रयत्नं यथा स्यात्तथा मुक्तः म्लानि तिरोहितत्वेन स्वमुक्तत्वं यस्य
इत्यर्थः स वा असौ केशश्च केशः शिवोशः इति अयत्नमुक्तकेशः पलितं चिह्नोपयः कश्चन नजेतः । शिवादेकत्वयोगेनात्मोभवदादि इत्यस्य इति भावः ६ एषु इति पदं व्या
चष्टे भुवाद्येषु इति भूरादिषु इति द्रष्टव्यं तेन भूर्भुवः स्वर्महश्शहिता लोकाः भूरिति या अपलोक इत्यादि श्रुतिप्रसिद्धाः तथा आलोकाः भूरिति वा अग्निः भूरिति वा इदं वा इत्या

अयत्नमुक्तकेशाय सर्वगस्येदमात्मकं चेतनाचेतनाद्येषु शक्र विद्धि महेश्वरात् ६ भुवाद्येषु
महान्तेषु लोकालोकान्तरेषु च द्वीपस्थाने च मेरोश्च विभवेष्वन्तरेषु च ७ भगवन्मघवन्देवं वदन्तेन तत्त्व
दर्शिनः यदि देवासुराः शक्र पश्यन्त्यस्मां भवाकृतिं ८ किं न गच्छन्ति शरणां मर्दिताश्चासुरैः सुराः
अभिघातेषु देवानां सपक्षोरगराक्षसां ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दिष्विति प्रसिद्धाः तथा अन्तराः भूरिति वै प्रागारस्माघाः स्वर्वेदं द्वय ज्ञातु ज्ञातास्तेषु विभवेषु दिव्यदेशेषु । अथ यदतः परो दिवो ज्योतिर्दीप्यते विश्वतः पृष्ठेषु सर्वतः पृष्ठे
षु सर्वतः श्रेष्ठेषु उत्तमेषूत्तमेषु लोकेष्विति श्रुतं ज्योतिः शङ्कितं देवं वदन्तेन तत्त्वदर्शिनो वैदिका इत्यर्थः सार्द्धश्लोकः ७ भवाकृतिं भवतुल्यां मूर्तिं शरणां तामेवेति शेषः ८
अभिघातेषु [illegible] युद्धेषु अन्योन्यं विनाशवत्स्वैश्वर्यं नास्ति किं तु विनाशरवास्तीत्यर्थः अतः स्वस्थाने वो मिलक्ष्य भवदैश्वर्यदो भवतीति भावः ९ ॥ ॥

वरदानसहितो ऽवघातो विमर्द्दनं तस्मै समर्थ इति शेषः ११ हरेति रुद्रस्य रेतो वह्नौ स्कन्नं तेन वह्निरीक्षितं सत कनकत्वं प्राप्तमिति पुराणांतरस्था कथा सूचिता १२ दि

परस्परविनाशेषु स्वस्थानेश्वर्य्यदोभवः अंधकस्यार्थे कस्यादुंदुभेर्म्महिषस्य च १० यद्वेंद्रवलरक्षः सनिवातकवचेषु च वरदाना
वघातायवूहिकोन्यो महेश्वरात् ११ सुरासुरगुरोर्वक्त्रे कस्यरेतः पुराहुतं कस्यवान्यस्यरेतस्तेघेन हैमो गिरिः कृतः १२ दि
ग्वाससाकीर्त्यते कोन्यो लोके कस्मादूर्ध्वरेतसः कस्य वार्द्ध स्थिता कांता अनंगः केन निर्जितः १३ ब्रूहीद्रपरमंस्थानं कस्य देवैः प्रश
स्यते श्मशाने कस्य क्रीडार्थं नृत्ये वा को भिभाष्यते १४ कस्यैश्वर्यं समानश्च भूतैः को वापि क्रीडते कस्य तुल्यबलादेवगणाश्चै
श्वर्यदर्प्पिताः १४ ध्रुष्यते स्यबलं स्थानं कस्य त्रैलोक्यपूजितं वर्षते तपते कोन्यो ज्वलते तेजसा च कः १५ कस्मादौषधिसम्पत्तिः
कोवाधारयते वसु प्रकामं क्रीडते को वा त्रैलोक्ये सचराचरे १६ ज्ञानसिद्धिक्रियायोगैः सेव्यमानश्च योगिभिः ऋषिगंधर्व
सिद्धैश्च विहितं कारणं हरेः १७ कर्मयज्ञक्रियायोगैः सेव्यमानः सुरासुरैः नित्यं कर्म्मफलैर्हीनं तमहं कारणं वदे स्थूलसू
क्ष्ममनोपममग्राह्यं गुणगोचरं गुणहीनं गुणाध्यक्षं परं माहेश्वरं पदं १८ ॥ ॥ ॥

ग्वासा इति विग्रहवत्त्वोपि शिवस्य कल्पितं निरूपमं किमुक्तो विग्रहस्येति शेषः ग्रंथतात्पर्यं १३ १३ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०

सिद्धिरूपस्त्वमोः कारणंचलोकालोकान्तकारणं भूतंभव्यंभविष्यंचजनकंसर्व्वकारणं २० अक्षरंक्षरमव्यक्तंविद्याविद्येकृताकृते धर्माधर्म्मौयतःशक्र
तमहंकारणंवदे २१ यत्पश्यसिहदेवेंद्ररूपस्यलिंगमभगाङ्कितं देवदेवस्यरुद्रेणसृष्टिसंहारहेतवा २२ मात्रापूर्व्वममास्थानंकारणंलोककारणं ना
स्तिवेशात्परंशक्रतत्परपश्यदीक्षसि २३ यस्माज्ज्ञानतत्त्वेनस्मरेशविदितंसंयोगालिंगोद्भवं त्रैलोक्यंसविकारनिर्गुणगणंब्रह्मादिरेतोद्भवं यद्ब्रह्मेंद्रमुकुन्दा
शविष्णुसहितादेवाश्चदैत्यासुरानान्यत्कामसहस्रंकुर्वंतिधियःशंसन्तिपस्मात्परं २४ तंदेवंसचराचरस्यविदितंव्याख्यातवेदोत्तमं कामार्थीवरयामि
संयतमनामोक्षायसद्यःशिवं २० हेतुभिर्व्विकिमन्यैस्तैरीशःकारणकारणं नशुश्रुमंपरस्यस्यलिंगमभ्यर्च्चितंसुरैः कस्यान्यस्यसुरैःसर्व्वैर्लिंगंमुक्त्वाम
हेश्वरं अर्च्यतेर्च्चितपूर्व्वंवाब्रूहियद्यस्तितेश्रुतिः २७ यस्यब्रह्माचविष्णुश्चत्वंचापिसहदैवतैः अर्च्चयध्वंसदालिंगंतस्मात्श्रेष्ठतमोहिसः २८ नपद्मां
कानचक्रांकानवज्रांकायतःप्रजा लिंगाङ्काचभगाङ्काचतस्मान्माहेश्वरीप्रजा २९ देव्याःकारणरूपभावजनिताःसर्व्वाभगांकाःस्त्रियोलिंगे
नापिहरस्यसर्व्वपुरुषाःप्रत्यक्षचिह्नीकृताः योन्यत्कारणमीश्वरात्प्रवदतेदेव्याचयन्नांकिता तेंत्रैलोक्येसचराचरेनसपुमानस्त्रोभवेत्दुर्म्मतिः ३०
पुलिंगंसर्व्वमीशानंस्त्रीलिंगंविद्धिवाप्युमाम द्वाभ्यांतनुभ्यांव्याप्तंहिचराचरमिदंजगत ३१ तस्माद्वरमहंकाङ्क्षेनिधनंचापिकौशिक गच्छवात्ति
ष्ठवाशक्रयथेष्टंवलसूदन काममेषवरोमेस्तुशापोवाथमहेशरात नचान्यांदेवतांकाङ्क्षेसर्व्वकामफलामपि ३३ एवमुक्त्वातदेवेंद्रंदुःखा
दाकुलितेंद्रियः नप्रसीदतिमेदेवःकिमेतदितिचिंतयन ३४ अथापश्यंक्षणेनैवतमेवैरावतं ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पुनः हंसकुंदेंदुसदृशं मृणालरजतप्रभं ३५ वृषरूपधरं साक्षात्क्षीरोदमिव सागरं कृष्णपुच्छं महाकायं मधुपिंगललोचनं ३६ वज्रसारम
यैः शृंगैर्निष्टप्तकनकप्रभैः सुतीक्ष्णमृदुरक्ताग्रैरुत्किरन्तमिवावनिं ३७ जांबूनदेन दाम्ना च सर्वतः समलंकृतं सुवक्त्राखुरनासं च सुक
र्णं सुकटीतटं ३८ सुपार्श्वविपुलस्कंधं सुरूपं चारुदर्शनं ककुदं तस्य चाभाति स्कंधमापूर्य धिष्ठितं तुषारगिरिकूटाभं सिताभ्रशिखरोपमं त
मास्थितश्च भगवान्देवदेवः सहोमया ४१ अशोभत महादेवः पौर्णमास्यामिवोडुराट् तस्य तेजोभवो वह्निः समेघः स्तनयित्नुमान् ४२ स
हस्रमिव सूर्याणां सर्वमापूर्य धिष्ठितः ईश्वरः सुमहातेजाः संवर्त्तक इवानलः ४३ युगांते सर्वभूतानां दिधक्षुरिव चोद्यतः तेजसा तु तदा व्या
प्तं दुर्निरीक्ष्यं समंततः ४४ पुनरुद्विग्नहृदयः किमेतदिति चिंतयं मुहूर्त्तमिव तत्तेजो व्याप्य सर्वा दिशो दश ४५ प्रशांतं तत्क्षणे व्यासे देवदेवस्य
मायया अथापश्यं स्थितं स्थाणुं भगवंतं महेश्वरं ४६ नीलकंठं महात्मानमसक्तं तेजसां निधिं अष्टादशभुजं स्थाणुं सर्वाभरणभूषितं ४७
शुक्लांबरधरं देवं शुक्लमाल्यानुलेपनं शुक्लध्वजमनाधृष्यं शुक्लयज्ञोपवीतिनं ४८ गायद्भिर्नृत्यमानैश्च वादयद्भिश्च सर्वशः वृतं पार्श्वचरैर्दिव्यैरा
त्मतुल्यपराक्रमैः बालेंदुमुकुटं पांडु शरच्चंद्रमिवोदितं त्रिभिर्नेत्रैः कृतोद्योतं त्रिभिः सूर्यैरिवोदितैः ५० अशोभतास्य देवस्य माला गात्रे
सितप्रभे जातरूपमयैः पद्मैर्ग्रथिता रत्नभूषिता ५१ मूर्त्तिमंति तथास्त्राणि सर्वतेजोमयानि च मया दृष्टानि गोविंद भवस्यामिततेजसः ५२
इंद्रायुधसवर्णाभं धनुस्तस्य महात्मनः पिनाकमिति विख्यातमभवत्पन्नगो महान् ५३ सप्तशीर्षो महाकायस्तीक्ष्णदंष्ट्रो विषोल्बणः ज्यावेष्टितम
हाग्रीवः स्थितः पुरुषा श्रीरामचंद्रायनमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विग्रहः ५४ शरत्सूर्यसंकाशः कालानलसमद्युतिः एतदस्त्रंमहाघोरंदिव्यंपाशुपतंमहत् ५५ अद्वितीयमनिर्देश्यंसर्वभूतभयावहं स
स्फुलिंगंमहाकायंविसृजन्तमिवानलं ५६ एकपादंमहादंष्ट्रंसहस्राशिरसोदरं सहस्रभुजजिह्वाक्षमुद्गिरन्तमिवानलं ५७ ब्राह्मान्नारा
यणाच्चैंद्रादाग्नेयादपिवारुणात् यद्विशिष्टंमहाबाहोसर्वशस्त्रविघातनं ५८ येनतत्त्रिपुरंदग्ध्वाक्षणाद्भस्मीकृतंपुरा शरेणैकेनगोविन्द
महादेवेनलीलया ५९ निर्द्दहेतत्व यत्कृत्स्नंत्रैलोक्यंसचराचरं महेश्वरभुजोत्सृष्टंनिमेषार्द्धान्नसंशयः नावध्योयस्यलोकेस्मिनब्रह्मवि
ष्णुसुरेष्वपि तद्दहंदृष्टवांस्तत्रआश्चर्यमिदमुत्तमं ६० गुह्यमस्त्रवरंनान्यत्तत्तुल्यमधिकंहिवायत्तच्छूलमितिख्यातंसर्वलोकेषुशूलिनः दारये
त्यन्महींकृत्स्नांशोषयेद्वामहोदधिं संहरेद्वाजगत्कृत्स्नंविशिष्टंशूलपाणिना ६१ यौवनाश्वोहतोयेनमांधातासबलःपुरा चक्रवर्तीम
हातेजास्त्रिलोकविजयीनृपः ६२ महाबलोमहावीर्यःशक्रतुल्यपराक्रमः करस्थेनैवगोविंदलवणस्येहरक्षसः ६३ तच्छूलमतितीक्ष्णाग्रंस
भीमंलोमहर्षणं त्रिशिखांभ्रुकुटींकृत्वातर्जमानमवस्थितं ६४ विधूमंसार्चिषंकृष्णंकालसूर्यमिवोदितं सर्पहस्तमनिर्देश्यंपाशह
स्तमिवान्तकं ६५ दृष्टवानस्मिगोविंदतदस्त्रंरुद्रसन्निधौ परशुस्तीक्ष्णधारश्चदत्तोरामस्ययःपुरा ६६ महादेवेनतुष्टेनक्षत्रियाणां
क्षयंकरः कार्त्तवीर्योहतोयेनचक्रवर्तीमहामृ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दा० ३८

धे ६७ त्रिः सप्तकृत्वः पृथिवी येन निःक्षत्रिया कृता जामदग्न्येन गोविंद रामेणाक्लिष्टकर्मणा ६८ दीप्तधारः सरौद्रास्यः सर्पकंठाग्रधि
ष्ठितः अग्रमवचूलिनो भ्राशेदीप्तवह्निशतो यमः ६९ असंख्येयानि चास्त्राणि तस्य दिव्यानि धीमतः प्राधान्यतो मयैतानि कीर्तितानि तवान
घ ७० सर्वदेवेशतो देवस्तत्र ब्रह्मा लोकपितामहः दिव्यं विमानमास्थाय हंसयुक्तं मनोजवं ७१ वामपार्श्वगतस्तापि तथा नारायणः स्थितः
वैनतेयं समारुह्य शंखचक्रगदाधरः ७२ स्कंदो मयूरमास्थाय स्थितो देव्याः समीपतः शक्तिं घंटे समादाय द्वितीय इव पावकः ७३ पु
रस्ताद्देवदेवस्य नंदि पश्यन्व्यवस्थितः तं शूलं विष्टभ्य तिष्ठंतं द्वितीयमिव शंकरं २४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० ३८

७६ रथंतरज्येष्ठसामन्ती ८३ शुक्लकर्मेहि सारहितो ध्यानादिधर्मी: ८४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्वायंभुवाद्यामनवो भृग्वाद्या ऋषयस्तथा शक्राद्या देवताश्चैव सर्वश्च वसमभ्यगुः ७५ सर्वभूतगणाश्चैव मातरो विविधाः
।स्थिताः ते भिवाद्य महात्मानं परिवार्य समंततः ७६ आस्तुवन्विविधैस्तोत्रैर्महादेवं सुरास्तदा ब्रह्मा भवं तदा स्तुवन्र
थंतरमुदीरयन् ज्येष्ठसाम्ना च देवेशं जगौ नारायणस्तदा ७७ गृणन्ब्रह्म परं शक्रः शतरुद्रियमुत्तमं ब्रह्मा नारायणश्चैव
देवराजश्च कौशिकः ७८ अशोभंत महात्मानस्त्रयस्त्रय इवाग्नयः तेषां मध्यगतो देवो रराज भगवाञ्छिवः ७९ शर
दभ्रविनिर्मुक्तः परिधिस्थ इवांशुमान् अयुतानि च चंद्रार्कानपश्यं दिवि केशव ततो हमस्तुवं देवं विश्वस्य जगतः पति
८० उपमन्युरुवाच नमो देवाधिदेवाय महादेवाय वै नमः शक्ररूपाय शक्राय शक्रवेषधराय च ८१ नमस्ते वज्रहस्ता
य पिंगलायारुणाय च ।पिनाकपाणये नित्यं शंखशूलधराय च ८२ नमस्ते कृष्णवासाय कृष्णकुंचितमूर्द्धजे कृष्णा
जिनोत्तरीयाय कृष्णाष्टमिरताय च ८३ शुक्लवर्णाय शुक्लाय शुक्लांबरधराय च शुक्लभस्मावलिप्ताय शुक्लकर्मरताय च ८४

ह॰ ३७

८७ मिश्रितायमिश्रितपाला ८८ ९० ९१ ९८

नमोस्तुरक्तवर्णायरक्तांबरधरायच रक्तध्वजपताकायरक्तस्रगनुलेपिने ८५ नमोस्तुपीतवर्णायपीतांबरधरायच नमोस्तु
छ्रितछत्रायकिरीटवरधारिणे ८६ अर्द्धहारार्द्धकेयूरअर्द्धकुंडलकर्णिने नमः पवनवेगायनमोदेवायवैनमः ८७ सुरेंद्रा
उमीशाय यमहेंद्रायनमोस्तुते नमःपद्मार्द्धमालायउत्पलैर्मिश्रितायच ८८ अर्द्धचंदनलिप्तायअर्द्धस्रगनुलेपिने नमआदि
त्यवक्त्रायआदित्यनयनायच ८९ नमआदित्यवर्णायआदित्यप्रतिमायचनमः सोमायसौम्यायसौम्यवक्त्रधरायच ९०
सौम्यरूपायमुख्यायसौम्यदंष्ट्राविभूषिणे नमःश्यामायगौरायअर्द्धपीतार्द्धपांडवे ९१ नारीनरशरीरायस्त्रीपुंसाय
नमोस्तुते नमोवृषभवाहायगजेंद्रगमनायच ९२ दुर्गमायनमस्तुभ्यमगम्यागमनायच नमोस्तुगणगीतायगण
वृंदरतायच ९३ गणानुयातमार्गायगणनित्यव्रतायच नमः श्वेताभ्रवर्णायसंध्यारागप्रभायच ९४ अनुद्दिष्टाभि
धानायस्वरूपायनमोस्तुते नमोरक्तांबरवासायरक्तसूत्रधरायच रक्तमालाविचित्रायरक्तांबरधरायच ९५ मणिभूषि
तमूर्द्धायनमश्चंद्रार्द्धभूषिणे विचित्रमणिमूर्द्धायकुसुमाष्टधरायच ९६ नमोऽग्निमुखनेत्रायसहस्रशशिलोचन अ
ग्निरूपायकांतायनमोस्तुगहनायच ९७ खचरायनमस्तुभ्यंगोचराभिरतायच भूचरायभुवनायअनंतायशिवायच ९८

रुम॰ ३७

अधिवासेतत्पुष्पादिवासता मितावामितत यासवात

स प्रतिपन्निर्ह्रानंसत्वंचतद्भयात्मने ९।९ मुकुरेमुकुराय ३०० त्रीणिनेत्राणिरविनेत्राणिलोकपात्रानिर्वाहकानितत्रभिवंदस्तर्पणात्प्रातिनेत्राणियस्यतस्मैत्रिनेत्रनेत्राय

नमोदिग्वाससेनित्यमधिवाससवाससे नमोजगन्निवासायप्रतिपत्तिसुखायच ९।९ नित्यमुद्बद्धमुकुटेमहाकेयूरधारिणे सर्प्पकंठोपहा
रायविचित्राभरणायच ३०० नमस्त्रिनेत्रनेत्रायसहस्रशतलोचने स्त्रीपुंसायनपुंसायनमः सांख्याययोगिने १ शंयोरभिस्रवंतायअथ
र्वायनमोनमः नमः सर्वार्त्तिनाशायनमः शोकहरायच २ नमोमेघनिनादायबहुमायाधरायच बीजक्षेत्राभिपालायस्रष्टारायनमोनमः
नमः सर्वसुरेशायविश्वेशायनमोनमः नमः पवनवेगायनमः पवनरूपिणे ४ नमः कांचनमालायगिरिमालायवैनमः नमः सुरारिमा
लायचंडवेगायवैनमः ५ ब्रह्मशिरोपहर्त्तायमहिषघ्नायवैनमः नमस्त्रिरूपधारायपक्षविध्वंसनायच ६ नमस्त्रिपुरहर्त्तायियज्ञविध्वंसना
यच नमः कामांगनाशायकालदंडधरायच ७ नमः स्कंदविनाशायब्रह्मदंडायवैनमः नमोभवायशर्वायविश्वरूपायवैनमः ८ ईशा
नायभवघ्नायनमोस्त्वंधकघातिने नमोविश्वायमायायचिंत्याचिंत्यायवैनमः त्वंनोगतिश्चश्रेष्ठश्चत्वमेवहृदयंतथा ९ त्वंब्रह्मासर्वदेवानां
रुद्राणांनीललोहितः आत्माचसर्वभूतानांसांख्येपुरुषउच्यते १० ऋषभस्त्वंपवित्राणांयोगिनांनिष्कलः शिवः रहस्यस्त्वमाश्रमिणामीश्वराणां
महेश्वरः ११ कुबेरः सर्वयक्षाणांक्रतूनांविष्णुरुच्यते पर्वतानांभवान्मेरुर्नक्षत्राणांचचंद्रमाः १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ऋ १ भां १

लोचनेलोचनाय १ शंयोर्यज्ञस्याद्भरणकर्त्रीदेवतायाश्चभियाश्चभिस्रवंतायप्रसादरूपाय २ स्रष्टारायब्रह्मणादिकः सृजेत्तारन स्वदेहस्यार्थः ३४ गिरमालायगोरोक्षी
रायराय ५६ हर्त्तायहंत्रे ७८ मायामायाविने ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रा० ४०

यतिः सांख्यस्यानंश्रेष्टः सूक्ष्मतमः ब्रह्मादिवत्सवविभूतिर्विशेषाभिव्यक्तिस्थानं ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ते५ ते४ ता१

वसिष्ठस्त्वमृषीणांच ग्रहाणांसूर्यउच्यते ऐरावतोगजेन्द्राणांचसिंहस्त्वंपरमेश्वरः १३ ग्राम्याणांगोवृषश्चासिभवांल्लोकप्रपूजितः आदित्यानांभ
वान्विष्णुर्वसूनांचैवपावकः १४ पक्षिणांवैनतेयस्त्वमनंतोभुजगेषुच सामवेदश्चवेदानांयजुषांशतरुद्रियं १५ सनत्कुमारोयोगीनांसांख्या
नांकपिलोह्यसि शक्रोसिमरुतांदेवपितॄणांदेवराडसि १६ ब्रह्मलोकश्चलोकानांशैलानांहिमवान्गिरिः वर्णिनांब्राह्मणश्चासि विप्राणांदी
क्षितोद्विजः १७ आदिस्त्वमसिलोकानांसंहर्ताकालएवच यच्चान्यदपिलोकेवैसर्वंतेजोधिकंस्मृतं १८ तत्सर्वंभगवानेवइतिमेनिश्चितामत
िः नमस्तेभगवन्देवनमस्तेभक्तवत्सल १९ योगेश्वरनमस्तेस्तुनमस्तेविश्वसंभव प्रसीदममभक्तस्यदीनस्यकृपणस्यच २० अनैश्वर्येणा
युक्तस्यगतिर्भवसनातन यच्चापराधंकृतवानज्ञात्वापरमेश्वर २१ मद्भक्तइतिदेवेशतत्सर्वंक्षंतुमर्हसि मोहितश्चास्मिदेवेशत्वयारूपविपर्यया
त २२ नार्घ्यंतेनमयादत्तंपाद्यंचापिमहेश्वर एवंस्तुत्वाहमीशानंपाद्यमर्घ्यंचभक्तितः कृतांजलिपुटोभूत्वासर्वंतस्मैन्यवेदयं २३ ततः शीतां
बुसंयुक्तादिव्यगंधसमन्विता पुष्पवृष्टिःशुभातात्रपपातममसूर्द्धनि २४ दुंदुभिश्चततोदिव्यस्ताडितोदेवकिंकरैः ववौचमारुतःपुण्यःशु
चिर्गंधः सुखावहः २५ ततः प्रीतोमहादेवः सपत्नीकोवृषध्वजः अब्रवीत्त्रिदशांस्तत्रहर्षयन्निवमांतदा २६ पश्यध्वंत्रिदशाः सर्वेउप
मन्योर्महात्मनः मयिभक्तिंपरांनित्यमेकंभावादवस्थितां २७ एवमुक्तास्ततस्तस्ततेशूलपाणिना ऊचुः प्रांजलयः सर्वेनमस्कृत्वा
वृषध्वजं २८ भगवन्देवदेवेशलोकनाथजगत्पते लभतांसर्वकामेभ्यः फलंत्वत्तोद्विजोत्तम २९ एवमुक्तस्ततः सर्वैः सुरैर्ब्रह्मादिभि
स्तथा आहमांभगवानीशः प्रहसन्निवशंकरः ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० ४०

२८ कोमे भ्रमः कामानकामयमानानस्त्वर्थिनः ३६ एवं प्रोच्यन्ति मूर्तिं हि पापन अन्तं अनादिमध्ये तं अक्षरं ध्यायकं ज्ञानानं तं देवं इति स्वं प्रकारेण ख्यातं प्रयोगतं विशेषं विशेषं
श्रीभगवानुवाच वत्सोपमन्यो तुष्टोस्मि पश्य मां मुनिपुंगवः ६८ भक्तोसि विप्रर्षे मया जिज्ञासितो ह्यसि अनया चैव भक्त्या ते अत्यर्थं प्रीतवानहं त
स्मात्सर्वान्ददाम्यद्य कामांस्तव यथेप्सितान् ३२ एवमुक्तस्य चैवाथ महादेवेन धीमता हर्षादश्रूण्यवर्तन्त रोमहर्षस्तु जायत ३३ अब्रुवंच
तदा देवं हर्षगद्गदया गिरा जानुभ्यामवनिं गत्वा प्रणम्य च पुनः पुनः ३४ अद्य जातो ह्यहं देव सफलं जन्म चाद्य मे सुरासुरगुरुर्देवो यत्तिष्ठति मम अ
ग्रतः ३५ यन्न पश्यन्ति चाव्यग्रा देवा ह्यमितविक्रमं तमहं दृष्टवान्देवं कोन्यो धन्यतरो मया ३६ एवं ध्यायन्ति विद्वांसः परं तत्वं सनातनं तद्विशे
षमिति ख्यातं यदजं ज्ञानमक्षरं ३७ स एष भगवान्देवः सर्वसत्वादिरव्ययः सर्वतत्वविधानज्ञः प्रधानः पुरुषः परः ३८ योसृजद्दक्षिणादंगा
द्ब्रह्माणं लोकसंभवं वामपार्श्वात्तथा विष्णुं लोकरक्षार्थमीश्वरं ३९ युगान्ते चैव संप्राप्ते रुद्रमीशोसृजत्प्रभुः स रुद्रः संहरन्कृत्स्नं जगत्स्थाव
रजंगमं ४० कालो भूत्वा महातेजाः संवर्तक इवानलः युगान्ते सर्वभूतानि ग्रसन्निव व्यवस्थितः ४१ एष देवो महादेवो जगत्सृष्ट्वा चराचरं कल्पा
न्ते चैव सर्वेषां स्मृतिमाक्षिप्य तिष्ठति ४२ सर्वगः सर्वभूतात्मा सर्वभूतभवोद्भवः आस्ते सर्वगतो नित्यमदृश्यः सर्वदैवतैः ४३ यदि देयो वरो मह्य
यदि तुष्टोसि मे प्रभो भक्तिर्भवतु मे नित्यं त्वयि देव सुरेश्वर ४४ अतीतानागतं चैव वर्तमानं च यद्विभो जानीयामिति मे बुद्धिः प्रसादात्सुरसत्तम ४५
क्षीरौदनं च भुंजीयामक्षय्यं सहबान्धवैः आश्रमे च सदास्माकं सान्निध्यं परमस्तु ते एवमुक्तः स मां प्राह भगवांल्लोकपूजितः महेश्वरो महातेजाश्चराच
रगुरुः शिवः श्रीभगवानुवाच अजरश्चामरश्चैव भव त्वं दुःखवर्जितः यशस्वी तेजसा युक्तो दिव्यज्ञानसमन्वितः क्षीराणामपि गमिष्यसि मत्प्रसादाद्भवि
ष्यसि शीलवान्गुणसंपन्नः सर्वज्ञः प्रियदर्शनः अक्षय्यं यौवनं तेस्तु तेजसा चैवानलोपमं क्षीरोदः सागरश्चैव यत्र यत्रेच्छसि प्रियं तत्र ते भविता का
विशिष्टं देवतान्तरापे ह्ययासमनातनमिति मत्तैरपि नित्यं लब्धवहापेक्ष्या प्रोक्तं ३५ मं सान्निध्यं परं सो निधेः क्षीरौदनं च भुंक्ष्व त्वममृतेन समन्वितं ५१ ॥

सा० ४१

६२ षोडशवरान्सपत्नीकात्महेश्वरात् तत्रापि अष्टौ महेश्वरात् परिशेषादष्टौ पत्नीतः इति षोडशेत्यर्थः यद्वा। अष्टौ पत्नीतः प्रार्थिताः अष्टौ त्वया स्वयंदत्ता इति षोडश अष्टौ

बंधुभिः सहितं कल्पं ततो मामुपयास्यसि अक्षया बांधवाश्चैव कुलं गोत्रं च ते सदा ५२ भविष्यति द्विजश्रेष्ठ मयि भक्तिश्च शाश्वती सान्निध्यं चा
श्रमे नित्यं करिष्यामि द्विजोत्तम ५३ तिष्ठ वत्स यथाकामं नोत्कंठां च करिष्यसि स्मृतस्त्वया पुनर्विप्र करिष्यामि च दर्शनं ५४ एवमुक्त्वा स भ
गवान्सूर्यकोटिसमप्रभः ईशानः सवरान्दत्त्वा तत्रैवांतरधीयत ५५ एवं दृष्टो मया कृष्ण देवदेवः समाधिना तदवाप्तं च मे सर्वं यदुक्तं ते
न धीमता ५६ प्रत्यक्षं चैव ते कृष्ण पश्य सिद्धान्व्यवस्थितान् ऋषीन्विद्याधरान्यक्षान्गंधर्वाप्सरसस्तथा ५७ पश्य वृक्षलतागुल्मान्
सर्वपुष्पफलप्रदान् सर्वर्तुकुसुमैर्युक्तान्स्निग्धपत्रान्सुगंधिनः ५८ सर्वमेतन्महाबाहो दिव्यभावसमन्वितं प्रसादाद्देवदेवस्य ईश्वरस्य म
हात्मनः ५९ वासुदेव उवाच एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य प्रत्यक्षमिव दर्शनं विस्मयं परमं गत्वा अब्रुवं तं महामुनिं ५९ धन्यस्त्वम
सि विप्रेंद्र कस्त्वदन्योस्ति पुण्यकृत् यस्य देवाधिदेवस्ते सान्निध्यं कुरुते आश्रमे ६० अपि तावन्ममाप्येवं दद्यात्स भगवान् शिवः दर्शनं मुनि
शार्दूल प्रसादं चापि शंकरः ६१ उपमन्युरुवाच द्रक्ष्यसे पुंडरीकाक्ष महादेवं न संशयः अचिरेणैव कालेन यथा दृष्टो मयानघ ६२ च
क्षुषा चैव दिव्येन पश्याम्यमितविक्रम षष्ठे मासि महादेवं द्रक्ष्यसे पुरुषोत्तम ६३ षोडशाष्टौ वरांश्चापि प्राप्स्यसि त्वं महेश्वरात् सप
त्नीकाद्यदुश्रेष्ठ सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ६४ अतीतानागतं चैव वर्तमानं च नित्यशः विदितं मे महाबाहो प्रसादात्तस्य धीमतः ६५ एतान्सह

वेत्यर्थः ६५ एतानहरहस्थान्मुनीन्समनुध्यातवान्कृपया आलोचितवान् एते अपि दर्पान्नहा वा शश्वान्नामान्समनुध्यातवान्हरः कस्मात्प्रसादं भगवान्नकुर्यात्
पि अत्र तनि दयां कथं न करिष्यतीत्यर्थः ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शिवमहिमा ५३

एम० ४१

मे१

७३ तेजो वर्णयति इंद्रेति यस्य तेजसो मध्येऽनेकानि इंद्रधनूंषि विद्युतो नीलमेघाः श्वेतमेघाश्च पर्वत बलाकाश्च भांति तादृशं विचित्ररूपं तेज इत्यर्थः ७५ राजेनीलेतेजसि सोम

त्वद्दर्शनं हि देवानां श्लाघनीयः समागमः ब्रह्मरूपेनानृशंसेन ब्रह्मध्यानेन वा पुनः जप्यं तत्ते प्रदास्यामि येन द्रक्ष्यसि शंकरं ६७ विद्युतत्वा
च अब्रुवं तमहं ब्रह्मंस्त्वत्प्रसादान्महामुने इंद्रं दितिजसंघानां मर्दनं त्रिदशेश्वरं ६८ एवं कथयतस्तस्य महादेवाश्रिताः कथाः दिना
न्यष्टौ ततो जग्मुर्मुहूर्त्तमिव भारत ६९ दिनेष्वथ तेषु विप्रेन्द्राद्दीक्षितोहं यथाविधि दंडी मुंडी कुशी चीरी घृताक्तो मेखलीकृतः ७० मासमेकं
फलाहारो द्वितीयं सलिलाशनः तृतीयं च चतुर्थं च पंचमं चानिलाशनः ७१ एकपादेन तिष्ठंश्च ऊर्ध्वबाहुरतंद्रितः ततः सूर्यसहस्रस्य तेजोऽपश्यं
दिवि भारत ७२ तस्य मध्यगतं चापि तेजसः पांडुनंदन इंद्रायुधपिनद्धांगं विद्युन्मालागवाक्षकं ७३ नीलशैलचयप्रख्यं बलाकाभूषितं व
रं तत्र स्थितश्च भगवान्देव्या सह महाद्युतिः तपसा तेजसा कान्त्या दीप्तया सह भार्यया ७५ राजन्भगवांस्तत्र देव्या सह महेश्वरः सोमेन सहितः
सूर्यो यथा मेघस्थितस्तथा ७६ संहृष्टरोमा कौंतेय विस्मयोत्फुल्ललोचनः अपश्यं देवसंघानां गतिमार्तिहरं हरं ७७ किरीटिनं गदिनं शूल
पाणिं व्याघ्राजिनं जटिलं दंडपाणिं पिनाकिनं वज्रिणं तीक्ष्णदंष्ट्रं शुभांगदं व्यालयज्ञोपवीतं ७८ दिव्यां मालामुरसानेकवर्णां समुद्वहंतं गु
ल्फदेशावलंबां चंद्रं यथा परिविष्टं ससंध्यं वर्षात्यये तद्वदपश्यमेनं ७९ प्रमथानां गणैश्चैव समंतात्परिवारितं शरदीव सुदुःप्रेक्ष्यं परिवि
ष्टं दिवाकरं ८० एकादशशतान्येवं रुद्राणां वृषवाहनं अस्तुवन्नियतात्मानं कर्मभिः शुभकर्मिणं ८१ आदित्या वसवः साध्या विश्वे
सूर्यवभौ भवानीशंकरौ इत्यर्थः ७९ परिविष्टं परिवेषवंतं ८१ विश्वाभिः ब्रह्मपरलंनस्तत्ले देवास्तथाश्विनौ विश्वाभिः स्तुतिभिर्देवं विश्वदेवं समस्तुवन् ८२ ॥
नस्तुतिरवकृत्स्नं स्तुतिर्ज्ञेया तत एकदेशस्तुतिरित्यर्थः विश्वदेवं सर्वेश्वरं ८२ ॥ । ॥ ५१ ॥ ॥ ॥

दे॰ ८४ पृथिव्यादयोचमूर्त्तिमंतोज्ञेयाः ८५ शाश्वतोमरिणामीसनंसर्वयोनिः ब्रह्मणोवेदस्याधिपःस्तथः तपश्चित्तेंद्रियाणामैकाग्र्यंत्वामृषयोवत्वामृषयोवदंतितपश्चसत्वं

५२

शतक्रतुश्चभगवान्विष्णुश्चादितिनंदनो ब्रह्मारथंतरंसामईरयंतिभवांतिके ८३ योगीश्वराःसवहवोयोगदंपितरंगुरुं ब्रह्मर्षयश्चस
सनात्स्तथादेवर्षयश्चवै ८४ पृथिवीचांतरिक्षंचनक्षत्राणिग्रहास्तथा मासार्द्धमासाऋतवोरात्रिः संवत्सरःक्षणाःमुहूर्त्ताश्चनिमेषा
श्चतथैवयुगपर्ययाः दिव्याराजन्नमस्यंतिविद्यास्तत्वविदस्तथा ८६ सनत्कुमारोदेवाश्चऋतिहासस्तथैवचमरीचिरंगिराअत्रिःपुलस्त्य
ःपुलहःक्रतुः ८७ मनवःसप्तसोमश्चअथर्वासबृहस्पतिः भृगुर्दक्षः कश्यपश्चवसिष्ठःकाश्यएवच ८८ छंदांसिदीक्षायज्ञाश्च
दक्षिणायावकोहविः यज्ञोपगानिद्रव्याणिमूर्त्तिमंतियुधिष्ठिर ८९ प्रजानांपालकाः सर्वेसरितःपंनगानगाः देवानांमातरः
सर्वादेवपत्न्यः सकन्यकाः ९० सहस्राणिमुनीनांचअयुतान्यर्बुदानिच नमस्यंतिप्रभुंशांतंपर्वताः सागरादिशः गंधर्वाश्चर
सश्चैवगीतवादित्रकोविदाः ९१ दिव्यज्ञानेयुगायंतस्तवं तिभवमद्भुतं विद्याधरादानवाश्चगुह्यकाराक्षसास्तथा सर्वाणिचैवभू
तानिस्थावराणिचराणिच ९२ नमस्यंतिमहाराजवाङ्मनःकर्मभिर्विभुं पुरस्ताद्धिष्ठितः सर्वोममासीत्त्रिदशेश्वरः ९३ पुर
स्ताद्धिष्ठितंदृष्ट्वाममेशानंचभारत सप्रजापतिशक्रांतंजगन्मामभ्युदैक्षत ९४ ईक्षितुंचमहादेवंनमेशक्तिरभूत्तदा ततोमामा
ब्रवीद्देवः पश्यकृष्णवदस्तवं ९५ त्वयाह्याराधितस्त्वाहंशतशोथसहस्रशः त्वत्समोनास्तिमेकश्चित्त्रिषुलोकेषुवैप्रियः ९६ शिर
सावंदितेदेवेदेवीप्रीताद्युमात्तदा ततोहमब्रुवंस्थाणुंस्तुतंब्रह्मादिभिःसुरैः ९७ विष्णुरुवाच नमोस्तुतेशाश्वतसर्वयोनेब्रह्मा
वरजस्त्वामृषयस्त्वामेवसत्यंवदंतिसंतः ९८ ॥ ॥ ॥धिपंत्वामृषयोवदन्तितपश्चसत्वंरजस्तमश्चत्वामेवसत्यंवदन्तिसन्तः ९९॥ ॥ एम॰

५२

धाताईश्वरः त्वष्टरूपनिर्माताविधाताधर्माधर्मी ए॰ स्थावराणिवीरकालस्थायीनिमहादीनिचराणिस्थूलभूतादीनिचराचरलोकत्रयमिदं ४०० वायवः पंचप्राणाः सप्ताग्न
यः गार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयसभ्यावसथ्याः पंचश्रौस्मार्त्तः षष्ठः लौकिकः सप्तमः यद्वा सप्तवायवआवहादयः अंतरिक्षेयेभुवंआदीन्सप्तांतान् लोकान्धा
रयंति अग्नयआदित्यादित्योतीषी एतेसर्वेत्वमेवयेदेवसंस्थाः देवसत्रान्ननिर्मस्थासमासियैयांतेतथावसुरुद्रदेवताः एतेनियोगाः देवाः सप्तमान एतेषांसमुदायात्
परंवाचामगोचरंविरूपादिहीनंत्वांऋषयोवदंति १ स्वकस्वसमिक्कुशदेशकालादिकंयज्ञोयगंयज्ञोययोगि २ सिद्धिर्योगपरिपाकः तदर्यणीतसत्वन्तस्तत्त्वसप्रा

गो१ भूतानि१

त्वंवैब्रह्माचरुद्रश्चवरुणोग्निर्मनुर्भवः धातात्वष्टाविधाताचत्वंप्रभुः सर्वतोमुखः ए॰ त्व[illegible]जातानिस्थावराणिचराणिचत्वयासृ
ष्टमिदंकृत्स्नंत्रैलोक्यंसचराचरं ४०० यानींद्रियाणीहमनश्चकृत्स्नंयेवायवः सप्ततथैववाग्नयः येदेवसंस्थास्तवदेवताश्चतत्
स्मात्परंत्वामृषयोवदंति १ वेदाश्चयज्ञाः सोमश्चदक्षिणापावकोहविः यज्ञोपगंचयात्किंचिद्भगवांस्तदसंशयं २ इष्टंदत्तमधी
तंचव्रतानिनियमाश्चये ह्रीः कीर्तिःश्रीर्द्युतिस्तुष्टिः सिद्धिश्चैवदत्तदर्प्पणी ३ कामक्रोधौभयंलोभोमदस्तंभोयमत्सरः आधयो
व्याधयश्चैवभगवंस्तनयास्तव कृतिर्विकारः प्रणवः प्रधानंबीजमव्ययं ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पिका ३ कृतिः क्रियाविकारस्तत्फलभूतोहर्षादिः प्रणयस्तदभावः प्रधीयतेतस्मिन्सर्वमितिप्रधानंवासना बीजंअज्ञानं नदेवाद्ययंमनसायोनिस्व अत्रमयः सोम्यमन
इतिश्रुतेरत्रसापिमनोयोनित्वंउपष्टंभकत्वमात्रेण नतमुख्यमितिवक्तुंपरमेतियोनिविशेषणं प्रभावश्चसंतेअकर्मिति ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

हिरण्मयः चिद्रूपोतीरूपः गणपतेसंख्यायंतत्त्वनिगणास्तत्वानि अव्यक्तादीनितेषामादिः जीविताश्रयः नदीसमुद्रवाद्धीवसप्राण्यंस्थानं ५ महानिमहदादयैस्तत्त्वदर्शिभिः पर्यायश
दैः वेदेमहानात्माभवानवविभाव्यतेविधतेवेदार्थविद्भिः एतैः शद्वैस्त्वांवेदाहुध्यामोहंसंसारमूलंअज्ञानंनितरांनाशयंति ६ हृदयंहृदयस्थः क्षेत्रंमहाभूतादिधर्मतज्ज्ञः न
स्वकाशकः ऋषिभिर्मंत्रैः स्तुतः स्तुतिमेवाहसर्वतइति ७ प्रभार्विस्वनिग्मांशोः कर्मसफलंस्वर्गस्वंचरवंचत्वमसि ८ अणिमादुर्लक्ष्यमन्मात्रंमहिमात्रिविधंपरि

मनसः परमांयोनिः प्रभावश्चापिशाश्वतः अव्यक्तः पावनोचिंत्यः सहस्रांशुर्हिरण्मयः ५ आदिर्गुणानांसर्वेषांभवान्वैजीविताश्रयः म
हानात्मामतिर्ब्रह्माविश्वः शंभुः स्वयंभुवः बुद्धिः प्रज्ञोपलब्धिश्वसंवित्ख्यातिर्धृतिः स्मृतिः ६ पर्यायवाचकैः शद्वैर्महानात्माविभा
व्यते त्वांबुद्ध्वाब्राह्मणोविद्वान्प्रमोहंविनियच्छति ६ हृदयंसर्वभूतानांक्षेत्रज्ञस्त्वमृषिष्टुतः सर्वतः पाणिपादस्त्वंसर्वतोक्षिशिरो
मुखः ७ सर्वतः श्रुतिमल्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठसि फलंत्वमसितिग्मांशोर्निमेषादिषुकर्मसु ८ त्वंवैप्रभार्चिः पुरुषः सर्वस्यहृदि
संस्थितः अणिमामहिमाप्राप्तिरीशानोज्योतिरव्ययः ९ त्वयिबुद्धिर्मतिर्लोकाः प्रपन्नाः संश्रिताश्चये ध्यानिनोनित्ययोगाश्चसत्य
सत्याजितेंद्रियः १० यस्त्वध्रुवंवेदयतेगुहाशयंप्रभुंपुराणंपुरुषंचविग्रहं ।हिरण्मयंबुद्धिमतांपरांगतिंसबुद्धिमान्बुद्धिमतीत्यतिष्ठति ११

छेदम्भस्संसन्नामाद्याश्चत्रप्रकारस्यार्थोदुर्लक्ष्यत्वादिः प्रकाशार्थः सन्तोनिविवेकः ९ सत्यत्वाः सत्यसंकल्पा १० यइति वेदयतेजानाति ज्ञात्वाशिष्यान्ज्ञापयतीतिवा विग्रहं
विशिष्टप्रभवंहृन्निष्कलक्ष्मिमात्रमित्यर्थः ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०

विदित्वाउपास्यसर्वसूक्ष्माणिमहदहंकारपंचतन्मात्राणि षडंगानिसर्वज्ञतातृप्तिरनादिबोधः स्वतंत्रतानित्यमलुप्तशक्तिः अनंतशक्तिश्चविभोर्विधिज्ञाः षडाहुरंगानिमहेश्व
रस्येतिश्रुगषड्युक्तिः प्रधानंचित्तसत्वंतस्यआत्माभिन्नत्वेननित्यंगृहीतस्यस्थैर्यआशानस्यज्ञापनंविधिः सत्वस्यपुरुषात्भिन्नत्वेनज्ञानंतत्यस्मात्तादृशोयोगोहृत्रि
निरोधस्तत्रतन्मात्रनिष्ठस्तानिकलंत्राविशते आरोहक्रमेणयोगीभूम्यादीनिमहदंतानितत्वानिजित्वातयस्मातत्वाज्जयस्माधनधीसत्वेमजयस्मातत्वानिजित्वाजयस्मा

विदित्वासप्तसूक्ष्माणिषडंगंत्वांचमूर्तिनः प्रधानविधियोगस्थस्त्वामेवविशतेबुधः १२ एवमुक्तेमयापार्थभवेचार्त्तिविनाशने चराच
रंजगत्सर्वंसिंहनादंतदाकरोत् १३ तेविप्रसंघाश्चसुरासुराश्चनागाः पिशाचाःपितरोवयांसि रक्षोगणाभूतगणाश्चसर्वेमहर्षयश्चैवत
दाप्रणेमुः १४ ममयूर्ध्निवदिव्यानांकुसुमानांसुगंधिनां राशयोनिपतंतिस्मवायुश्चसुसुखोववौ १५ निरीक्ष्यभगवान्देवींउमांमां
चजगद्धितः शतक्रतुंचाभिवीक्ष्यस्वयंममाहशंकरः १६ विष्णुः कृष्णपरांभक्तिमस्मासुतवशत्रुहन् प्रियतामात्मनःश्रेयः प्रीतिर्हि
त्वयिमेपरा १७ ददामीष्टान्वरान्कृष्णदानान्यस्मितवसत्तम ब्रूहियादवशार्दूलयानिच्छसिसुदुर्लभान् १८ इत्यानधर्मेमेघवाहन
पर्वणिनामाध्यायः कृष्णउवाच मूर्ध्निनिपत्यभिपततस्तेजःसन्निचयेततः परमंहर्षमागम्यभगवन्तमथाब्रुवं १ धर्मेदृढत्वंयुधिशत्रु
घातंयशस्तथाग्र्यंपरमंबलंच योगंप्रियत्वंतवसन्निकर्षंवृणेसुतानांचशतंशतानि २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तत्वानिजित्वाजयस्माधनधीसत्वमप्यात्मनः पृथक्त्वेनज्ञात्वापरतन्मात्रनिष्ठः विलीनेसत्वेपरंब्रह्मसंपद्यतइत्यर्थः मेघवानेः इंद्ररूपीमहादेवस्तस्यमाहात्म्यप्रतिपादकंप
र्वमेघवाहनपर्वतत्रायमध्यायः १४ मूर्ध्नीति संनिचयेस्थितमितिशेषः १ योगेनसहितंप्रियत्वाइतिहोदरौ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

टी० ५५ धारिणीयोषिका ३६ एवंभविष्यतीति प्रार्थितान्वरानभ्यनुज्ञायस्वयंभवानीवराष्टकं ददौ तत्रपरमां संप्रभावेतिमंत्राधनेकोवरः सूचितः नाहंमषाजातुवदेदितित्वमपितथामा
वदेतिद्वितीयः षोडशसहस्रंभार्याइतितृतीयः तासांप्रियत्वमितिचतुर्थः पूर्वोक्तान्सर्वप्रियत्वादस्य अक्षय्यंधनधान्यादीत्यर्थीदितिपंचमः ७ अमतत्रयंसप्तार्थी एवंच३१

एवमस्त्विति तद्वाक्यंमयोक्तः प्राहशंकरः ततोमांजगतोमाताधारिणीसर्वपावनी ३ उवाचोमाप्रणिहिताशर्वाणीतपसांनिधिः ददौमगव
तापुत्रः सांबोनमतवानघः ४ मत्तोप्यष्टौवरानिष्टान्गृहाणत्वंददामिते प्रणम्यशिरसासाचमयोक्तापांडुनंदन ५ द्विजेष्वकोपंपितृतः
प्रसादंशतशःसुतानांपरमंचभोगं कुलेप्रीतिंमातृतश्चप्रसादंशमप्राप्तिंप्रवृणेचापिदाक्ष्यं ६ उमोवाच एवंभविष्यममरप्रभावनांहं
मृषाजातुवदेकथंचित् भार्यासहस्राणिचषोडशैवतासुप्रियत्वंचतथाक्षयंच ७ प्रीतिंचाग्र्यांबांधवानांसकाशाद्ददामितेहंवपुषःका
म्यतांच भोक्ष्यंतेवैसप्ततिवैशतानिगृहेतुभ्यमतिथीनांचनित्यं ८ वासुदेवउवाच एवंदत्वावरान्देवोममदेवीचभारत अंतर्हितःकृ
ष्णतस्मिन्सगणोभीमपूर्वज ९ एतदत्यद्भुतंपूर्वंब्राह्मणायातितेजसे उपमन्यवेमयाक्रांत्स्येनाख्यातंपार्थिवोत्तम १० नमस्कृत्वातुसः
प्राहदेवदेवायसत्तम उपमन्युरुवाच नास्तिशर्वसमोदेवोनास्तिशर्वसमागतिः नास्तिशर्वसमोदानेनास्तिशर्वसमोरणे ११ इतिमेघवा
हनपर्वणि १५ उपमन्युरुवाच ऋषिरासीत्कृतेतातततंडिरितिविश्रुतः दशवर्षसहस्राणितेनदेवःसमाधिना १ आराधितो
भक्तियुक्तेनतस्योदर्कंनिशामय सदृष्टवान्महादेवमस्तौषीच्चस्तवैर्विभुं २ इतितांडिस्तपोयोगात्परमात्मानमव्ययं चिंतयित्वामहा
त्मानमिदमाहसुविस्मितः ३ यं पठंतिसदासांख्याश्चिंतयंतिचयोगिनः परंप्रधानंपुरुषमधिष्ठातारमीश्वरं ४ ॥ ॥

कंमस्थानंषोडशाष्टानांवचनमुपपद्यते ११ अध्यायः १५ ऋषिरिति अयमध्यायोयत्पूर्वमुपमन्युनाकृष्णंप्रत्युक्तंजप्यंतत्तेनेनप्रदास्यामीतितत्तज्जप्यंशिवसहस्रनामस्तोत्रंविवक्षुरुपमन्यु
मुखेनततुयोक्तुनाथीआरभ्यतेसमाधिनाध्यानयोगेन १ उदर्कंफलं २ इदंवक्ष्यमाणं

राम० ५५

पंपश्यंतीत्यादि श्लोकत्रयं ध्यानबलात्कारेिनादृष्टंतस्य स्मरणस्य फलमाह एवमिति अन्योप्येतैः श्लोकैः स्तवन्वक्ष्यमाणाद्रूपमीश्वरं पश्यतीति भावः शाश्वतं शश्वद्भवं कूटवं कूटस्थं ७ निष्कलत्वादेर्व्याख्यानं निर्गुणत्वादि । अक्षरं अविनाशि ८ मनोमयं मनसो धर्मैः कर्तृत्वादिभिर्विशिष्टं तं जलचंद्रवत् ९ पश्यति सार्द्धश्लोकः यः देवं आत्मानं प्रणवं तं ज्ञो

उत्पत्तौ च विनाशे च कारणं यं विदुर्बुधाः देवाः समुनीनां च परं यस्मान्न विद्यते ५ अजं तमहमीशानमनादिनिधनं प्रभुं अव्यक्तमक्षरं विनं देव
मनघं शरणं व्रजे ६ सर्वं भुवन्त्येव तदादर्शनियमं निधिं तमव्ययमनौपम्यमचिंत्यं शाश्वतं ध्रुवं ७ निष्कलं सकलं ब्रह्म निर्गुणं गु
णगोचरं योगिनां परमानंदमक्षरं मोक्षसंज्ञितं ८ मनोरिन्द्राग्निमरुतां विश्वस्य ब्रह्मणो गतिं अग्राह्यमचलं शुद्धं बुद्धिग्राह्यं मनोमयं
दुर्विज्ञेयमसंख्येयं दुःप्रापमकृतात्मभिः योनिं विश्वस्य जगतः तमसः परतः परं १० यः प्राणवंतमात्मानं ज्योतिर्जीवस्थितं म
नः तं देवं दर्शनाकांक्षी वहून्वर्षगणानपि तपस्युग्रे स्थितो भूत्वा दृष्टवान्दृष्टवद्वचेश्वरं ११ तं दिव्यवाच पवित्राणां पवित्रं त्वं गतिर्ग
तिमतां वर अत्युग्रं तेजसां तेजस्तपसां परमं तपः विश्वावसुहिरण्याक्षपुरुहूतनमस्कृत १२ भूरिकल्याणद्विभो परं सत्यनमोस्तुते
जातीमरणभीरूणां यतीनां यततां विभो निर्वाणद शहस्रांशो नमस्तेस्तु सुखाश्रय १३ ब्रह्मा शतक्रतुर्विष्णुर्विश्वेदेवा महर्षयः नवि
दुस्त्वां तत्त्वेन कुतो वेत्स्यामहे वयं त्वत्तः प्रवर्त्तते सर्वं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं १४ कालाख्यः पुरुषाख्यश्च ब्रह्माख्यश्च त्वमेव हि त्वमेव स्तो
जन्
वरूपिणं कृत्वा तत्र आह हेति जीवमनोरूपं ज्योतिर्मंडलातीतं विच्छिन्नं तं वा मम वक्ते रेखंकृष्टवान्दृष्टवानेति संबंधः ११ पवित्राणां पावनानां गंगादीनामपि पावनं तेजसां च सूर्यादीनामपि तेजः ३ स्मृतास्तिस्रः पुराणज्ञैः स्वार्षिभिः १५
काशकं १२ भूरिकल्याणमोक्षस्तद्दं परं सत्यं अनंतं अवाध्यं १४ तिस्रस्त्वत्तः कालोपाधय एव ब्रह्म विष्णुरुद्रावा १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अधीतिश्रुत्रमसमपि । अधिपो रुषादिसंहिताभिः कल्पहेयमुपादेयं च त्वमेवेति कथ्यते न याहि एतयः । शिरः पारायादिसमान देह स्तमधिकृत्य प्रवृत्तं विज्ञानं अधिपो रुषं । तत्र च माता पूर्वे रू
पं पिता उत्तररूपं प्रजा संधिः प्रजननं संधानमिति श्रुतेः । शुक्रबीजरूपाभ्यां मातापितृभ्यां प्रकाशात् अन्योन्य मिथुनीभावेन निमित्तेन अंकुररूपा प्रजायते एवं प्रकृति पुरुषाभ्यां जगदि
ति तत्र मिथुनीभाव साभावेन ब्रह्मचर्येण प्रजावकुगन्ता यतइति पुंप्रकृत्यो विवेक पिच्छुता उपस्थ निग्रहः कर्तव्य इति विधीयते एवं अध्यात्मं अध्यात्मनिदे । अधराक्र
नुः पूर्वरूपं उत्तराहनुरुत्तररूपं वाक्संधिः जिह्वासंधानमिति श्रुतेः जिह्वानिग्रहेण तत्संभावोऽपि पूर्वोक्तविवेकार्थं विधीयते अन्यथा वागादीन्स्व वर्त्तयतो विवेको न स्यात् यथा तेः

अधिपोऽदयमध्यात्ममधिभूताधिदैवतं अधिलोकाधिविज्ञानमधि
यज्ञस्त्वमेव हि १६ ॥ ॥ ॥ ॥

गङ्गा २ पितृसंसारस्यानवच्छिन्नो नुतन्यते इति एताः संहितावेदितव्याः तथा अधिभूताधिदैवतं भूतानां देहाद्यारंभकारणां देवतानां प्राणाच क्षुराद्यधिष्ठात्रीणां भूतदेवतानां
चान्ये ऽन्याश्रयेण मिथुनीभावेनावस्थानं संसारः तन्मूलं च अधिलोकाधिविज्ञानं लोक्यन्त इति लोकाः भूतमात्राः दश शब्दादयो विषयाः । विज्ञानं प्रज्ञामात्राः दश श्रोत्रादीनी
न्द्रियाणि ज्ञानकारणानि उभयेषां मिथुनीभावो यदि भूतमात्रा न स्युर्न प्रज्ञामात्राः स्युर्यदि प्रज्ञामात्रा न स्युर्न भूतमात्राः स्युर्न ह्यन्यतरतो रूपं किंचन सिध्यतीति श्रुतिप्रसिद्धः तत्र
ब्रह्मचर्यपूर्वकं वागादिनिग्रहेन्द्रियमारोऽर्जव ब्रह्मणो भेदं देहेष्वधिभूताधिदैवानामनुसन्धेराधियज्ञो घटनाशे घटाकाशमहाकाशयोरिवतयोः संगतिकारणं एकीभावल
क्षणो यज्ञो मोक्षापरनामा सिद्ध्यति एतत्सर्वं त्वमेवेति श्लोकार्थः १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रा० ५५

ना २

१७ नवत्वांच्चनिष्ठुतः ज्ञातमितिशेषः जन्ममरणश्च अनेकतोअनंतः पुनःपुनर्भवतीत्यर्थः १० अस्तित्वनास्तिचेतिरज्जुभुजंगाभंपतीतितोस्तित्वनोनास्ति ताहृशंजग
त्कारणमज्ञानमुच्यते २१ विश्वाश्चिश्वपरः कार्यकार्यकारणांमन्यःभावः सन्मात्ररूपः चिंताचिंत्यश्च चिंत्यः सोपाधिकरूपेणाअचिंत्योनिरूपाधिकेन २४

त्वां विदित्वात्मदेहस्थं दुर्विदं दैवतैरपि विद्वांसो यांति निर्मुक्ताः परंभावमनामयं १७ अनिष्ठुतस्तव विभो जन्ममृत्युरनेकतः द्वारंत्वंस्वर्गमो
क्षाणामाक्रेसात्वंदशाश्विव १८ त्वंवैस्वर्गाश्चमोक्षश्चकामः क्रोधस्त्वमेवच सत्वंरजस्तमश्चैव अधश्चोर्ध्वंत्वमेवहि १९ ब्रह्माभव
श्च विष्णुश्च स्कंदेंद्रौ सविता यमः वरुणोग्निर्मरुद्रात्री विधाता त्वं धनेश्वरः २० भूर्वायुः सलिलोग्निश्च खंवाग्बुद्धिः स्थितिर्म्मतिः कर्म्म
सत्यानृतेचोभे त्वमेवास्ति च नास्ति च २१ इंद्रियाणींद्रियार्थाश्च प्रकृतिभ्यः परंध्रुवं विश्वाविश्वपरोभावस्त्विंत्याचिंत्यस्त्वमेवहि २२
यच्चैतत्परमंब्रह्म यच्चैतत्परमंपदं यागतिः सांख्ययोगानां स भवान्नात्रसंशयः २३ नूनमद्यकृतार्थाः स्मनूनंप्राप्ताः सतांगतिं यांग
तिंप्रार्थयंतीह ज्ञाननिर्म्मलबुद्धयः २४ अहोमूढाःस्मसुचिरमिमंकालमचेतसा यन्नविद्मः परंदेवंशाश्वतंयंविदुर्बुधाः २५ सेयमा
सादिता साक्षात्त्वद्भक्तिर्जन्मभिर्म्मया भक्तानुग्रहकृद्देवोयंज्ञात्वामृतमश्नुते २६ देवासुरमुनीनां तु यच्चगुह्यं सनातनं गुहायांनिहित
ब्रह्मदुर्विज्ञेयंमुनेरपि २७ सएषभगवान्देवः सर्वकृत्सर्वतोमुखः सर्वात्मा सर्वदर्शी च सर्वगः सर्ववेदिता २८ देहकृद्देहभृद्देही देहभु
चेतसाअज्ञानेनायतदेवंनविद्मः अतोमूढाःस्मः २८ देहकृतयज्ञादिः देहिनांगतिः प्राणकृत्प्राणभृत्प्राणीप्राणदः प्राणिनांगतिः २९ ॥ ॥
देहयोयकोन्नादि देहीजीवः देहभुक देहमंहर्नीप्राणोलिंगशरीरंतस्यानादित्वेपितत्वान्नित्वंतदाविर्भावनिमित्तत्वंदृष्टिसृष्टिन्यायेनमुख्यंवाज्ञेयं २९ ॥ ॥ ॥ ७

हं० ४६

३२ अष्टाभिः भूरंभवह्निवाय्वव्योमसूर्यचंद्रयजमानाख्याभिः ३३ अयमिति सतंच अव्यभिचारि वेदोक्तं कर्मफलं स्वर्गः सतां ऊर्ध्वरेतसां परं स्वर्लोकात् उपरि महर्लोकादि
अपवर्गः क्रममुक्तिस्थानं ब्रह्मलोकाख्यं मुक्तानां विदेहाख्यानां योगिविशेषाणां। कैवल्यं मुख्या मुक्तिः ३४ गुहायां शास्त्रे गोपितः तत्र हेतुमाह देवेति उक्तोपि स्वस्व
ज्ञेयो मामृदितिभग्यंतोरा निरूपितः ब्रह्माद्यैर्मंत्रः आख्यातभिन्नया ह्रिचत्वारि शृंगेति मंत्रो यास्केन मनुष्परतया पतंजलिना शब्दपरतया गोतमेन तरछेद्यपरतयाच
व्याख्यातः वस्तुतस्त्वध्यात्मपरोत्तीति स्पष्टं ३५ अनेन अहंकारेण ३६ अप्रकाशिनानाज्ञेनज्ञानतत्रासास चित्स्वरूपेणात्मयैव प्रकाशः सन्नावभवती।

सि २

अध्यात्मगतिनिष्ठानां ध्यानिनामात्मवेदिनां अपुनर्भवकामानां यागतिः सोयमीश्वरः ३० अयं च सर्वभूतानां शुभाशुभगतिप्रदः अ
यं च जन्ममरणे विद्ध्यात्सर्वजंतुषु अयं संहृतिकामानां यागतिः सोयमीश्वरः ३१ भूराद्यान्सर्वभुवनानुत्पाद्य सदिवौकसः दधाति देवस्त
नुभिरष्टाभिर्यो बिभर्तिच ३२ अतः प्रवर्तते सर्वमस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं अस्मिंश्च प्रलयं याति अयमेकः सनातनः ३३ अयं समस्तका
मानां सत्यलोकपरं सतां अपवर्गश्च मुक्तानां कैवल्यंचात्मवेदिनां ३४ अयं ब्रह्मादिभिः सिद्धैर्गुहायां गोपितः प्रभुः देवासुरमनुष्या
णामप्रकाशो भवेदिति ३५ तं त्वां देवासुरनराः स्वत्वेनन विदुर्भवं मोहिताः खल्वनेनैव त्वहंदृश्येनाप्रकाशिनां ३६ ये चैनं प्रतिपद्यंते भ
क्तियोगेन भाविताः तेषामेवात्मनात्मानं दर्शयत्येष हृच्छयः ३७ यां ज्ञात्वा न पुनर्जन्ममरणं चापि विद्यते यं विदित्वा परं वेद्यं वेदितव्यं न
विद्यते ३८ यं लब्ध्वा परमं लाभं नाधिगम्य यत्परमं नामनादि कं मन्य तेऽबुधः यां लब्ध्वा परमां प्राप्तिं गच्छन्नव्ययमक्षयं ३९ ॥ ॥ ॥

व्धा

तिभावः तथा च मंत्रवर्णः अवरोचयदस्तचोस्त्वानोऽयं वा मयघ्नते न सूर्वीति अयं आत्मारोचयत प्रकाशयति अस्तचः अप्रकाशान् अहंकारादीन चतत्वानः स्वयंप्रकाशमानः
अय आत्मादृवीः अहमादिसृष्टानि विविशेषतः पृथक् विज्ञेयनया क्रमेन नस्वसत्त्वया चासयतः आच्छादयति अन्यानात्मानं स्वसत्त्वयेन संज्ञावनः करोति नित्यरिवमर्यादीनिमं
नाप्यपहानमर्थी ३८ गच्छन गच्छतिन तद्धव ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० ४६

सत्त्वनीलिंगंज्ञानेनतरंतिश्रुतिश्रम्पगच्छंतितेसहृत्त्वज्ञानतराः सह्त्वाज्ञानेतिपाठेप्रकृतिंतीर्त्वागताइत्यर्थः सहत्त्वंपुरुषं ४० दिव्योलाभईंद्रपदंश्रदिव्योलाभः सार्वभौमत्वं ४५
अनुशंसंतीतिपाठः स्वच्छः तत्वेश्रभासेपितेरूपेविषयेकथयंति त्रिधाप्राहुःपज्ञत्रयेपश्रौतस्मार्त्तध्यानयज्ञैरित्यर्थः अनंतपञ्ञः सर्वंततफलंयोनिश्चलाहसने ४७ पञ्ञते:

पंसांख्यागुणतत्त्वज्ञाः सांख्यशास्त्रविशारदाः सहत्त्वज्ञानतराम्हत्वंज्ञात्वामुंचंतिबंधने ४० पंचवेदविदोवेद्यंदानेवप्रतिष्ठितं प्राणा
यामपरानित्यंपविशंतिजयंतिच ४१ ॐकाररथमारुह्यतेविशंतिमहेश्वरं अयंसदेवयानानामादित्योद्वारमुच्यते ४२ अयंचपितृया
नानांचंद्रमाद्वारमुच्यते एषकाष्ठादिशश्चैवसंवत्सरयुगादिच ४३ दिव्यादिव्यः परोलाभोअयनेदक्षिणोत्तरे एनंप्रजापतिः पूर्व
माराध्यबहुभिस्तवैः ४४ प्रजार्थवरयामासनीललोहितसंज्ञितं ऋग्भिर्यमनुशासंतितत्वेकर्म्मणिबह्वृचः ४५ यजुर्भिर्यत्त्रिधावेद्यंजु
ह्वत्यध्वर्यवोध्वरे सामभिर्यंचगायंतिसामगाःशुद्धबुद्धयः ४६ अनंतमसंपरंब्रह्मस्तवंसाथर्वणाद्विजाः यज्ञस्यपरमायोनिः पतिश्चा
यंपरः स्मृतः ४७ रात्र्यहःश्रोत्रनयनः पक्षमासशिरोभुजः ऋतुवीर्यस्तपोधैर्योब्दगुह्योरुपादवान ४८ मृत्युर्यमोहुताशश्च
कालः संहारवेगवान कालस्यपरमायोनिः कालश्चायंसनातनः ४९ चंद्रादित्यौसनक्षत्रौग्रहाश्चसहवायुना ध्रुवः सप्तर्षयश्चै
वभुवनाः सप्तएवच ५० प्रधानंमहदव्यक्तंविशेषान्तंसवैकृतं ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंभूतादिसदसच्चयत ५१ अष्टौप्रकृतयश्चैवप्रकृतिम्य
श्चयः परः अस्यदेवस्ययद्भागंकृत्स्नंसंपरिवर्त्तते ५२ ९२ ॥ ॥ ॥ ॥

श्रोत्रादिभावेनएआदीग्निपयतिरात्रीति ४९ कालस्ययोनिमेवाहचंद्रेति ५० सतमभूम्यंबुतेजोऽग्निश्चसतवाय्वाकाशौ ५१ अष्टौभूमिरापोनलोवायुःखंमनोबुद्धिरहंकारश्चपरः
मायावी। अस्यमायाविनः भागंअशकृत्स्नंप्रपंचज्ञातं ५२॥

टी० ८७

एतस्मात्परं ध्यानं नेदमयादीक्ष्यते पिपंथं ध्यानं यस्मात्तदेव शाश्वतं तेन पूर्वेषामशाश्वतत्वं दर्शितं ५३ ध्यानं परं पदं पद्दृश्यकं ५४ सेति सा काष्ठा मा परागतिरितिरित्युति
षसिद्धा ५५ निर्वृतिः सुखं ५६ श्रुतिरिति श्रोत्रादिजन्मा । स्मृतिः इष्टानां योगिनां अध्यात्मगतिः प्रभवन्नावरणरूपागतिः विदुषां अहं ब्रह्मास्मीति ज्ञानानां
अयपात्रपुनरावर्त्तिनी प्राप्तिः ५७ परमां गतिं अपरमगतिपूर्विकां व्याचष्टे यज्ञतामिति यज्ञशीलानां गतिः स्वर्गेन्द्रादिलोकः ५८ योगजयादिपराणां तपस्विनां त

एतत्परममानंदं पवित्रं शाश्वतमेव च एषा गतिर्विरक्तानामेष भावः परः सतां ५३ एतत्परमनुद्विग्नमेतद्ब्रह्म सनातनं शास्त्रवेदांगविदुषामेतत्
ध्यानं परं पदं ५४ इयं सा परमा काष्ठा इयं सा परमा कला इयं सा परमा सिद्धिरियं सा परमा गतिः ५५ इयं सा परमा शांतिरियं सा निर्वृतिः परा
यं प्राप्य कृतकृत्याः स्युरस्मदस्मंतयोगिनः ५६ इयं तुष्टिरियं सिद्धिरियं श्रुतिरियं स्मृतिः अध्यात्मगतिनिष्ठानां विदुषां प्राप्तिरव्यया ५७ यज्व
नां कामयानानां मखैर्विपुलदक्षिणैः या गतिर्यज्ञशीलानां सा गतिस्त्वं न संशयः ५८ सम्यक्योगजयैः शांतिनियमैर्देहतापनैः तप
नां या गतिर्देव परमा सा गतिर्भवान् ५९ कर्म्मसंन्यासयुक्तानां च विरक्तानां ततस्ततः या गतिर्ब्रह्मसदने सा गतिस्त्वं सनातन ६० अपुन
र्मारकामानां वैराग्ये वर्त्तिनां च या प्रकृतीनां लयानां च सा गतिस्त्वं सनातन ६१ ज्ञानविज्ञानयुक्तानां निरूपाख्या निरंजना कैवल्या या ग
तिर्देव परमा सा गतिर्भवान् ६२ वेदशास्त्रपुराणोक्ताः पंचैता गतयः स्मृताः त्वत्प्रसादाद्धि लभ्यंते न लभ्यंते ऽन्यथा विभो ६३ इति तं डिंडियो
राशिस्तुष्टावेशानमात्मना जगौ च परमं ब्रह्म यत्पुरा लोककृज्जगौ ६४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कृत्यलोकाख्या परमा भास्वती गतिर्द्वितीया ५९ सन्यासिनां ब्रह्मलोकः पुनरावृत्तिरूपा गतिस्तृतीया ६० प्रकृतीनां पेलयमप्यसंतितेषां देहादिरूपकारणोपासकानां अ
पुनरावृत्तिरूपा गतिश्चतुर्थी ६१ ज्ञानेति निष्कलब्रह्मविदां मोक्षाख्या या मितिसा भवान् पूर्वोक्ता गतयो ऽनात्मभूता इति भावः ६५ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०

८७

६५ ततः ब्रह्मादयस्तां न विदुरिति वाक्यात् ६७ सूत्रकर्त्तारं इति यजुर्वेदशाखाविशेषस्तत्कल्पसूत्रकर्त्ता ७१ प्रथितानि येषां मध्ये एकउपदिष्टानानि सर्वाणि तेभ्यः

उपमन्युरुवाच एवं स्तुतो महादेवस्तंडिना ब्रह्मवादिना उवाच भगवान्देव उमया सहितः प्रभुः ६५ ब्रह्मा शतक्रतुर्विष्णुर्विश्वेदेवा महर्षयः न वि
दुस्त्वामिति ततस्तुष्टः प्रोवाच तं शिवः ६६ श्रीभगवानुवाच अक्षयश्चाव्ययश्चैव भविता दुःखवर्जितः ६८ यशस्वी तेजसा युक्तो दिव्यज्ञानस
मन्वितः ऋषीणामभिगम्यश्च सूत्रकर्त्ता सुतस्तव मत्प्रसादाद्द्विजश्रेष्ठ भविष्यति न संशयः ६९ कं वा कामं ददाम्यद्य ब्रूहि यद्वत्स कां
क्षसे प्रांजलिः स उवाचेदं त्वयि भक्तिर्दृढास्तु मे ७० उपमन्युरुवाच एतान्दत्वा वरान्देवो वंद्यमानः सुरर्षिभिः स्तूयमानश्च विबुधैस्तत्रैवां
तरधीयत ७१ अंतर्हिते भगवति सानुगे यादवेश्वर ऋषिराश्रममागम्य ममैतत्प्रोक्तवानिह ७२ यानि च प्रथितान्यादौ तंडिराख्यातवान्म
म नामानि मानवश्रेष्ठ तानि त्वं शृणु सिद्धये ७३ दशनामसहस्राणि देवेष्वाह पितामहः शर्वस्य शास्त्रेषु तथा दशनामशतानि वै गुह्यानी
मानि नामानि तंडिर्भगवतोच्युत देवप्रसादाद्देवेशः पुराप्राह महात्मने ७४ इति दानधर्मे मेघवाहनपर्वणि १६ वासुदेव उवाच ततः
सप्रयतो भूत्वा मम तात युधिष्ठिरः प्रांजलिः प्राह विप्रर्षिर्नामसंग्रहमादितः १ उपमन्युरुवाच ब्रह्मप्रोक्तैरृषिप्रोक्तैर्वेदवेदांगसंभवैः स
र्वलोकेषु विख्यातं स्तुत्यं स्तोष्यामि नामभिः २ महद्भिर्विहितैः सत्यैः सिद्धैः सर्वार्थसाधकैः ऋषिणा तंडिना भक्त्या कृतैर्वेदकृतात्मना ३

सिद्धये माक्रांतसकलशासये ७४ अध्यायः १६ ततः १ सत्यैः स्वार्थैः वेदैः कृतात्मना दत्तचित्तेन कृतैः वेदान्स्यथकृतै ३ ॥ ॥ ॥ ॥

यथोक्तैरिति। स्नात्वा सिंहावलोकनन्यायेनविशिनष्टिप्रवरमित्यर्द्धेन ४ श्रुतैरिति ब्रह्मघोक्तैर्वेदोक्तैः ५ वरयप्रार्थयउपसन्नोभवएनंमंत्रात्मकमीश्वरंलघुनेनविधिना ६ युक्तेनसम्ब
दा० द्धेन १० योगिनः योनेः अक्षराद्निशेष: १७ इदमितिस्तनजपस्वध्यानादिफलं १८ यंज्ञात्वे सकृदधिगमेनाप्यस्यपरमांगतिंगच्छेतेवेत्यर्थः १९ पवित्रपापनाश
४८

यथोक्तैः साधुभिः ख्यातैर्मुनिभिस्तत्वदर्शिभिः प्रवरंप्रथमंस्वर्ग्यंसर्वभूतहितंशुभं ४ श्रुतैः सर्वत्रजगतिब्रह्मलोकावतारितैः सत्यैस्सत्परंब्रह्म
ब्रह्मघोक्तंसनातनं ५ वत्सोयदुकुलश्रेष्ठश्रृणुष्वावहितोमम वरयैनंभवंदेवंभक्तस्त्वंपरमेश्वरं ६ तेनतेश्रावयिष्यामियत्रब्रह्मसनातनः
नशक्यंविस्तरात्कृत्स्नंवक्तुंशर्वस्यकेनचित् ७ युक्तेनापिविभूतीनामपिवर्षशतैरपि यस्यादिर्मध्यमंतंचसुरैरपिनगम्यते ८ कस्तस्यशक्नु
यादृक्तुंगुणानकार्त्स्न्येनमाधव किंतदेवसमहतः संक्षिप्तार्थपदाक्षरं ९ शक्तितश्चरितंवक्ष्येप्रसादात्तस्यधीमतः अप्राप्यतुततोनु
ज्ञांनशक्यस्तोतुमीश्वरः १० यदा तेनाभ्यनुज्ञातः स्तुतोवैसतदामया अनादिनिधनस्याहंजगद्योनेर्महात्मनः नाम्नांकंचित्समुद्देशंवक्ष्या
म्यव्यक्तयोनिनः वरदस्यवरेण्यस्यविश्वरूपस्यधीमतः ११ श्रृणुनाम्नांचयंपंक्तंस्वयदुक्तंपद्मयोनिना दशनामसहस्राणिपाश्याहप्रपितामह
: १३ तानिनिर्म्मथ्यमनसादध्नोघृतमिवोद्धृतं गिरेः सारंयथा हेमपुष्पसारंयथामधु १४ घृतात्सारंयथामंडस्तथैतत्सारमुद्धृतं सर्वपाप्मापहमि
दंचतुर्वेदसमन्वितं १५ प्रयत्नेनाधिगंतव्यंधार्य्यंचप्रयतात्मना मांगल्यंपौष्टिकंचैवरक्षोघ्नंपावनंमहत् १६ इदंभक्तायदातव्यंश्रद्दधाना
स्तिकायच नाश्रद्दधानरूपायनास्तिकायाजितात्मने १७ यश्चाप्यत्पयतेदेवंकारणात्मानमीश्वरं सकृत्स्नंनरकंयातिसहपूर्वैः सहात्मजैः
१८ इदंध्यानमिदंयोगमिदंध्येयमनुत्तमं इदंजप्यमिदंज्ञानंरहस्यमिदमुत्तमं १९ यंज्ञात्वाप्यंतकालेपिगच्छेतपरमांगतिं पवित्रंमंगलंमे
कीछतं ४
ध्यंयज्ञादिकफलप्रदं २०॥

कं। मेध्यं यज्ञादिफलप्रदं। मंगलं अभ्युदयकरं। उत्कृष्टम् स्वर्गापवर्गानंदरूपं २०॥ ॥ ॥ ॥

दाम०

२५ ब्रह्मणांवेदांवाचामपियोवागिसर्थः पराणांमिंद्रियार्थमनोबुद्धिमहदव्यक्तानामपियः परः प्रकृत्यइत्यर्थः तेजसांवह्न्यादीनामपियत्तेजः तपसांप्राणिनांगंगादीनामपियत्पावनं
२६ शांतानांउपरतविज्ञानानामपिआत्यंतिकीउपरतिर्मोक्षाख्याद्युतीशंवाज्ञानानांहृन्निरूपाणामपिज्ञानमात्रं क्षिरूपंअनुग्रवमायामायपरदान्तानांजितेंद्रियाणामध्येयःतंतंजितेंद्रि
यः धीमतांज्ञानिनांधीः आत्मउभवरूपंज्ञानं २७ देवानांपूज्यानामपिकल्याणं २८ रुद्राद्दिपुरनमिवारोदिरनेनवारोन्यनेनवारोन्यमेनवारवणांचारुतत्रज्ञानंवा

उदंब्रह्मापुराकृत्वासर्वलोकपितामहः सर्वस्तवानांराजत्वेदिव्यानांसमकल्पयत २१ तदाप्र भृतिचैवायमीश्वरस्यमहात्मनः स्तवराजइतिख्यातो
जगत्यमरपूजितः २२ ब्रह्मलोकादयंस्वर्गेस्तवराजोवतारितः यतस्तंडिः पुराप्रापतेनतंडिकृतोभवत २३ स्वर्गाच्चैवात्रभूलोकंतंडिनाह्य
वतारितः सर्वमंगलमांगल्यंसर्वपापप्रणाशनं २४ निगदिष्येमहाबाहोस्तवानामुत्तमंस्तवं ब्रह्मणामपियद्ब्रह्मपराणामपियत्परं २५ तेज
सामपियत्तेजः तपसामपियत्तपः शांतानामपियोशांतोद्युतीनामपियाद्युतिः २६ दांतानामपियोदांतोधीमतामपियाचधीः देवानामपियो
देवऋषीणामपियस्त्वृषिः २७ यज्ञानामपियोयज्ञः शिवानामपियः शिवः रुद्राणामपियोरुद्रःप्रभा—प्रभवतामपि २८ योगिनामपियोयो
गीकारणानांचकारणं यतोलोकाःसंभवंतिनभवंतियतः पुनः २९ सर्वभूतात्मभूतस्यहरस्यामिततेजसः अष्टोत्तरसहस्रंतुनाम्नां
शिवस्यमेशृणु यच्छ्रुत्वामनुजव्याघ्रसर्वान्कामानवाप्स्यसि ३० ३० ३० ३० ३० ३० ३० ३०

विपर्ययोवाशोकोवाद्युः संवाहततांद्राप्रयतीतिमदः ज्ञानंज्ञानदोवातेषामभ्यानंदप्रभवतामीश्वराणांमपिप्रभाऐश्वर्यंयोगिनांब्रह्मादीनामपियोयोगीसंकल्पमात्रेणास्रष्टाका
रणानांअव्यक्तादीनांकारणनिष्कले ३० पयवीत्रसहस्रनामस्तोत्रे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शब्दतोऽर्थश्च पौनरुक्त्यमस्ति तथापि अर्थैक्येपि शब्दभेदात् क्वचित् क्वचित् शब्दैक्येप्यर्थभेदाच्च पौनरुक्त्यं दृष्टव्यं अपूर्वार्थत्वात् न हि सर्वात्मपदोच्चारणजन्यमपूर्वं विश्वा
त्मपदोच्चारणादुत्पद्यते अन्यथा अप्रमेयं नष्टं निर्वयामीत्यत्र च वाक्येन दृष्टमिति उच्चारणेपि न दृष्टौ सत्यायत्ते विधिगत एव शब्दः प्रयोक्तव्य इति मीमांसकमुद्राभंगः स्या
त् अर्थभेदेपि शब्दैक्ये कथं न पौनरुक्त्यावहं। इंद्रशब्दस्यान्यार्थस्यापि ऐंद्र्या गार्हपत्यमुपतिष्ठत इति विधानात् प्रयोगे नीग्निपरत्वप्रदर्शनात् यथा च शब्दैक्येप्यर्थैक्ये नास्ति तथा च
यस्याख्या यो प्रदर्शीपि पर्येमः ३० तिष्ठतीति स्थिरः तिष्ठंत्यस्मिन्निति स्थिरः अजिरशिशिरादिना स्थाधातोरिति च निष्ठेतः किरच्टिलोपोण प्रत्ययश्च विधीयते।
स्थिरो। चंचलः कूटस्थ इत्यर्थः १ स्थाणुः गृहस्तंभवत् सर्वाश्रयः यथोक्तं संसारमंडपस्यास्य मूलस्तंभाय शंभवइति २ प्रभुः ईश्वरोंतर्यामीत्यर्थः यद्वा प्रभवनं

ॐ स्थिरः स्थाणुः प्रभुर्भीमः प्रवरो वरदो वरः सर्वात्मा सर्वविख्यातः सर्वः सर्वकरो भवः १२१

सन्नास्येतिया परमार्थस्सन्नस्यर्थः प्रकर्षेण भावयति विश्वं रचयति जानाति वा विश्वकर्ता सर्वज्ञो वेत्यर्थः विप्रतम्भोऽहं संज्ञायामिति प्रपूर्वात् भवतेर्डुः पाचकपीटाकादिर्गुणाश
ब्दोयं न तु संज्ञाशब्दः एवं प्रद्वारस्त्रापि ज्ञेयं ३ भीमः सहस्त्रोविभेत्यस्माज्जगदिति भुत्पत्तेः भीमादयोपादाने इति सूत्रात् सिद्धिः ४ प्रवरः श्रेष्ठः प्रकर्षेण भोगमोक्ष
कामैर्वरणीयः ५ अत एव वरदः आनस्योपसर्ग इति प्रपूर्वाद्दातेः कः ६ वरः वृणोति आच्छादयति सर्वमिति वरः पचाद्यच् ७ सर्वात्मा सततमनेनेति सर्वः
स चात्मा चेति सर्वात्मा अव्यायकरस्य रूपः प्राणभृन्मात्रसंतानत्वेस्यर्थः सर्वानिष्ठ प्रसादिनामभिर्वैचित्र्यनिर्णययासते। आप्नोति सर्वं भोग्यं॥ ॥ ॥

स्वार्थत्वेनलभते आदत्ते स्वीकरोतीति अनिभुक्ते अत्तीति सततमेकत्वेनावर्तत इति च आत्मा तथा च स्मृतिः यच्चाप्नोति यदादत्ते यच्चात्ति विषयानिह यच्चास्य सन्ततो भावस्तस्मादात्मेति योगी
यत इति ८ सर्वविख्यातः सर्वत्र देशे काले च सर्वेषां प्राणिनां वा विख्यातः प्रसिद्धत्वेन प्रसिद्धः ९ सर्वः व्यापकः सर्वं समाप्नोषि ततोसि सर्व इति भगवद्वचनात् १०
सर्वं करोतीति सर्वकरः विश्वस्य कर्तृत्वेनेन नामद्वयेन उपादानाभिन्नत्वं चोक्तं ११ अत एव भवः अस्मादनन्यायेज्ञादि सर्वमिति भवन्त्यस्मिन्प्रलय इति वा भवः सर्वस्यास्य
निप्रलयस्थानं क्वचिदोर विस्मय भवतीत्यस्तीति सत्तार्थाद्भवतेः पचाद्यच् सत्तामात्रे स्वरूप इत्यर्थः १२ जटी जटासंघातेः स्नानसंघादिविकेशानां संघातो जटा तद्वा

जटी चर्मी शिखण्डी च सर्वाङ्गः सर्वभावनः हरश्च हरिणाक्षश्च सर्वभूतहरः प्रभुः २७ ॥ ॥ ॥

न १३ [illegible] १३ चर्मी चर्म व्याघ्रसगजस्य वा कृत्तिस्तद्वान् १४ शिखण्डी मयूरशिखा वा कृतजटासंनिवेशो
परिष्कृतो जटायशुष्क शिखण्डस्तद्वान् १५ सर्वं जगदङ्गं अवयवभूतं यस्य स सर्वाङ्गः विराडिमद्रशिखावतजटासंनिवेशमतोडिसर्वः १६ सर्वभावनो विश्वकर्ता १७
हरः हरति सर्वं संहरतीति हरः हरतेः पचाद्यच् १८ हरिणाक्षः मृगनेत्रः १९ सर्वाणि भूतानि हरतीति सर्वभूतहरः हरतेरनुद्यमेनेति नाथ २० प्रभुः प्रकर्षेणाभवते
प्राप्नोति विश्वं भोग्यत्वेनेति सर्वभोक्तारवंतु २१ २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दा० ५०

प्रवृत्तिः प्रकर्षेण कुर्वद्रूपतया वर्त्तनं प्रवृत्तिः २२ विकर्षेण निरुद्यमतया वर्त्तनं निवृत्तिः प्रनिवृत्तोत्तहत्तवर्त्तनेस्मात्तत्त्रियांक्तिन २३ यतं ते विषयग्रहणाय सर्वं प्रवर्त्तते तानियतानि इंद्रियाणि यतीप्रयत्नेस्मात्तपवायव् निगृहीतानि यतानि येनसः नियतः तपस्वीत्यर्थः २४ शाश्वतः शश्वद्भवः नित्यैश्वर्यः २५ ध्रुवः अचलः २६ श्मशानवासी शानः शवास्मृतजीवाः शेरतेस्मिन् पुनरुत्थानं वर्त्तितं शयनं कुर्वत्यस्मिन्निति श्मशानं वाराणसी तत्र वस्तुं शीलमस्य सश्मशानवासी शवदाहस्थले तु श्मशानशब्दो गौणः नहितत्र तानां देहानां देहिनो वा मरुस्मीभूतानां यातनावशानां वा मधुसिद्धिर्श्रुतिस्त्वानं देहानां जडत्वेन विश्रामस्य नहीत्वात देहिनां शरीरांतरधारि

प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च नियतः शाश्वतो ध्रुवः श्मशानवासी भगवान् खचरो गोचरोर्दनः ३४

णां विश्रांत्यभावात् वाराणस्यां मृतानां न पुनः संसरंतीति सहस्रशः प्रमाणानि अस्मत्कृते अविमुक्तनिरुक्तिसारे द्रष्टव्यानि २७ भगवानिति ऐश्वर्यस्य समग्रस्य यशसः श्रियः वैराग्यस्य धर्मस्य षण्णां भग इतीरणा इति गेनेति स्मृतानि भगानि विद्यंतेस्मिन्निति भगवान् २८ खचरः हार्दाकाशवारी दहरोस्मिन्नंतराकाशस्तस्मिन्यदंतस्तदन्वेष्टव्यं शंभुराकाशमध्य इति श्रुतिप्रसिद्धः चरेशः २९ गोचरो गोषु विषयतया चरतीति वा गोभिः करणैर्वा चरतीति विषयान् भुंक्ते इति वा गोचरः सर्वात्मत्वात् सर्वेंद्रियगम्यः इंद्रियद्वारा विषयभुगिति वार्थः ३० अर्दयति जनं पापिनं पीडयति कालांतकरूपेणेत्यर्दनः नंद्यादिस्यः ३४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम० ५०

अभिवाद्यः सर्वेषांनमस्कार्यः स्तुत्योवा ३२ महत्सृष्ट्यादिकंकर्मास्येतिमहाकर्मा ३३ तपएवस्वंधनंतद्वानतपस्वी ३४ भूतानिखादीनिभावयतिसंकल्पमात्रेणोत्पादयतीभूत
भावनः ३५ उन्मत्तवेषेणादिग्वासस्त्वादिरूपेणाच्छन्नोदुर्ज्ञेयः ३६ लोकाः स्थानानिप्रजास्तत्रनिवसंतस्तेजनाः सर्वासांलोकप्रजानांपतिः स्वामी ३७ महत्तत्त्वपरिच्छेद्यं
रूपमस्यसमहारूपः ३८ महान्तकायः स्थूलंरूपंवैराजंयस्यसमहाकायः ३९ वृषोधर्मस्तद्रूपोवृषरूपः ४० महद्व्रतयशश्चमहायशाः तस्यनामसहस्रयशइतिख्याते

स्वाभिवाद्योमहाकर्मातपस्वीभूतभावनः उन्मत्तवेषप्रच्छन्नः सर्वलोकप्रजापतिः ३५ महारूपो
महाकायोवृषरूपोमहायशाः महात्मासर्वभूतात्माविश्वरूपोमहाहनुः ३६ ॥ ॥

ः परमेश्वरः ४१ महात्मामहामनाः ४२ सर्वाणिभूतानिस्वआत्मामनः संकल्पमात्रंयस्यसर्वभूतात्मातदीक्षणमात्रत्वात्सर्वस्य ४३ विश्वंरूपमस्य
विश्वस्मिन्रूप्यतेप्रकटीभवतीतिविश्वरूपः ४४ महानुमहात्मौविश्वग्रासस्समर्थेहनूत्तरेरेणसुखफलकेयस्यसमहाहनुः ४६ ॥ ॥

दा० ५१

लोकपालः इंद्रादिरूपः ४६ अंतर्हितात्मा अविद्याकल्पितेन अहंकारादिना तिरोहितात्मा वैकरसस्वभावः सर्वैरणवस्त्रुः ४७ प्रसादः अभिरतिरानंद इत्यावत् ४८ हयगर्दभिः हयं अश्वग
र्दभीव स्वयोनित्वेन अंके तेताः अश्वगर्भाः अश्वतर्य्यः ताः रथस्थं वहंते येन समिति अश्वगर्दभिः क्विचं तान्कान्ने रिद्धिपत न इत्यर्थः हृद्यभाश्वार्थः स्त्रोवास्य यद्भिः अश्वतरीरथेनाग्निराजिमभाधा
वदिति श्रुतिभ्यां अग्निरूपी दिवौस्ववरीरथवाहन इति गम्यते ४९ पवित्रं पर्वेरीवय वेसं सारवज्जयातात्रायत इति पवित्रं ५० अत एव महानदसः ५१ नियमः शौचसंतोषतपः
स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानाख्यैर्नियैः प्राप्यत इति नियमः ५२ नियमैरेतैर्ने रेवआश्रितः नारायणादिकारणम् र्यादिरूपेण नियमानामाश्रम तइत्यर्थः ३७ सर्वकर्मा सकलशिल्पाचार्यो वि

लोकपालोंतर्हितात्मा प्रसादो हयगर्दभिः पवित्रं च महांश्चैव नियमो नियमाश्रितः ३७ सर्व
कर्मा स्वयंभूत आदिरादिकरो निधिः सहस्राक्षो विशालाक्षः सोमो नक्षत्रसाधकः ३८ ॥

श्वकर्मा ५४ स्वयंभूतः नित्यसिद्धः ५५ अत एव आदिः सर्वस्मात्प्रथमः ५६ आदिकरः हिरण्यगर्भस्रष्टा सर्वेशरीरप्रथम इति श्रुतेस्तस्यादित्वं ५७ निधिः पद्मशंखादिरूपो
रूपैश्वर्यः इत्यर्थः ५८ सहस्राक्षः अनंतकरचरणादिमान् सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोक्षिशिरोमुखमित्यादिशास्त्रात् देवेंद्रो वा सर्वस्य नेत्र इति भिन्नत्वात् ब्रह्मवेदमित्यादिश्रुते
५९ शाविलेअतीतादिप्रकाशकत्वेन विपुलान्यक्षाणि इंद्रियाणि यस्य सः विशालाक्षः ६० सोमः चंद्रः लतारूपं यज्ञियं हविर्वा यस्य रूपेण हविर्वितीतस्य वह विश्वदर्शनात् ६१
नक्षत्रसाधकः सुकृतावा एतानि ज्योतींषि पन्नक्षत्राणीति श्रुतेः आकाशेदीप्यमानानि शरीराणि नक्षत्राणि तेषां साधकः इष्टादिकारिणां सोमलोके दिव्यशरीरलाभस्य दर्शनात् ३८ एम० ५१

चंद्रः ६३ सूर्यः ६४ शनिः ६५ केतुश्चमिः ६६ चंद्रार्कौग्रहांतीयहोराकुः ६७ ग्रहाणांपतिः क्रूरत्वातमंगलः ६८ वरोवरणीयः श्रेष्ठोबृहस्पतिः सएवशुक्रः बृहस्पति
र्हिशुक्रोमंत्रेनिमित्तत्वायणीयश्च नोभुक्रस्वबृहस्पतयनारत्वाच्चवरणात ६९ अत्रिः अत्रिगोत्रायतस्यापुत्रः तेनसर्वग्रहस्वरूपीत्यर्थः ७० अत्र्याः अत्रिपत्नायानसूयायाः नमस्का
र्नैदित्यत्रतुर्वा मौरूपेणातश्चत्वात ७१ मृगबाणार्पणः मृगरूपधारिणियज्ञेबाणांअर्पयतीतितथा ७२ अनघः यज्ञघ्नोपितिष्पापः तेजायस्वात्वतंत्रत्वाच्च ३९ म
महतविश्वसृष्टिक्रमंतपश्चालोचनंयस्यसमहातपाः सर्वेकृतलोकान्सृजाइतिश्रुतेः ७४ घोरंविश्वसंहारक्रमंतपोयस्येतिघोरतपाः पोस्येवप्रभवः म

चंद्रः सूर्यः शनिः केतुः ग्रहोग्रहपतिर्वरः अत्रिरत्र्यानमः कर्त्रामृगबाणार्पणोनघः ३९
महातपाघोरतपाअदीनोदीनसाधकः संवत्सरकरोमंत्रः प्रमाणंपरमंतपः ४० ॥ ॥

रवाप्ययइतिश्रुतेः ७५ अदीनः महामनाः सुग्रीवविभीषणादिभ्यः प्रणतिमात्रेणराज्यदः ७६ दीनसाधकः दीनानांशरणागतानांहृष्टसाधकः ७७ संवत्सरस्यकरः कर्त्रीका
लचक्रप्रवर्त्तकोध्रुवादिर्ज्योतिर्गणरूपः ७८ मंत्रः मननात्त्रायतइतिप्रणवादिरूपः ७९ प्रमाणंवेदशास्त्रादिरूपः ८० परमंतपः अयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमिति
याज्ञवल्क्योक्तोधर्मः ८१ ४० ४० ॥ ॥ ॥ धर्मी॥ ॥ ॥

स १ ५२

श० योगीयोगविदः ८३ योगीयोगेनब्रह्मणिप्रविलायनीयः ८३ महावीजः कारणस्यापिकारणं ८४ महारेताः महत्तत्त्वजडानन्तस्यापिअव्यक्तस्यस्फुर्त्तिसन्निपद्रेतः प्रतिविंवोयस्यस
५२ महारेताः ८५ अतएवमहावलः उत्कृष्टसामर्थ्यः ८६ स्ववर्णरेताः अपएवमर्त्योयेनात्मवीर्यमेवात्मतत्तेदंउमममवैदे महद्ब्रह्मतस्मिन्गर्भंदधाम्यहमितिस्कांदात्हिरण्मयब्रह्मांडत्वपाद अग्निरू
पेणस्ववर्णरेताएववा ८७ सर्वज्ञः मायाहस्यासर्वज्ञाननसर्वंवामोक्षज्ञेतिवा ८८ सुवीजः सर्वेषुअविकारीसनवीजभूतः सर्वकारणंभवतीत्यर्थः ८९ वीजवाहनः वीजं
चविद्याकामकर्मात्मकंतदेववाहनंइहलोकपरलोकसंचारार्थंयस्येतितथा यथोक्तंआत्मानंरथिनंविद्धिशरीरंरथमेवचिजिशरीरयद्मत्रात्यक्तपरमिमिहांतः दशवाहुः स ९ ९१

योगीयोज्योमहावीजोमहारेतामहावलः स्ववर्णरेताः सर्वज्ञः सुवीजोवीजवाहनः ५१ दशवाहु
स्त्वनिमिषोनीलकंठउमापतिः विश्वरूपस्वयंश्रेष्टोवलवीरोवलोगणः ५२ ॥ ॥ ॥

मिषोन४ अनिमिषः दृष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपोविद्यतेविनाशित्वादितिश्रुतेः क्षीणामपिदृग्लोपहीनः ९२ नीलकंठः त्रैलोक्यसंहारक्षमस्यहालाहलस्यकंठेधारणान्नीलकंठः परमकारुणिकः ९३ अ
तएवउमापतिः उमांहैमवतीमिकेनोपनिषत्सिद्धांब्रह्मविद्यांउमातस्याः पतिः प्रदातायद्वापार्वतीशः ९४ विश्वानिरूपाणियस्माज्जायंतेसविश्वरूपः ९५ स्वयंश्रेष्ठः अनागत
कंश्रेष्ठत्वंप्रशस्यतमत्वंयस्यतथा ९६ वलवीरः वलेनसामर्थ्येनवीरोविक्रांतः त्रिपुरपातनाद्यनन्यसाध्यकर्मकर्त्ता। ९७ अवलः नि: सामर्थ्यः चेतनप्रयुक्तिंविनाचलनाक्षमः
गणपतेसंख्यायतइतिगणस्तत्त्वसमूहः पंचविंशतितत्त्वात्मेत्यर्थः स्वयंतुषडिंवशः तत्त्वानिचसांख्यासंप्रमांअव्यक्तंमहानहंकारः पंचतन्मात्राणिएकादशेंद्रियाणिपंचमहाभूता
निपंचविंशोभोक्तेति ॥ ९८॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
५२

एवंभूतस्यापि गणस्य कर्त्ता प्रतिनियंता चेति गणकर्त्ता ९९ गणपतिस्तु उच्यते १०० इति प्रथमं शतं दिग्वासाः दारुकावने मुनिपत्नीमोहनार्थं नग्नत्वं भजमिति ज्ञेयं वस्तुतस्तु
दिशा एव नं मा नाम अपि वासः स्ववासः आच्छादकः तथा च श्रुतिः ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किंच जगत्यां जगदिति ईशा ईश्वरेण वास्यमाच्छादनीयमिति १ कामः स्मरोऽभिलाषो वा तद्रूपः २
मंत्रान् इषे त्वादीन् पाठतोऽर्थतश्च वेत्तीति वा तैर्वित्तं वेदनमस्येति वा मंत्रवित् यस्य ज्ञानमयं तपः नावेदविन्मनुते तं बृहंतमिति श्रुतिभ्यां ३ परमो मंत्रः आत्मतत्त्वालोचनरूपो विचारः ४
तस्य अध्यारोपापवादात्मकत्वात् द्वयोर्णां नाम हृद्यं सर्वभावकरः जगत्कारणमित्यर्थः ५ सर्वभावनः हर इति च पूर्वकालरूपेण सर्वकर्तृत्वं संहर्तृत्वं उक्ते दुद्दानीं तत्त्वदृष्ट्या तमेव तथा

गणकर्त्ता गणपतिर्दिग्वासाः काम एव च मंत्रवित्परमो मंत्रः सर्वभावकरो हरः ४३ कमंडलुधरो
धन्वी बाणहस्तः कपालवान् अशनी शतघ्नी खड्गी पट्टिशी चायुधी महान् ४४ ॥ ॥

त्रिविधः प्रलयः प्राकृतो ब्रह्मावसाने महदंतानां कार्याणां नाशः दैनंदिनो ब्रह्मदिनावसाने त्रैलोक्यनाशः नित्योऽस्मदादीनां सुषुप्तौ सर्वनाशः एते त्रयः सर्वीजाः इति उपसिमंतव्या
त्यंतिकस्तु तत्त्वज्ञानेन सकारणस्य कार्यस्य नाशः पुनरुत्पत्तिहीनो मोक्षाख्य इति शास्त्रप्रसिद्धिः १०५ हरः तत्त्वविलापनस्थानं ४३ दशबाहुरिसक्तानां बाहूनामायुधान्याह कमंडलु
धरः ७ धन्वी धनुष्मान् ८ बाणहस्तः ९ कपालवान् ब्रह्मणः शिरश्छित्वा तत्कपालं धारयतीत्यर्थः १० अशनिर्वज्रं तद्वान् ११ शतघ्नी शक्तिस्तद्वान् उभयत्र ब्रीह्या
दिभ्यश्चेति मत्वर्थीयः १२ खड्गी १३ पट्टिशः खड्गविशेषः तद्वान् १४ आयुधं सर्वसाधारणं शूलं तद्वान् इत्यर्थः १५ महान् पूज्यः ४४ ॥ ॥ ॥

त्र० सुवेषयज्ञयात्वंतद्वृत्तः १७ स्वरूपः शोभनरूपः १८ तेजः तेजस्वी १९ तेजस्कोनिधिः भक्तानांकांतिप्रदोनिधिरिवनिधिरत्नश्रेष्ठः २० उष्णीषीशिरोवेष्टनवान २२ सु
५३ वक्त्रः उदग्रः ऊर्जितरूपः २३ विनतः विनयवान २४ दीर्घः अत्युच्चः हरिकेशः हरयइंद्रियाणिप्रकेशाः रश्मयोयस्यसहरिकेशः इंद्रियद्वाराततदर्थप्रकाशकज्ञानीयद्वाहरिश्चेई
शश्चैतेषांममाहारः त्रिमूर्तिरित्यर्थः २६ शोभनस्थामोतीर्थीव सुतीर्थः महागुरुः क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेषईश्वरः तस्यवाचकः प्रणवः सपू
र्वेषामपिगुरुरितिपतंजलिस्मरणात २६ कृष्णः कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्चनिर्वृति वाचकः तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतइतिश्रुतेरानंदसन्मात्रइत्यर्थः ब्रह्मोत्त

सुवृत्तः स्वरूपश्चतेजस्तेजस्करोनिधिः उष्णीषीचसुवक्त्रश्चउदग्रोविनतस्तथा ४५ दीर्घ
श्चहरिकेशश्चसुतीर्थः कृष्णएवच शृगालरूपः सिद्धार्थोमुंडः सर्वशुभंकरः ४६॥ ॥

रूपेणदेवागोपशिशुंप्रतिमहादेवेनतवाप्यैसमोहंभविष्यामीतिवरदानात्महादेवस्यैवावतारः कृष्णइत्यवगमात २८ सृगालरूपः वाणिजाः वर्धमानितंवा ब्राह्मणंप्रायोपवि
ष्टमांत्वितिमिंद्रेणोनद्रूपंधृत्वंतमितिमोक्षधर्मेषूपाख्यायतेतेनसृगालरूपइंद्रस्तद्भिन्नइत्यर्थः २९ सिद्धार्थः सिद्धाएवनतस्माध्यास्सर्थ्याअर्थनीयाः पदार्थायस्य ३० मुंड
ः परिव्राट् ३१ अतएवसर्वेषुशुभंकरः सर्वभूतानामभयप्रदः ३२ ॥ ॥ ॥ राम०
५३

अजः अजातः ब्रह्मादिषु जातत्वं आये क्वचित् कि कं दैवेषु अमरत्व वत् हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् विष्णुरित्यादि परमस्य विद्वान् जातो हि हन्तभिर्यतितत्त्रीयमिति ब्रह्म विष्ण्वा
दिषु जात इति विशेषणात् अजात इत्येन कश्चिद्धीरुः प्रपद्यते रुद्रयत्ते दक्षिणं मुखं तेन मां पाहीति रुद्रस्य नाम तत्त्वदर्शनात् ३३ बहुरूपः स्पष्टं ३४ गंधधारी कुंकुमकस्तू
र्यादि सुरभिद्रव्यवान् ३५ कपर्दी कं जलं पिबतीति कपः अतिः सोऽतोऽधातुः साह्यीयामेश्वर्ये वा लिङन्तस्यैश्वर्यमिति वोपदेवः अस्मात् भावे क्विप् अतप ऐश्वर्यं ददातीति क्व
कपश्चासौ दश्चेति समासः आह्लणः कपर्दः महादेवस्य हि जटाजूटेन स्वर्गीयत्वं तीर्थं गंगाप्रथमं पीतम्यस्माद् भगीरथप्रार्थनया तस्या निर्गमनसामर्थ्यं च दत्तमतः स कपर्दी तद्वान्महेश्वरः

अत्रश्चबहुरूपश्चगंधधारीकपर्द्यपि ऊर्द्ध्वरेता ऊर्द्ध्वलिंग ऊर्द्ध्वशायी नभस्थलः ४७

कपर्दी २६ ऊर्द्ध्वरेताः अविलुप्तब्रह्मचर्यः ३७ तत्र हेतुः ऊर्द्ध्वलिंगः अधोलिंगो हि रेतः सिंचति न तु ऊर्द्ध्वलिंगः ३८ अत्रापि हेतुः ऊर्द्ध्वशायी उत्तानशयः एतेन नामत्रयेणाशलया
शिवानयस्तेनचसष्टः यत्र अतः संगइस्यर्थत्रयं दर्शितं ३९ सर्वसमीपिनभ एव आकाशशब्दिता शक्तिरेव स्थलं अवाभोपसमनभस्थलः यथोक्तमभियुक्तैः शक्तिः शरीरमधिदैव
तं रात्माज्ञानं क्रियाकरणमासनजालमीच्छा ऐश्वर्यमायतनमावरणानि चक्रं किं किंनयदूवसितेविशशांकपालेरिति ४१ १ १ ।।।।।।।।।।।।।।।।

रा०
५४

विजयी ४१ चीरवासाः ४२ सर्वेद्रेहदः प्राणवायुवायुरूपेणहृदिस्थःसर्वंरोदयंतीतिश्रुतेः सर्वेषांप्राणरूपः ४३ सेनापतिः ४४ विभुर्व्यापी ४५ अहश्चरोदेवादिः ४६ नक्तंचरोराक्षसा
दिस्तदुभयरूपः ४७ तिग्ममन्युः तीक्ष्णक्रोधः ४८ सुवर्चसः सुतरांवर्चोध्ययनतपआदिजंतेजोयस्मिन्समांसांतोत्वार्षः ४८ गजहावारणासुरंगजरूपीमहासुरः जन्य
तेकुंजरमीमंमध्यमपिशंकरइतिस्कांदेउपाख्यानातगजासुरहंता ५१ दैत्यहा कालमृत्युः संवत्सरादिर्वा ५२ लोकधातालोकानामीश्वरः ५३ गुणानांदीनदयाल्व
लज्जानैश्वर्यादीनामाकरः खानिः ५४ सिंहशार्दूलरूपः सर्वेहिस्वरूपश्च रूपः ५५ आर्द्रचर्मेगजस्यत्रिस्तदेवांवरंतेनावृतः ५६ कालवंचकोयोगीकालयोगी ५७ म
हानादः अनाहतध्वनिरूपः सचहंसोपनिषत्प्रसिद्धः सर्वेकामाविषयाअस्मिन्निति सर्वकामः अस्मिन्सर्वेकामाः समाहिताइतिश्रुतिः ५९ चतुष्पथः चत्वारःउपासना

विजयश्चीरवासाश्चरुद्रः सेनापतिर्विभुः अहश्चरोनक्तंचरस्तिग्ममन्युः सुवर्चसः ४८ गजहादैत्यकालोलोकधाता
गुणाकरः सिंहशार्दूलरूपश्चआर्द्रचर्मवरावृतः ४९ कालयोगीमहानादः सर्वकामश्चतुष्पथः निशाचरः
प्रेतचारीभूतचारीमहेश्वरः ५० बहुभूतोबहुधरः स्वर्भानुरमितोगतिः नृत्यप्रियोनित्यनर्त्तोनर्त्तकः सर्वलालसः ५१
नर्त्ते

र्थपंथानोयस्यतया तेचविश्वतैजसप्राज्ञशिवध्यानरूपाः ६० निशाचरः वेतालादिः ६१ प्रेतैर्भूतस्यसहचरतीतिप्रेतचारी ६२ भूतचारी ६३ महेश्वरः इंद्रादिभ्यई
श्वरेभ्योमहान् ५० बहुभूतः सर्वंखल्विदंब्रह्मइत्यादिसत्यंचानृतंचसत्यमभवदित्यंतेनश्रुतयस्यबहुभवनं ... बहुधरः महतः प्रपंचस्यधर्ता ६ स्वर्भानुः मूलज्ञानरूपस्त
मः शक्तिर्नोराहुः ६७ अमितःअनंतः भूमिस्यर्थः ६८ गतिः मुक्तप्राप्यः ६९ नृत्यप्रियः नाट्येश्वरत्वेदंवरमस्येति ७० नित्यः संततः नर्त्तोनर्त्तनंयस्मिन्निति नर्त्तः ७१ नर्त्तकः न
र्त्तयिता ७२ सर्वेषुलालसाप्रीतिरस्यविश्वबंधुरित्यर्थः ७२ ॥ ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ रा०
५४

घोरः शिवस्येतत्वोघोरः न्याकुत्सयादिरघोरान्यासंतोषाविरक्तद्रूपत्वान्नघोरः ७४ महातपाः महत्सृष्टिंसंहाररूपमंतपञ्चालोचनंयस्स ७५ पाशपतिस्त्वमापपावध्नातीतिपाशः ७६ नित्यः ध्रुवं
सरहितः ७७ गिरिरुहः पर्वतारूढकैलासवासीत्यर्थः ७८ नभः व्योमवदसंगः ७९ सहस्रहस्तः ८० विजयः ८१ व्यवसायोनिश्चयउद्योगोवाजयहेतुः ८२ अतएवानंदितः ज्ञानमो
मयीवृत्तिः प्रवृत्तिनिरोधिनीतद्रहितः अनिंदितइतिपाठेव्यवसायस्यविशेषणं ८३ अधर्षणः अप्रकंप्यः ८४ धर्षणात्माभयरूपः ८५ यज्ञहावायज्ञघ्नः वीद्धावनारूपेणवायज्ञघ्नः विघ्नं
मतंभुवनंचित्तेवुद्धधाज्ञातंत्रायमानंवयतस्सत्वा छिवसेतिविवक्षयेदमुक्तं ८६ कामनाशकः स्मरस्यभक्तकामप्रदत्वेनदक्षाया नाशकः ८७ वात्येषयत्त्सक्षेस्तद्रायनमोआत्तितिमं

घोरोमहातपाःपाशोनित्योगिरिरुहोनभः सहस्रहस्तोविजयोव्यवसायोह्यनिंदितः ५२ अधर्षणोधर्षणात्मायज्ञहा
कामनाशकः दक्षयागापहारीचसुसहोमध्यमस्तथा ५३ तेजोपहारीवलहामुदितोर्थोजितोवरः गंभीरघोषोगंभीरोगंभीर
वलवाहनः ५४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

त्ववर्णेनविष्वाघनन्यदमंत्रवर्णेनविष्वाघनन्यदक्षयागाय हारीस्पष्टं ८८ सुसहः सौम्यः ८९ मध्यमईषत्सौम्यः ९० तेजोपहारीअतिक्रूरः ९१ वलहाइंद्ररूपेणवलनामानंदैत्यं
हंतीतितथा ९२ मुदितः कारुण्यरूपेणनित्यमानंदयुक्तः ९३ अर्थोधनरूपेणार्थनीयः ९४ अजितः संग्रामादौ। कस्मैनतवाणासुरयुद्धेशिवाज्ञयोशिवोजितोनस्ववलेन यथाभी
ष्मेणकृष्णः स्ववतिज्ञांसमर्थयता ततः हातः भक्तपारवश्यदर्शनायतद्वतएतच्चपुराणेप्रसिद्धं ९५ अवरः नास्तिवरोवरणीयोयस्मादन्यइत्यवरः ९६ गंभीरघोषोदुंदुभि
समुद्रादिरूपेण ९७ गंभीरोदुरवगाहइत्यर्थः देववेदरूपेण ९८ गंभीरंअगाधंपरैरनामादितत्वलंवलंसेनाशरीरंसामर्थ्यवाहनंवृषभश्चअधर्मरूपीयस्यसः गंभीरवलवाहनः ९९

तं

दा० न्यग्रोधरूपः न्यक् नीचैः रोहतीति ऊर्ध्वमूलोऽस्य वा वृक्षशाखएषोऽन्नः समानानन्द इति श्रुतिप्रसिद्धः संसारवृक्षः २०० इति द्वितीयशतं न्यग्रोधः वटरूपः वटे निकरवासी दक्षिणामूर्तिरूप
५५ इत्यर्थः मार्कण्डेयप्रदृष्टो वा एकार्णवस्थो वटस्तच्छायी बालरूपी महाविष्णुर्वा १ वृक्षस्य कर्णाइव कर्णाः पर्णानि देशः पर्णानि तत्र स्थितिर्यस्य स वृक्षकर्णैकदेशवृक्षकल्पस्थितिरिति
पादेयथैकस्माद्बीजादेको वटस्ततोऽनंतानि वीजानि तेभ्यस्तावन्तो वटा इति अनंतरोहः हादिमतः कार्यस्यानन्त्यं तत्कल्याणतः ईयत्तया नास्ति नि: संसारवृक्षस्यालवेयस्मात् न्यूनत्वं ज्ञानेनभ
ञ्जितेबीजे पुनः प्ररोहासंभवात् अप्रमर्त्तिते च तत्स्यानिवार्यत्वादिति तथापि तंकल्पेपे मार्कण्डेयस्यापि एकार्णवे ब्रह्म येकदेशे संसारवृक्षकल्पोऽप्यनंतप्ररोहो स्तीति भगवतात्वमा
यारूपं वरव्याजेन प्रदर्शितं अत्र च शिवो महेश्वरश्चैव स हरो विष्णुः पितामहः संसारवंधः सर्वज्ञः परमात्मेति मुख्यमतः नामाष्टकमिदं तत्सप्रतिपादकमसीशितरितिशैवैर्विष्णुपिता
महयोरपि शिवादनन्यत्वात् ब्रह्मादिभिरपि शब्दैः शिवस्याभिधीयमान इति दर्शितं तद्दृविशेकैलासयात्रापंनामानि तत्र गोविंद यानि लोके महांति चैतान्येव मम नामानि
नात्र कार्यो विचारणेति शिववचनाच्च सर्वस्मिन् पुराणे शिवपर्यायैर्विष्णुपर्यायैर्वा एक एव ईश्वरोऽभिधीयते । शिवविष्णोन्यग्रोधरूपो २००(न्यग्रो
मातुन्नमभावं च कल्पयतः पाषंडिनः शिरस्यपि पततत्वज्ञन्यग्रोधरूपो २०० पतनः॥ धरूपोऽन्यग्रोधोऽदृहत्कर्णास्थितिर्विभुः स्तीक्ष्णादृशनश्चैव महाननः ५५ ॥ पञ्चकापो १७:
यथोक्तं स्कन्दसंहितायां ब्रह्मणां केशवं विष्णुमेदभावेन मोहिताः पश्यन्त्येकं न जानन्ते तेषां स्वं दर्शितीजनाइति अतएव माता धाता पितामहः रुद्रो वृषाकपियभ्रुरिति विष्णुनामसु ब्रह्म
३४ सनामानि पठ्यंते तथा महादेवोऽव्ययो हरिहरो गणनाथः प्रजापतिरिति शिवनामसु विष्णुप्रजापतिनामानि इतरेषामितरत्र गौणामुख्या वृत्तिभेदेन प्रवृत्तिरिति कल्पनायां उदाह
तशैवस्कांदवाक्यवाविन्त्वेनाचुल्स्थानात योदेवानां नामधा एक एवनामानि सर्वाणि पयाविंशतिस्कंपंतं वक्रधाकल्पयंति एके महत्वावक्रधा वदप्रश्निय मे मातरिश्वा नामाहुरित्यौ या
गमवहिर्भूतत्वाद्येतेऽप्येव तादृक्निप्रतारमुपयादित्तमेतदादियवणाङ्गयोहूतेते २ विभुः विविधरूपेण हरिहरदुर्गागणेशार्काग्निवाय्वादिरूपेण भक्तानाम नुग्रहाय
भवतीति विभुः ३ स्तीक्ष्णाः अनेकब्रह्मोऽचणाक्षत्यवेणाक्रमादशनायस स्तीक्ष्णादशन ४ महाकायः महाचिन इति तदन्तर्गती शरीरमस्येत्यत्र तपणित ५५ ॥ एम०
५५

विष्वक्‌ विशुसर्वतः अंचंति पलायंते यस्य प्रमाणोद्योगे दैत्यानां सेना इति विष्वक्सेनः सर्वतः पूज्यते सेनायस्येति वा अंचु गतिगति पूजनयोरिति धातुः ७ हरिगजेंद्रमोक्षणे आपदं हरतीति हरिः सर्वसंहर्त्ता वा यज्ञः सृष्टिबीजभूतः तथा च श्रुतिः अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठति आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा इति ९ संयुगे संग्रामे चापीउड्वा आपीडो ध्वजभूतं वाहनं ह्य यस्य सह्ययः सह यस्य ध्वज एव वाहनमपीत्यर्थः १० नीहारनाशोग्निस्तदात्मा ११ हरयः अतिवेगवाहनः अश्वा यस्य सहर्यश्वः सूर्यस्तदात्मा १२ सहायः जीवस्य सखा द्वा सुपर्णा सयुजा सखाय इति मंत्रवर्णात्‌ १३ कर्मणां दर्शादीनां कालं यथोक्तं वेत्तीति कर्मकालवित्‌ १४ विष्णुना प्रसादितः चक्रलाभार्थमिति विष्णुप्रसादितः १५ यज्ञ

विष्वक्सेनो हरिर्यज्ञः संयुगापीडवाहनः नीहारनाशः सह्यर्यश्वः सहायः कर्म्मकालवित्‌ ५७ विष्णुप्रसादितो यज्ञः समुद्रो वडवामुखः हुताशनसहायश्च प्रशांतात्मा हुताशनः ५७ अयतेजा महातेजा जन्यो विजयकालवित्‌ ज्योतिषामयनं सिद्धिः सर्वविग्रह एव च ५८

ः विष्णुरूपी यज्ञो वै विष्णुरिति श्रुतेः १६ समुद्रः १७ वडवामुखः वह्निविशेषो यः सामुद्रं जलं नित्यं शोषयति १८ हुताशनसहायः वायुः प्रशांतात्मा निस्तरंग सागरस्वरूपः २० हुताशनोग्निः ५७ स एव उग्रतेजाः तुः सहस्रार्चिः २२ महातेजाः विष्वक् प्रकाशः २३ जन्ये संग्रामे साधुर्जन्यः २४ यतो विजयकालवित्‌ तेन शूरोपि कालज्ञानाभावे पराजितो भवतीति गम्यते २५ ज्योतिषां ग्रहनक्षत्राणां गमनं वर्त्यते तच्छास्त्रं ज्योतिषामयनं कालविक्रान्तरूपश्चेति नामद्वयार्थः २६ सिद्धिर्जयरूपा २७ सर्वकालादिकं विग्रहो देहो यस्य सर्वविग्रहः संधीतिपाठे संधिविग्रहयानासनादिरूपः ५८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
मयनं २

शिखी। शिखावानग्रहस्थः २८ मुंडी तद्रहितः सन्यासी एतेन नैष्ठिकब्रह्मचारिणोपिग्रहणं दंडीतिपाठेपिपालाशं वैणवं वा दंडं धारयतस्तस्यैव ३० जटी वानप्रस्थः ३१ ज्वाली
ज्वालावानर्चिरादिमार्गः शिखिप्रभृतिभिः प्रार्थ्यः ३२ मर्त्तेशरीरेजायतेत्र्याविर्भवतीतिमर्त्तिजः ३३ मर्द्दगः मर्द्दनिमहत्स्त्रारेवाछेतीतिमर्द्दगः ३४ वलीवलवानवली॥ जिपा
देवलीमान्देहः ३५ वेरणपराणवताल्लाख्यावाद्यविशेषास्तद्वानवेराणी ३६ पराणी ३७ ताली ३८ खलंधान्यस्थानं तद्वान ३९ कालकंटकः कालसपमसकंठोवेष्टक
त्र्यावरणाई स्वरीयामायात्मामपि कदत्याहरणातीतिकालकटंकरः कंटेचयर्विवर्णायोरितिधातः शालेतिपाठेत्र्ज्ञाणामावरकोवायुस्तस्याप्यवरकोव्योमरूपी ४० नक्षत्रविग्रहं नाम

शिखीमुंडीजटीज्वालीमर्त्तिजोमर्द्दगोवली वैणवीपणवीतालीखलीकालकटंकरः ५९ नक्षत्रविग्रहमतिर्गुणबुद्धि
र्लयोगमः प्रजापतिर्विश्वबाहुर्विभागः सर्वगोमुखः ६०

दिशरीरंकालवक्रं तदनुसारिणीमतिर्यस्यसदैवज्ञोवापाठांतरेगमयतिचालयतिवानक्षत्रविग्रहगममतिर्वा ४१ गुणोषुगुणकार्येषुविषयेषुबुद्धिर्यस्यवाजीवरूपीत्यर्थः ४२ लीयतेस्मि
न्सर्वमितिलयईश्वरः ४३ त्र्यगमः त्र्यचंचलः कूटस्थचिन्मात्रः यमइतिपाठेपितयोमपिता॰ यस्कांततल्यः सएव ४४ प्रजापतिः विराट् ४५ त्र्यतएवविश्वबाहुः विश्वेयावाहवएव
वाहवोयस्यसतथा ४६ विभागः विभज्यतेपृथक्क्रियतइतिव्यष्टिकार्यरूपः ४७ सर्वगः समष्टिकार्यरूपः ४८ त्र्यतएवसर्वगः त्र्यमुखः भोगसाधनहीनः त्र्यकेतिपावत स
र्वतोमुखइतिलिंगंनाम ४९ ५० ५९ ६० ॥ ॥ ॥ ॥

तिपा

विमोचनः संसारमोचकः ५० स्मरणः स्मप्रायः स्मरणाइतिपाठेशोभनंशरणंरक्षित्रत्वंयस्मस्त्रपनराद्द्दन्नियहमित्यर्थः ५१ हिरण्यकवचः हरतीतिहिरण्यंमायातद्विकारभूतंकवचमिवकवचं
आवरकंशरीरंहिरण्यमयेनपात्रेणसत्यस्यापिहितंमुखंमितिश्रुतेः तत्रउद्भवआविर्भावोयस्यसहिरण्यकवचोद्भवः ५२ मे[illegible]ः मेढ्रेलिंगेआविर्भवतीतिमेढ्रजः ५३ वलचारी वनेचरःश
वरःदेवाचैवलेगः पर्ययस्यत्रितिनिद्राह्मणाहलशद्भस्मवचोद्भः ५२ चिंत्वं ५४ मेढ्रेत्वलं चरतीतिमही[illegible]चारी ५५ स्वतः सर्वत्रगतःप्राप्तः कर्मणीक्तः ६१ सर्वतूर्यनिनादीस्पष्टः ५७
सर्वातोद्यपरिग्रहः आतोद्यावृतोदनादः जीवपशवस्तस्यसर्वेपरिग्रहः अङ्गीकारं यस्यपतिरित्यर्थः ५८ व्यालरूपः शेषात्मा ५९ गुहवासीयोगीजनोक्यादिः ६८ गुहः कार्तिकेयः ६२ माली

विमोचनः सुसरणोहिरण्यकवचोद्भवः मेढ्रजोवलचारीचमहीचारीस्रुतस्तथा ६१ सर्वतूर्यनिनादीचसर्वातोद्यपरिग्रहः व्यालरू
योगुहावासीगुहोमालीतरंगवित ६२ त्रिदशस्त्रीकालधृक्कर्मसर्वबंधविमोचनः बंधनस्त्वसुरेंद्राणांयुधिशत्रुविनाशनः ६३ ॥

वनमालाधारी तरंगवित् ६२ तरंगवित्तरंगतुल्यानिविषयसुखानिविंदतिलभतेइतितथातरंगवित ६१ त्रिदशः तिस्रोदशाः जन्मस्थितिनाशाः प्राणिनांयस्मादिति ६४ त्रिकालेजात
वस्तुधारतीतित्रिकालधृक् यथोक्तं अनागतमतीतंचभविष्यत्स्थलमणावपितथाद्दरमहद्दृश्यंनिमेषः कल्पइत्यपि विद्यात्मनस्थितान्येवपश्यमायाविजृंभितमिति ६५ कर्माणिसं
चितक्रियमाणानिवंधात्मकानिकामात्मकाः तेभ्योमोचयतीतिकर्मसर्वबंधविमोचनः ६६ बंधनस्त्वसुरेंद्राणांवामनरूपेण बलेर्बंधकर्त्तावहुवृत्तेनकल्पभेदाभिप्रायं ६२ युधिशत्रु
विनाशनः स्पष्टार्थ २६८ श्लोकाः ६३ नामश्लोकाः ३२
टि२

रा० सांख्यप्रसादः आत्मानात्मविवेकः सांख्यं तेनैव प्रसीदतीति ज्ञानैकलभ्य इत्यर्थः अथवा सांख्यज्ञानप्रदो दत्तात्रेयरूप इत्यर्थः ३ ७० दुर्वासास्तस्यैव सोदर्यो तदंशः ७० स
५७ र्वसाधुनिषेवित इति नाम्नां रामउक्तं ७१ प्रस्कंदनः ब्रह्मादीनामपि ध्यानेऽपि नामन्येत्वाव्यवसमच्युतानामिति मत्र वर्णाः ७२ विभागज्ञः प्राणिनां शुभाशुभ
कृ३ मैलानां विभाजकः ७३ अनल्प अनल्पः नत्वल्पमोमूल्पाधिकः कुतोन्यदिति गीतावचनात् ७४ यज्ञविभागवित् यज्ञियानां हविषां विभागाभिज्ञः ७ सर्वत्रवासो
वसो वसति स्थानं यस्य सर्ववासः ७६ सर्वचारी ७७ दुर्वासाः दुस्थं आदुर्गजकान्तिरूपं वासो यस्य दुर्लभवासो यस्य अनंतपारत्वादिति दुर्वासाः ७८ वासवः ७ ७९ अम
रः हैमो हिमस्यापत्यम् होहैमो हिमालयरूपी ८१ हेमकरो गांगेय नदस्य सर्वर्णास्यकन्ताजहूद्वीप विद्रुमतो जस्य द्वहः तस्य हि फलं प्रक्षल्य स्वर्णत्वं भजती त्युपाख्याय

सांख्य प्रसादो दुर्वासाः सर्वसाधुनिषेवितः प्रस्कंदनो विभागज्ञो अनल्पो यज्ञभागवित् ६४ सर्ववासः सर्वचारी दुर्वासा वास
वोमरः हैमो हेमकरोयज्ञः सर्वधारी धरोत्तमः ६५ लोहिताक्षो महाक्षश्च विजयाक्षो विशारदः संग्रहो निग्रहः कर्त्ता सर्पचीर
निवासनः ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

म१

तेषु रागोक्षु ८२ अज्ञः निष्कर्मा ८३ अथच सर्वधारी सकलकर्मफलधर्त्ता ८३ धरणीदिग्गजशेषकूर्मादीनाम्युत्तमः अत्यन्याधारः स न तैः सर्वैः सहितस्य ब्रह्मांडस्य धर्ता ८४
लोहिताक्षः रक्तनेत्रः ८५ महांतिविश्वव्यापकानि अक्षाणि इंद्रियाणि यस्य स महाक्षः ८६ विजयावहः अहितान्सत्क्षितोरथो यस्य स विजयाक्षः ८७ विशारदः पंडितः ८८
संग्रहः संगृह्णाति वाणाही नदासान्स्वीकरोतीति संग्रहः ८९ निग्रहो निगृह्णाति इंद्रादीनुत्मिकानदंडयतीति निग्रहः ९० अतएव कर्त्ता ९१ सर्पाएवचीरस्य वस्त्र
स्य निवासनं विलंभ कयस्य स सर्पचीरनिवासनः चत्वारिंश्यसहस्रं ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ रा० ५७

अमुख्यः अधमः देवानामर्थः अग्निर्वैदेवानामवमो विष्णुः परमस्तदन्तरेणासर्वा अन्यादेवता इति ब्राह्मणात्सर्वदेवतामय इत्यर्थः ९४ देहः उपचितः असंतप्रष्ट इतियावत ९५
काहला वाद्यविशेषस्तद्वान्काहलिः आर्षदानप्रत्ययः देहाग्निरित्यपिपठंति ९६ सर्वकामप्रदः ९७ सर्वकालप्रसादः ९८ सबलः शोभनं रथयोग्रपर्हीवलंसामर्थ्यं यस्य दया
निधिरित्यर्थः ९९ बलाबलानामसत्कृपधारीबलरूपधृक् बलंचरूपंचतयोधर्ता ६७ इतिरुत्नीयंशतं सर्वकामवरः सर्वेषांकाम्यमानानांवरः श्रेष्ठः मोक्ष इत्यर्थः १ स
र्वेदः स्पष्ट २ सर्वतोमुखः इनि सर्वतःपाणिपादत्वादेरुपलक्षणं ३ आकाशनिर्विरूपश्च आकाशादिवन्निर्गच्छंति विधानिरूपाणि यस्मादिति सतथा अनेनवायुरभ्रंविद्युत्स्तन
यित्नुरशरीराण्येतानितद्यथैतान्यमुष्मादाकाशात्समुत्थायपरंज्योतिरूपसंपद्यस्वेनरूपेणाभिनिष्पद्यत एवमेवैषसंप्रसादोस्माच्छरीरात्समुत्थायपरंज्योतिरुपसंपद्यस्वेनरूपेणाभि नि

मुख्यो मुख्यश्च देहश्च काहलिः सर्वकामदः सर्वकालप्रसादश्च सबलो बलरूपधृक् ६७ सर्वकामवरश्चैव सर्ववेदः सर्वतोमुखः
आकाशनिर्विरूपश्च निपाती त्ववशः खगः ६८ ॥

ष्पद्यत उत्तमः पुरुष इतिश्रुतेरर्थो दर्शितः स वच यथा आकाशनाद्यात्मप्रभाप्राप्ता वाय्वाद्यो शशरीरा अविभाव्यमानस्वरूपाः संतोपि प्रावृडारंभे ततः स्थ्यग्भूतस्वेनरूपेणोपसंपन्ना भूत्वा नि
र्वाणादीयवत्परंज्योतिरात्मनाभिनिष्पन्ना भवंति एवं देहनादात्म्यापन्नः सप्रसादाख्यो जीवो देहात्पृथग्विभाव्यमानस्वरूपोपि ध्यानकाले देहांतरं च देहादुत्थाय स्वेनापहतपाप्मा
दिगुणात्मकप्रकृतेनरूपेणाभिनिष्पन्नस्तद्देवपरंज्योतिर्निर्विशेषब्रह्माभिमुखो भूत्वाग्भेदेन निष्पद्यत इति ३ देहगर्ते गतेषु जंतिषु त्पतत्वात्मपघातुशीलमस्येति निपाती ४ अत
एवाः वशः देहसंबंधादपरिह्वायुः खादिसंबंधः ५ खगः हार्दाकाशगः अभेदेनरूपेणेत्यर्थः हार्दाकाशएवतावदेस्मगत्वाहंनगतिरस्मतरामसंगः सननिपातीत्यवशश्चभव
त्यहोमोहस्यमाहात्म्यमयारमितिभावः ६९ नामस्तोकाक्त ३७ ॥

हा० रौद्ररूपोंमहामेघः ७ अंशुर्देवताभेदः ८ आदित्यमनसहचारीभगापरनामादेवः तस्मादंशुभगश्चान्यायेनामितिब्रह्मणात ९० वहुरश्मिः सूर्यादिरूपः शोभनेवर्चसा तेजसा सर्ववर्चसा संतद्ध

५८ न सुवर्चसी ११ वसुवेगः वासपतिस्थाययन्ने नत्तर्वेश्रात्मनीतिवसवापुः वायुरेवैतानंस्यष्वेइतिश्रुतेः तस्यवेगइववेगोयस्य तथा १२ महावेगस्ततोप्यधिकवेगः १३ मनोवेगः

मनसोप्यधिकवेगः मनसोजवीयइतिमंत्रवर्णात १४ निशाचरः निशीवनिशाश्रविद्यातयावइतिविषयानुभुंक्ते सतया ६९० सर्वेषुशरीरेषु वसतीतिसर्ववासी १६ श्रि

यासहवसतीतिश्रियावासी अलक्तमासः श्रीरवक्त्रावःसामानियजूंषिसाहिश्रीरमृतासतामितिश्रुत्युक्ताविद्यायासा २७ अतएवउपदेशकरः १८ अकरः उपदेशमपितस्मा

मौनेवाख्यानं यथोक्तंचित्रेवटतरोर्मूलेवृद्धाःशिष्यागुरुर्युवा गुरोस्तुमौनंव्याख्यानंशिष्यास्तुछिन्नसंशयाइतिवाष्कलिनाचवाध्वःश्रुतः पुनःपुनस्तूष्णीभजपवस्थितानतोपेश्र

रौद्ररूपोंशुरादित्योवहुरश्मिःसुवर्चसी वसुवेगोमहावेगोमनोवेगोनिशाचरः ६९० सर्ववासीश्रियावासीउपदेशकरोकरः

मुनिरात्मनिरालोकसंभग्नश्चसहस्रदः ७० पक्षीचपक्षरूपश्चअतिदीप्तोविशांपतिः उन्मादोमदनःकामोह्यश्वत्थोर्थकरोयशः ७१

श्चपाहकमः खत्त्वंत्वंननवितानासपशांतीयमाप्नोति १९० ओंकारत्वादेवमुनिर्मौनवान २० आत्मानमेवनिष्क्रियत्वदेहाद्युपाधेर्वानिर्गत्य आलोचयतीत्यात्मनिरालोकः २१

सभग्नः सम्यक्तेवितः भजसेवायामित्यस्यरूपंनतभंजेः २२ अतएवसहस्रदः अनेनसधनादेति ७२ पक्षीगरुत्मान पक्षरूपः मित्ररूपोगासहायः २५ अतिदीप्तः को

टिसूर्यप्रतीकाशः शत्रुतेजोभिभावकः २६ अतएवसर्वासांविशांप्रजानांपतिः सार्वभौमः २७ उन्मादयतीत्युन्मादः मोहकः २८ यतः मदनः अनंगः २९० कामः का

म्यमानः स्वादिविषयरूपः अश्वत्थः संसारवृक्षः कामप्रदोवावृक्षएव ३१ अर्थकारः धनादिप्रदः ३२ यशःकीर्तिप्रदश्च ७१ ॥ ॥ ॥ ॥ एम०

५८

वामदेवः वामानां कर्मफलानां देवः देवो राजा विभाजकः ३४ कामः कर्मफलरूपः विषयसंपर्कजानंदमात्रस्वरूपः स्वार्थः ३५ प्राक् सर्वेषामाद्यः ३६ दक्षिणश्च त्रैलोक्याक्रमणसमर्थः ३७ वामनः बलिबंधनकर्त्ता ३८ सिद्धयोगी सनत्कुमारादिः ३९ महर्षिर्वसिष्ठादिः ४० सिद्धार्थः ऋषभदत्तात्रेयादि ४१ सिद्धश्चासौ साधकश्च ज्ञानोत्तरसन्यासभीष्मयाज्ञवल्क्यादिविद्वत्सन्यासी ७२ भिक्षुलिंगधारी हंसः भिक्षुरूपः अलिंगपरमहंसः ४४ अत एव विपणो निर्व्यवहारः हंसाभिरहितः ४५ मृदुः सर्वभूताभयदाता ४६ अव्ययः निर्विकारमानोपमानादिषु सावपि हर्षविषादशून्यः ४७ महासेनः कार्त्तिकेयो देवसेनापतिः ४८ विशाखस्तज्जन्मवर्षे इंद्रेणावज्रप्रहारेकृते जातत्तत्सहायः ४९ षष्टि

वामदेवश्च वामश्च प्राग्दक्षिणश्च वामनः सिद्धयोगी महर्षिश्च सिद्धार्थः सिद्धसाधकः ७२ भिक्षुश्च भिक्षुरूपश्च विपणो मृदु

रव्ययः महासेनो विशाखश्च षष्टिभागो गवांपतिः ७३

भागः षष्टितत्वानि यस्य भागो भोग्यं अतिथिभाग इतिवत् सषष्टिभागः तानि च जागरितस्थानः इत्यादिना मांडूक्यादौ प्रसिद्धानि यथा जाग्रदवस्था बहिर्मुखं प्रज्ञानं सप्तशब्दादयः पंच मंतव्यबोद्धव्याभ्यां सहिताः सप्तसंकल्पोल्लेखविषयाः एकोनविंशतिभोगद्वाराणि दश इंद्रियाणि पंच प्राणा मनोबुद्ध्यहंकारचित्तानि चेति स्थूलं भोग्यं शब्दाद्याख्यं भुक्तमिति एकोनविंशत् तथा स्वप्नावस्थायामंतर्मुखं प्रज्ञानं वासनामयां अन्तरे सर्वं सप्तांगं यानान्येकोनविंशदेव तथा सुषुप्तस्थानं चेतः प्रज्ञानरूपं आनंदभुग्भिः भागवर्गः यस्तुभोक्ता समसाक्षी आनंदरूपो सा सम अवस्थायांश्च त्यागानेन दत्तज्ञानभिक्षुतो हन्ति निर्मुक्तेरितिस षष्टिभागः ५० गवां इंद्रियाणां पतिः स्वालकः ५१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शि० वज्रहस्तः पर्वतभेत्ता शक्रः ५२ विष्कंभो विस्तारस्तद्वान् विष्कंभी ५३ चमूस्तंभनः दैत्यसेनास्तंभनकृत् ५४ वृत्रं पुरुहूरथेन मंडलानां करणां आहतवान् एसेनां मिलाम् अनस्य तेन चा
५९ गमनतनयोः कारकर्ता हन्ता वृत्रकारः कृताहृते निपाठे निष्कपठमाहृतकर्त्ता ५५ तालं संसारसिंधोस्तलं चाधारं स्थानं वेत्तीति तालः शुद्धब्रह्मवित् तत्तालेसंसारपिता ५६ मधुर्वि
संतः ५७ मधुकोयपिकारव्यः पक्षी तद्वल्लोचने यस्य स मधुकलोचनः मध्वेत्तमवकं क्रोडं तद्वत् पिंगनेत्र इति वा ७८ वाचस्पतीदेवपुरोहितं तस्य कुलातः वाचस्पत्यः पुरोहित
कर्मकर्त्ता बृहस्पतिर्हि देवानां पुरोहितस्तम च वन्येमत्स्य राज्ञां पुरोहिताः इति वा ब्राह्मयो बृहस्पतिः यस्मात् जंविमतीति मंत्रस्थ बृहस्पतिपदस्य आख्यानात् ५९ वाजमनः
शाखाविशेषप्रवर्त्तको यद्वपुकर्मकर्त्ता ६० नित्यमाश्रमपूजितः स्पष्टः ६१ ब्रह्मचारि ब्रह्मणि चरतीति ब्रह्मनिष्ठः ६२ लोकेषु ब्राह्मणादिगृहेषु चरंति भक्ष्यतीति लोकचारी

वज्रहस्तश्च विष्कंभी चमूस्तंभन एव च वृत्तावृत्तकरस्तालो मधुर्मधुकलोचनः ७४ वाचस्पत्यो वाजसनो नित्यमाश्रमपूजितः ब्रह्म
चारी लोकचारी सर्वचारविचार वित् ७५ ईशान ईश्वरः कालो निशाचारी पिनाकधृक् निमित्तस्थो निमित्तं च नंदिर्नंदिकरो हरिः ७६ ॥

सार्ति १

भिक्षुः ६३ सर्वचारी सर्वगः यत्र वंवेदाहं ब्रह्मास्मीति स इदं सर्वं भवतीति श्रुतेरात्मज्ञानात्सावत्मिं प्रसङ्ग इत्यर्थः ६४ विचारवित् विपरीतं चरणं च जंतु मुखतया गमनं तद्वेत्ता ७५
इष्ट इतीशानो नियंतांतर्यामीत्यर्थः लटः शानच् ६६ ईश्वरः अश्नोतीति व्याप्नोतीति अश्नोतेरा कर्मणि वरच् उणादि त्रेरात्वन्न उः व्याप्नाति यस्मात् वरट् चान इदं सर्वमत्रा
न ह्रिशेरिच्चोपधाया इत्यनउपधाया इत्वं च ६७ कालः कलयति सर्वेषां पुण्यपापादिकं तत्तत्फलप्रदानार्थं संख्याति तिपिनाकः धनुर्विशेषः तद्वान् पिनाकी
पिनाकास्य पश्च ते तिपाते एकप्रत्ययो न गागमश्च नियात्यते ७० निमित्तं लक्ष्यदैत्यादिः तत्र स्थस्तदंतर्यामी ७१ निमित्तं तद्रूपश्च विश्वरूपत्वात् ७२ नंदि समृद्धिः एवास
परमात्मसंपदिति श्रुतेः ज्ञानिसंपद्रूपः ७३ नंदिकासमयन्कारः ७४ हरिर्हरन्नाम रूपस्य विश्वस्य संहारः ७५

राम०
५९

२ कालः चित्रगुप्तात्मा ६८ निशाचारी ब्राह्मणानिशायां मदाप्रलयरूपा यामपि चरति प्रलयमानंदमनुभवतीति निशाचारी ६९ पाति रक्षतीति ३

नंदी शिवस्य गणः वाहनं वा तस्येश्वरः ७६ नंदीगणाद्रूपाच ७७ नंदनश्चानंदपितृषु ८ नंदिवर्द्धनः दत्तायाश्चपिसंपदश्छेदकः ७६ भगानिदंद्वादीनामैश्वर्याणीतान्यपि हरतीतिभगहारी ८० निहंतीमृत्युरूपेण ८१ कालः कलानाचतः षष्ठिसंमितानांनिवासः कालः ८२ स्वतस्वब्रह्माश्चतिशयेनमहान् ८३ पितामहः पितृविष्णोरपि पितां इंदिरालोकमातामेतिलक्ष्याः लोकमातृत्वस्यप्रसिद्धत्वेनतद्भर्तृविष्णोलौकपितृत्वात् ७७ चतुर्मुखः विधाता ८५ महत्त्वसर्वदेवासुरादिपूज्यंलिंगमस्यसमहालिंगः ८६ चारु लिंगः रमणीयवेशः ८७ लिंगाध्यक्षः लीनमाहतमर्थंगमयंतीतिलिंगानिप्रत्यक्षादीनिप्रमाणानितेषांश्चाध्यक्षःप्रवर्त्तनिप्रवृत्तिनियामकः ८८ सुराध्यक्षः चक्षुरादिप्रमाणानांश्रुति

नंदीश्वरश्चनंदीचनंदनोनंदिवर्द्धनः भगहारीनिहंताचकालोब्रह्मापितामहः ७७ चतुर्मुखोमहालिंगश्चारुलिंगस्तथैवच लिं
गाध्यक्षः सुराध्यक्षोयोगाध्यक्षोयुगावहः ७८ वीजाध्यक्षोवीजकर्त्ताध्यात्मानुगतोवलः इतिहासः सकल्पश्चगौतमोथनि
शाकरः ७९ ॥ ॥

शिष्टतारः सुरास्तेषामप्यध्यक्षः ९० योगाध्यक्षः तेषामेवेंद्रियदेवतानांहार्दाकाशे एकीकरणं योगस्त्वत्वेनेसर्वेएकंभवंतीतिश्रुतेः तस्याप्यध्यक्षः सेतत्क्रययैवयोगः ज्ञाप्यइत्यर्थ ९
युगावहः युगानिप्रराणपापतारतम्यवंतिकृतत्रेताद्वापरकलिसंज्ञानिश्चावहतिनिर्वर्त्तयतीतितथा ७८ वीजंधर्माधर्मौतयोरध्यक्षः फलदाता वीजाध्यक्षः ९२ वीजकर्त्ता
साष्टं ९३ अध्यात्मानुगतः आत्मानमधिकृत्यप्रवृत्तंशास्त्रंश्रवनमननसाधकरत्यर्थः ९४ वलः वलानिधत्यारीनीवर्त्तनेतास्मिन्नितिवलमत्वर्थीयाशीश्चाद्यजंतः ९५ इतिहासोभा रताद्रिः ९६ सकल्पः पञ्चकल्पकेनप्रयोगविधिविचारेणसहितः मीमांसान्यायमयः ९७ गौतमस्तर्कशास्त्रप्रणेता ९८ निशाकरश्चंद्रः श्चंद्रमाकरणप्रणेता ९९ ७९

हृ०
६०

दंभः दम्भातिशयत्वदम्भयतीतितथा ४०० इतिचतुर्थनाम्नांशतः अदंभः नास्तिदंभोदम्भकोयस्य १ वैदंभः दंभोधर्मध्वजित्वंतद्विरहितोविदंभः तेषामपंस्वभूतोवैदंभः २ वश्यो
भक्तपराधीनः ३ वशकरः अन्यान्वशेकर्तुंसमर्थः वंश्योवंशकरइतिपाठेस्पष्टोर्थः ४ कलिः अन्योन्यंदेवासुरादीनांवैरकर्त्ता ५ लोककर्त्ताभौतिकचतुर्दशभुवनानिर्माता ६
पशुपतिः ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानांजीवपशूनांपतिःपालकः ७ महाकर्त्तापंचभूतानामपिस्रष्टा ८ अनौषधः औषधायन्नजात्यन्नजातीयरहितः अभोक्तेतियावत ८० अक्षरंब्र
ह्मयं १० परमंब्रह्मअन्नाद्यवरब्रह्मापेक्षयापरमंउत्कृष्टंआनंदमात्रस्वरूपं ११ बलवतबलाभिमानीदेवतारूप १२ अतएवशक्नोतीतिशक्रः शतक्रतुशब्दावयवयोरन्त्यवर्णा
योर्लोपेनवाशक्रः १३ नीतिर्दंडप्रयुदंडप्रणायनादिः अनीतिर्द्विपर्ययः १५ शुद्धात्माविमलचित्तः १६ शुद्धः दोषास्पर्शी १७ मान्यः मानार्हः १८ गतागतः यातायातवा
सा१

दंभोत्यदंभोवैदंभोवश्योवशकरः कलिः लोककर्तापशुपतिर्महाकर्त्ताह्यनौषधः ८० अक्षरंपरमंब्रह्मबलवच्छक्रएवच नीतिर्ह्य
नीतिः शुद्धात्माशुद्धोमान्योगतागतः ८१ बहुप्रसादः स्वप्नोदर्पणोथत्वमित्रजित वेदकारोमंत्रकारोविद्वान्समरमर्द
नः ८२ महामेघनिवासीचमहोघोरोवशीकरः अग्निज्वालोमहाज्वालोअतिधूम्रोहुतोहविः ८३ ॥ ॥

संसारः बहुप्रसादः २० स्वप्नः स्वप्नावस्थाभिमानीतैजसोप्ययमेव २१ दर्पणः दर्पणाइवविंबप्रतिविंबदर्शनास्पदः २२ अमित्रजित बाह्याभ्यांतरशत्रुजित २३ वेदकारो
निश्वसितमेतद्यदृग्वेदइत्यादिश्रुतेः वेदानांकर्त्ता २५ मंत्रोवेदादन्येतांत्रिकपौराणिकदेशभाषामयाः तेषांकर्त्ता मंत्रकर्त्ता २६ विद्वान समरमर्दनः समरेशत्रूणांमर्दनः २८
महांतोमेघाः प्रलयकालिकास्तेषुदेवाधिष्ठातृदेवतात्वेनवसतीतिमहामेघनिवासी २८ महाघोरः प्रलयकर्तृत्वात॥ २९ वशेसर्वमस्यास्तीतिवशी ३० करोतीतिहिनास्तेजग
दितिकरःसंहारकर्त्ता ३१ अग्नेरिवतेजोज्वालायस्यसोग्निज्वालः ३२ ततोपिमहाज्वालः ३३ अतिधूम्रः कालाग्निरूपेणसर्वदाहकालेसंततंधूम्रमयः ३४ हुतः आदिकर्मणि

८३

राम०
६०

वृषणः वर्षतिकर्मफलानीतिवृषणोधर्मः गुणाभावश्चार्थः पद्मावृषोधर्मोऽस्मिन्निति वृषणायामादित्वात्लप्रत्ययः ३७ शंकरः सर्वप्रदः ३८ नित्यंवर्चस्वी ३९ धूम्रकेतनः व
ह्निरूपः ४० नीलः मरकतवर्णः ४१ तथेतितएवहेतोः अंगलुब्धः अंगस्त्रीया वपुः वः लिंगमितियावत्तत्रलुब्धः नीले ५ नीलेवालिंगेनित्यसन्निहितइत्यर्थः ४२ शो
भनः कल्याणहेतुः ४३ निरवग्रहः प्रतिबंधशून्योमनोरथप्रवृष्टिकर्त्ता ८४ स्वस्तिदः ४५ स्वस्तिभावः स्वस्तिरतरांश्चस्तिभावः सत्तासेतिस्वस्तिभावः ४६ भागीयज्ञेभाग
वान् ४७ भागकरः पक्षिपदविषाविभात्वकः ४८ लघुःशीघ्रः ४९ उत्संगः असंगः ५० महांगः महांलिंगः ५१ महानगर्भउत्पादनीयलेयरणपरांच्चवश्यंगम्यांय स

वृषणः शंकरोनित्यंवर्चस्वीधूम्रकेतनः नीलस्तथांगलुब्धश्चशोभनोविनिरवग्रहः ८४ स्वस्तिदः स्वस्तिभावश्च भागीभागकरोलघुः उत्संगश्चमहांगश्चमहागर्भपरायणः ८५ कृष्णवर्णः सुवर्णश्चइंद्रियंसर्वदेहिनां महापादोमहाहस्तोम
हाकायोमहायशाः ८६ महामूर्द्धामहामात्रोमहानेत्रोनिशालयः महांतकोमहाकर्णोमहोष्ठश्चमहाहनुः ८७ महानासोमहा×
हाकंबुर्महाग्रीवाश्मशानभाक् महावक्षामहोरस्कोत्यंतरात्मामृगालयः ८८ ×

महागर्भपरायणः प्रजनात्मकः कंदर्पइत्यर्थः ८५ कृष्णवर्णोविष्णुरूपेण १ सुवर्णः श्वेतवर्णः सांबरूपेण ५४ सर्वदेहिनामिंद्रियंसर्वेंद्रियरूपः ५५ महापादः ५६
महाहस्तो ५७ महाकायः ५८ महायशाः ८६ महामूर्द्धा ६० महामात्रः महाप्रमाणः ६१ महानेत्र ६२ निशालयः निशैवनिशाचविघातस्मा
लयोयस्य ६३ महांतकः मृत्युमृत्युः ६४ महाकर्णः ८५ महोष्ठः ६६ महाहनुः ६७ ८७ महानासः ६८ महाकंबुमहाकंठः ६९ महाग्रीवः ७० श्मशान
भाक् श्मशानं शरीरणांशाननतनूकरणंभजतीतिश्मशानभाक् देहंवंधछेदेतियावत ७१ महावक्षाः रक्षाइतिपाठेमहतारक्षारक्षणंयस्यसतथा ७२ महोरस्कः ७३ अंतरात्मा
७४ मृगालयः अकाधिरोपितमृगइत्यर्थः ॥ ८८ ॥ ॥ ॥ ॥

गा॰ ६१

लंबंते स्मिन्ननेकानि तरौ फलानीव ब्रह्मांडानीति लंबनः ७७ लंबितोष्ठः प्रलयकाले विश्वं ग्रसितं लंबितौष्ठौ दीर्घीकृतौ च ओष्ठौ येन सः ७१ महती ब्रह्मादिभिरप्यजय्या माया यस्य स महामायः ७८ पयोनिधिः क्षीरसमुद्रः ७७ महादंतः ८० महादंष्ट्रः ८१ महाजिह्वः ८३ महामुखः ८७ महानखः नृसिंहः ८४ महारोमा वराहः ८५ महाकोश :महोदरः ८६ महाजटः ८७ प्रसन्नः ८८ प्रसादः प्रसन्नता ८७ प्रत्ययोऽनुभवः ७० गिरिसाधनः पर्वते एव साधनं रणे जपहेतुर्यस्य स गिरिधन्वेत्यर्थः ७० स्निह्यतीति स्नेहनः वितवत्सजातस्नेहवान ७२ अस्नेहनस्तद्विपरीतः ७३ अजितः ७४ महामुनिः अत्यंतमौनवान मननशीलो वा ७५ वृक्षाकारः संसारवृक्ष एवाका

त्वनो लंबितोष्ठश्च महामायः पयोनिधिः महादंतो महादंष्ट्रो महाजिह्वो महामुखः ८७ महानखो महारोमा महाकोशो महाजटः
प्रसन्नश्च प्रसादश्च प्रत्ययो गिरिसाधनः ७० स्नेहनोऽस्नेहनश्चैव अजितश्च महामुनिः वृक्षाकारो वृक्षकेतुरनलो वायुवाहनः ७१
गंडली मेरुधामा च देवाधिपतिरेव च अथर्वशीर्षः सामास्य ऋक्सहस्रामितेक्षणः ७२ ॥ ॥ ॥ ॥

रो यस्य ७६ वृक्षकेतुः संसारवृक्ष एव केतुर्लांछनं यस्य स नहि देहेंद्रियाण्युपादाय ब्रह्म जिज्ञासितं शक्यं ७७ अनलो नास्ति अलं पूर्तिर्यस्य संजानस्य सो नलोग्निः ७८ वा
प्रेरव वाहनं देशाद्देशांतरं प्रतिगतेः साधनं स वायुवाहनः ७७ गंडस्य गंडो भूमेरुच्छूनप्रदेशः क्षुद्रशैलास्तेषु लापनेगच्छंतीति गंडली: गडशब्दः एवी जलीगतावस्मा द्विप्रविश
भक्तिलोयः सर्वासु लगितिः पूर्वी सर्वरोगो वा अथर्वः ५०० इति नाम्नां पंचमं शतं मेरुधामा १ देवाधिपतिः २ अथर्वशीर्षः ३ समासः ४ ऋक्सहस्रामितेक्षणः ७२ गा॰
६१

पत्रुः पादसुजः गुल्फः उपनिषद्देशः ७ प्रकाशः कर्मकांडः ८ जंगमः वृषभादिरूपः ९ अर्थो ऽर्थनयान्तात्अमोघोऽर्थो यस्य सः अमोघार्थी १० प्रसादः प्रसीदती
ति दयालुः ११ अभिगम्यः सुखप्राप्यः १२ सदर्शनः मंगलावहं दर्शनं यस्य १३ उपकारः प्रीणनरूपः १४ प्रियः सुखदायी १५ सर्वः सरत्यभिम
र्वं व्याप्नोतीति सर्वः १६ कनकः स्वर्णादिप्रियवस्तुरूपः कांचनच्छविः १८ नाभिः भुवनस्य मध्यदेशः अयं यज्ञो भुवनस्य नाभिः यज्ञरूपः अग्नेर्खग
तंडितत्वामावर्णयज्ञसमामिलं १९ नंदिकरः यज्ञफलसमृद्धिकर्ता २० भावः क्रतुश्रद्धारूपः २१ पुष्करस्य ब्रह्मांडस्य पतिः स्वामी २३ स्थिरः स्थावरः

पत्रुः पादभुजो गुल्फः प्रकाशो जंगमस्तथा अमोघार्थः प्रसादश्च अभिगम्यः सदर्शनः २५ उपकारः प्रियः सर्वः कनकः कां
चनस्थितः नाभिर्नंदिकरो भावः पुष्करः स्थपतिः स्थिरः ९४ द्वादशस्त्रासनश्चाद्यो यज्ञो यज्ञसमाहितः नक्तंकलिश्च कालश्च
मकरः कालपूजितः ९५ ॥

पर्वतादिरूपः ९४ द्वादशः नराणां दशगर्भवासा द्वयोः दशा तासां मध्ये दशमी स्वर्ग एकादशी मोक्षो द्वादशी इति द्वादश इति संसाराय क्रम्यते २४ त्रासनः अंतरालिकद
शारूपेणामयजननः २५ आद्यः संसारात्प्राचीनः यद्वा आद्यंतमध्य इति नामत्रयार्थः २६ यज्ञजीवेशयोः संगतिकरणरूपो योगः २७ यज्ञस्य यज्ञसमाहितः अ
त्रस्यं त्तदेकालभ्य इत्यर्थः २८ नक्तमिव नक्तं अप्रकाशात्मा महामोहः २९ कलिः तत्कार्यभूताः कामक्रोधलोभादिरूपः ३० कालस्यापि कार्यं जन्ममरणप्र
वाहः कालयति संकलयतीति योगात् ३१ मकरः मकराकारशिंशुमारचक्रकालस्य ज्ञायकं नक्षत्ररूपः ३२ कालेन मृत्युना पूजितः कालपूजितः ९५

रा० ६२ सगणः प्रमथादिसंयुक्तः ३४ गणाकारः बाणादीन्भक्तान्स्वगणान्करोतीति गणाकारः ३५ भूतानां वाहनो योग्यत्वेन निर्वाहको ब्रह्मसारथिर्यस्य भूतवाहनसारथिः ३६ भस्मशयः भ
स्मनि शेते सोऽरिति जितो देहात्यादिकाहतोरन्येभ्योऽपि दृश्यत इति मनिनवभक्ति[?]मिपि निदोषान्भासयति चाध्यात्मानमिति भस्म तथा चोक्तं वाशिष्ठलैंगे भस्मनामा सर्वपापानां पाशानां च महा
मुने भस्मेति कीर्तितं रुद्ररोगाणां चापि भस्मना हि तितेनैव बाल्यमोहं हाराः किं भस्मधारणामोक्षफलं कृता भस्मनानिमग्नयुक्तस्नानमृन्मयतेः विराहितिश्रुतावयथवी शिरसि त्रयम्भिरि
त्यादि नाभस्मगृहीत्वाभिमन्त्र्यांगानि संस्पृशेत्द्भृतमेतत्पाशुपतं पशुपाशविमोक्षायेति भस्मनि शेते भस्मशयः तेन उद्धूलनादिकमपि कर्तव्यं यथाह बृहज्जाबालोपनिषत्कालाग्निरु
द्रोऽवं भगवन्ती लावर्हन्यो चाहत्वा भस्मस्थान्तो भस्मश[?]य्यां शय्यामोक्तः ध्यायी मुच्यते सर्वपापैरिति ३७ भस्मगोप्ता भस्मना गोपायति जगदिति भस्मगोप्ता वक्ष्यति चात्रै

सगणो गणकारश्च भूतवाहनसारथिः भस्मशयो भस्मगोप्ता भस्मभूतस्तरुर्गणः ४६ लोकपालस्तथालोको महात्मा सर्वपूजितः शुक्लस्त्रिशुक्लः संपन्नः शुचिर्भूतनिषेवितः ४७ ॥ ॥

व[?] रक्षार्थं मंगलाय पवित्रार्थं च भामिनि लांछनार्थं च भक्तानां भस्मस्नानमपापरेति ३८ भस्मभूतः एनद्विमं कणकनाम्निमुनौ करात्च्युतं शंकरस्य तु स्वानन्दयति स्मेति तन्न्यस्योपशमा
र्थं महादेवेन स्वमंगुलिस्थितांतं भस्म दर्शितं तेन स्वरूपः केवलं भस्मसमं य इति विज्ञाप्यते ३९ तरुः कल्पवृक्षादिः ४० गणः भृंगिरिटिनंदिकेश्वरादि[?]पः ४१ लोकाश्चतुर्दश
भुवनानि तेषां पालो लोकपालः ४२ अलोकः लोकातीतः ४३ महात्मा सर्वात्मा ४४ सर्वपूजितः ४५ शुक्लः शुद्धः ४६ त्रिशुक्लः त्रीणि कायवाङ्मनांसि शुक्लानि प
स्य ४७ अतएव संपन्नः कैवल्यप्रापः ४८ शुचिः आगंतुकमपि मलं न स्पृशतीत्यसंगः स्वरूपः ४९ भूतैः प्रमथाद्यैर्निषेवितः भूतनिषेवितः ५० ॥ ॥ राम० ६२

मू.८३

आश्रमेयुचतुर्षुधर्मरूपेणानिष्टतोयाश्रमस्थः ५१ क्रियावस्थः धर्मस्यैवपूर्वरूपंक्रियायागादिस्तद्वस्थापन्नः ५२ विश्वकर्ममतिः देवशिल्पिनोपत्कौशलंतद्रू
परत्पर्यः ५३ वरः श्रियनदृतिवरोनहृम्नादिरूपः ५४ विशालशाखः दीर्घबाहुः शाखायक्षांकवेताहोइतिमेदिनी ५५ ताम्रोष्ठः ५६ अंबुजालः जलसमूहः सागर
रूपत्वर्थः जालोगवाक्षेआनायेक्षारकेदं[illegible]योरितिमेदिनी ५७ सुनिश्चलः पर्वतादिरूपः ५८ कपिलः ५९ कपिशः ६० शुक्ल इतित्रयोपिवर्णवाचिन
स्तद्वान ६१ आयुर्जीवनकालः ६२ परः प्राचीनः ६३ अपरोऽर्वाचीनः ६४ गंधर्वोश्चित्ररथादिः ६५ आदितिर्देवमाताऽयवाअदितिरितिश्रुतेःपृथ्वीवा
६६ तार्क्ष्यः वैनतेयः ६७ सुविज्ञेयः सुखेनज्ञातुंयोग्यः ६८ सुसारदः शोभनवाक् ६९ परस्वधायुधः ७० देवः विजिगीषुः ७१ अनकारीमीष्ट्राहंतंर्बंधु

ऋअश्रमस्थः क्रियावस्थोविश्वकर्ममतिर्वरः विशालशाखस्ताम्रोष्ठोह्यंबुजालः सुनिश्चलः ३९ कपिलः कपिशः शुक्लआयुश्चैवपरोप
रः गंधर्वोह्यदितिस्तार्क्ष्यः सुविज्ञेयः सुसारदः ४० परस्वधायुधोदेवअनुकारीसुबांधवः तंवुवीणोमहाक्रोधऊर्द्धरेताजलेशयः १०० उग्रो
वंशकरोवंशोवंशनादोह्यनिंदितः सर्वांगरूपोमायावीसुहृदोह्यनिलोनलः ४१ ॥ ॥ ॥ ९३॥ ॥ ॥ ॥
अ१ प२

बंधवहेत्तस्मनुकरोतीवासोनुकारी ७२ शोभनश्चासौबांधवश्चसुबांधवः अर्जुनसखा ७३ तंववीणः [illegible] तुंवीफलद्वययुक्तावीणायस्यसैवरुद्रवीणोतिके
केषुप्रसिद्धा ७४ महाक्रोधः प्रलयकाले ७५ ऊर्ध्वरेताः ऊर्द्धदेवमनुष्येभ्यऊर्ध्वपिरेतयः प्रजाब्रह्मविष्ण्वादिरूपायस्यसः ७६ जलेशयः विष्णुरूपीशेषपर्यंकेजलशा
यी २०० उग्रः उत्कर्षेणाग्रमतीत्युग्रः ७८ वंशकरः ७९ वंशश्चप्रसिद्धः ८० वंशनादः ८१ अनिंदितः ८२ सर्वांगरूपः सर्वेष्वंगेषुरूपंसौंदर्यमस्या
स्तीति रूपस्वभावेसौंदर्येइतिमेदिनी ८३ मायावीमायाविशिष्टः मौर्वि[illegible]नमहेश्वर[illegible]तिप्रसिद्धः ८४ सुहृदः अदंतत्वमाप्रत्युपकारमनपेक्ष्यउपकर्त्ता ८५
पा१ इ१ र्म१

शिवसः नामः ३१ टीकाः ३१

वि ४

हा० बध्नात्यनेनेतिबंधनं बंधः संसारपाशः ९८ बंधकर्त्ता संसारनिर्माता ९९ सुबंधनविमोचनः सतरंबंधनस्य मायापाशस्य मोचनकर्त्ता १ ८० यज्ञारयो दैत्यास्तेसहापि वसतीति सय
६६ ज्ञारिः ८१ कामारयोजितकामाः योगिनः तेष्वपि महात्मा तिसकामारि ८२ महादंष्ट्रः ८३ महायुधः १०२ बहुधानिंदितः दारुकावने अतिकमनीयं रूपं धृत्वा नग्नः सन् स्वयंपापि ष्टो
स्मसंलीनां चित्तं मोहयितुमागतोसीति सर्वत्र ऋषिभिर्निंदितः ८५ अथवा तिहिनीलितदारुकावनस्थान्मुनीन मोहयतीति सर्वः ८६ शंकरः तेषामपि कुशलं करोति यस्मात् स्वाधीनं परेषां वा
लनं यस्येत्यर्थः ८७ शंकानां समूहः शंकं तस्य बूरः शंकरः सर्वसंशयपरिहर्त्ता एककामानिलेवक्ता विविध्नलोचनः येर्मुनिभिर्दारुकावनस्थैनिंदितः पांसु मोहितवान् तेषामेव

शा १

बंधनो बंधकर्त्ता च सुबंधनविमोचनः सपंरिः सकामारिर्महादंष्ट्रो महायुधः १०२ बहुधानिंदितः सर्वः शंकरः शंकरोधनः अम
रे ६० शो महादेवो विश्वदेवः सुरारिहा १०३

कारुण्यात्कल्याणं सर्वसंशयोच्छेदं वतत्वज्ञानदानेन कृतवानिति तिनाम च वक्ततात्पर्यम् ८८ अधनः दिगंबरत्वात् ८९ एवमप्यमराणां ईशः अमरेशः ६० इति षष्टंशतं महादेवः
देवेंद्रादीनामपि पूज्यः यथोक्तं सांबपुराणे पूज्यन्ते यः सुरैः सर्वै महांश्चैव प्रमाणतः महेतिश्चात्तः पूजायां महादेवस्ततः स्मृत इति १ विश्वदेवः विश्वविश्वं चैव षट्कार इति वक्ष्यमाणात्मा
हि विश्वविश्वः तस्यापि देव आराध्यः २ सुरारिहा १०३ ॥ ॥ ॥ ॥ एम० ६३

अहिर्बुध्नः अहिः सर्पः तस्य विशेषणं बुध्नः बुध्नमूले मामुगिरिब्रह्मांडमूलं पातालं तत्र वर्त्तत इति पाठात् शेषरूप इत्यर्थः यथोक्तं विष्णुपुराणे संकर्षणात्मको रुद्रो निष्क्रम्यात्ति जगत्त्रयमि
तिपदद्वयात्मकमेकं नाम ४ अनिलाभः वायुर्यथा अप्रत्यक्षोपि स्पर्शेन ज्ञायते एवमयं विषयसंस्पर्शजन्यानुभवरूपः यथोक्तं परार्थप्रमेयेषु फलत्वेन संमता संवित्सोवेद
योर्थो वेदांतोक्तिप्रमाणतः ५ चेकितानः कित ज्ञाने अदादिः अस्मात् यङ्लुकि शानच् अतिशयेन विवेक्तिं जानातीति चेकितानः युगपदशेषविज्ञानवानित्यर्थः ६ ह
रिवह्निविश्वस्यैव भोक्तुर्भोग्यज्ञानं हरिरिति पाठेपि तस्यैव हरत्वमेव समि तिसमेवार्थ हृज्ञोरणादिकः सर्वधात्वम इनिति कर्मणि वाकुलकादि त ७ अनेकपात् एकादशरु
द्रेषु कश्चित् ८ कापालीकपीलाभ्यां द्युपृथिवीरूपाभ्यां निहन्तं कापालं ब्रह्मांडं तत् अस्यास्तीति कापाली ब्रह्मांडाधीशः ९ त्रिशंकुः त्रयोगुणाः शंकवः कीला इव यस्य

अहिर्बुध्नोनिलाभश्च चेकितानो हविस्तथा अनेकपात् कापाली त्रिशंकुरजितः शिवः ४ धन्वंतरिर्धूमकेतुः स्कंदो वैश्रवणस्तथा धाता
शक्रश्च विष्णुश्च मित्रस्त्वष्टा ध्रुवो धरः १०५ प्रभावस्सर्वगो वायुरर्यमा सविता रविः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विष्टंभकाः स त्रिशंकुः संसारी तत्र दृक्तिपृथिव्यां वेदिदेवेषु वा ऊनः सत्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैरिति गीतावचनात् सर्वत्रजीवरूप इत्यर्थः १० अजितः नैरेवशं
कुभिरवशीकृतः ११ आस्य वा शिवः अहनिरूपाधिरित्यर्थः यथोक्तं वायुसंहितायां विशुद्धिः शिवता स्वत इति १२४ धन्वंतरिः महावैद्यः भिषक्कंमत्वा [illegible] भिष
जां मरणो मीति मंत्र प्रसिद्धः १३ धूमकेतुः रूपत विशेषः १४ स्कंदः १५ वैश्रवणः १६ धाता १७ शक्रः १८ विष्णुः १९ मित्रः २० त्वष्टा २१
ध्रुवः ३२ धरः ७३ १०५ प्रभावः प्रभासाख्यो वसुः १४ सर्वगो वायुः सूत्रात्मा वायुना वै गौतम सूत्रेणायं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि संदृब्धानीति श्रुतेः पद
द्वयात्मकमेकनाम २५ अर्यमा २६ २७ रविः २८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सविता २७

दा० उषंगुर्नपविशेषः मांधातृसाहचर्यान्निर्बाहोऽग्रषंदाहे स्मातद्गुपधज्ञाधीकिरः कइतिकप्रत्ययेउषद्दाहकंगावः किरणायस्येत्युषंगुः विभक्तालोपश्छार्षः वेदांश्चमाणामितिव
६४ ल्लिंगवचनभेदेपियदयोः सामानाधिकरण्यंधन्वंतर्योदयः शब्दादेवनाविशेषवाचिनः शिवेसार्वात्म्योपपादार्था एवेतिसर्वत्रहेतुपं पुनरुक्तानामपितत्तद्यौगिकार्थभेदाद्दयोनर
क्तंयदेयसत्व पिपौनरुक्त्येपस्तुत्यर्थत्वान्नदोषः २९ विधाताविविधप्रकारेणधारकः ३० मांधातान्मामस्मच्छद्वार्थेजीवंधापयतीतिमांधाताजीवस्यतत्त्वसिकः ३१ भूता
नांभावनेरक्षाभुगसेर्वास्मिन्निनिभूतभावनः ३२ १०६ विभुः विविधरूपेणभवतिस्वरतीतिविभुः भवतेः सत्तार्थकत्वात् एर्वबहुप्रसपः ३३ वर्णानश्वेतपीतादीन्विवि २४

उषंगुश्चविधाताचमांधाताभूतभावनः १०६ विभुर्वर्णविभावीचसर्वकामगुणावहः पद्मनाभोमहागर्भश्चंद्रवक्त्रोनिलोनलः १७

स्१ घो
धरूपेणभावयतीतिवर्णविभावी तस्मिन्सुकृतनीलमाद्भुरित्यादिश्रुतेरेतदंतर्मुखानांनाडीमार्गतंप्रडे श्वसंतरंवज्राहारश्मार्कानिलानांरवौ[illegible]तविपत्स्फटिकाशशीनां एता
निरूपाणिपुनः सगाणिबह्मपमिव्यक्तिकराणीयोगइति ३४ सर्वकामगुणावहः तत्रैवज्ञांतर्गुणपत्वकालेसर्वान्कामानकाम्यमानोन्विमयानग्राणांसुशांतयोगरूढानयो
गविघ्नकरानधवात्दविक्षेपलयापानामधेयान्ध्यायिम्पश्चावहतिसाकल्पेनप्रापयतीतितथा ३५ पद्मनाभः पद्मंविश्वस्यायतनंनाभौतत्रस्थेमणिपूरचक्रेऽ स्यालीनिपद्मना
भः नाम्यासपरीतिनिष्ठतीतिविश्वस्यायतनंमहदितिश्रुतेः ३६ महागर्भः महांतोब्रह्मादयोगर्भाउदरांतर्गतायस्यसतथा ३७ चंद्रवक्त्रः रम्यरूपः ३८ अनिलः ३९ अन
३१ लेश्चपूर्वंभूतेरूपेणोक्तौतत्त्वतदभिमानिदेवतारूपावितिविशेषः ४० १७ ॥ ॥ ॥ एम०
६४

५१

बलवान् ४१ उपशांतः ४२ पुराणः सशार्थेनामत्रयं ४३ पुराणचंचुः पुराणेनज्ञातः तेनवित्तस्वंचुस्चणापाविति चंचुप् ४४ ईलक्ष्मीरित्येकाक्षरंनामईविषादेनुकंपायांवृत्ता
पुनरत्नव्ययमितिमेदिनी ४५ कुरुकर्त्ताअत्रनामैकदेशग्रहणेननामग्रहणंभामासत्यभामेतिवत्कुरुपदेनकुरुक्षेत्रमुच्यते अविमुक्तंचेकुरुक्षेत्रमितिश्रुतेः सर्वलोकप्रसिद्धंचनमुवि ६२
धंतयोः कर्मोपात्तिस्थानयोर्निर्माता ४५ कुरुवासीकुरुक्षेत्रहृद्यवासीकुरुभूतः कुरुक्षेत्रहृद्यात्मा ४७ गुणौषधः ऐश्वर्यज्ञानवैराग्यधर्मादीनामौषधवदुत्पक ४८ सर्वाशयः
सर्वेआशेरतेस्मिन्निति अत्रस्थितेसर्वेएकीभवंती तिश्रुतेः सर्वसमष्टिसिस्थानंप्राज्ञइत्यर्थः ४९ दर्भचुत्रंनवैदिस्थवर्हिःरूपेषुअत्रानादित्तानिहंवीषिचरतिभक्षयतीतिदर्भवारी ५०

बलवांश्चोपशांतश्चपुराणः पुराणचंचुरी कुरुकर्त्ताकुरुवासीकुरुभूतोगुणौषधः सर्वाशयोदर्भचारीसर्वेषांप्राणिनांपतिः ९ देवदेवः
सुखासक्तः सदसत्सर्वरत्नवित् कैलासगिरिवासीचहिमवद्गिरिसंश्रयः १० कूलहारीकूलकर्त्ताबहुविद्योबहुप्रदः वणिजोवर्ध
कीवृक्षोवकुलश्चंदनः छदः ११ ॥ ॥

सर्वेषांप्राणिनांपतिः ५१ १०८ देवदेवः ५२ सुखासक्तः ५३ सत्कार्यंअसत्ताकारणं ५४ सर्वरत्नवित्सर्वाणिरत्नानितत्तज्जातिषुउत्कृष्टवस्तूनिविंदतेलभतइतितथा ५५
कैलासगिरीवासी ५६ हिमवद्गिरिसंश्रयः ५७ १०९ कूलहारीमहाप्रवाहरूपेणतीरस्थद्रुमहारी ५८ कूलकर्त्तापुष्करादीनांमहीतडागानांकर्त्ता कूलंप्रतीरसैन्य
सएवैकूपतडागयोरितिविश्वलोचनः ५९ बहुविद्यः ६० बहुप्रदः ६१ वणिजोवणिक्त्र्याकारीलंआर्षे ६२ वर्द्धकीतक्षा ६३ वृक्षस्तक्षणीयः संसारवृक्षः ६४ वकुलः
वृक्षविशेषः ६५ चंदनः ६६ छदः सप्तपर्णः ११० ॥